

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Pedagogická fakulta
Katedra antropologie a zdravotní vědy

Bc. Eva Kovářová

II. ročník – prezenční studium

Obor: Učitelství odborných předmětů pro zdravotnické školy

**Komunikace s romským pacientem z pohledu studentů
zdravotnických oborů**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jana Kutnohorská, CSc.

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedené informační zdroje.

V Olomouci dne

.....

Děkuji Doc. PhDr. Janě Kutnohorské, CSc., za odborné vedení diplomové práce, vstřícné jednání a cenné rady.

Děkuji také zaměstnancům a studentům Střední zdravotnické školy a Vyšší odborné školy zdravotnické Emanuela Pöttinga v Olomouci, zaměstnancům a studentům Fakulty zdravotnických věd UP v Olomouci za jejich vstřícnost při realizování průzkumného šetření.

OBSAH

ÚVOD.....	- 6 -
1 DĚJINY ROMŮ.....	- 7 -
1.1 Indie - pravlast Romů a její kastovní systém	- 7 -
1.2 Odchod Romů z Indie	- 7 -
1.3 Romové v Evropě	- 8 -
1.4 Evropané a Romové ve středověku	- 9 -
1.5 Usazování Romů	- 11 -
1.6 Období národního obrození.....	- 12 -
1.7 Období první republiky	- 13 -
1.8 Období 2. světové války	- 13 -
1.9 Poválečné období a stěhování Romů	- 14 -
1.10 Romská národnost a ČR.....	- 15 -
1.10.1 Romové a sčítání lidu.....	- 15 -
1.10.2 Terminologie	- 16 -
1.10.3 Kdo je Rom?	- 17 -
1.10.4 Struktura Romů v ČR.....	- 17 -
1.11 Pojmenování Romů	- 18 -
1.11.1 Rom.....	- 18 -
1.11.2 Cikán	- 18 -
1.11.3 Gypsy	- 18 -
1.12 Romská rodina.....	- 19 -
1.13 Romské děti.....	- 21 -
1.13.1 Výchovný styl.....	- 21 -
1.14 Romská žena.....	- 22 -
1.15 Psychika Romů	- 22 -
1.15.1 Prožívání času	- 22 -
1.15.2 Zvláštnosti romské psychiky	- 23 -
1.16 Romipen	- 24 -
1.17 Zvyky	- 25 -
1.17.1 Příprava jídla.....	- 25 -
1.17.2 Prosím, děkuji	- 25 -
1.17.3 Romská jména	- 26 -
1.18 Bydlení	- 26 -
1.19 Vzdělávání.....	- 27 -
1.20 Romský jazyk	- 28 -
1.20.1 Romský etnolekt	- 28 -
2 KOMUNIKACE.....	- 30 -

2.1 Verbální komunikace	- 30 -
2.2 Neverbální komunikace	- 31 -
2.2.1 Mimika	- 31 -
2.2.2 Proxemika.....	- 32 -
2.2.3 Haptika	- 32 -
2.2.4 Posturologie	- 33 -
2.2.5 Gesta.....	- 33 -
2.2.6 Vizika neboli pohledy očí.....	- 33 -
2.2.7 Chronemika	- 33 -
2.2.8 Úprava zevnějšku.....	- 34 -
2.3 Komunikace ve zdravotnictví.....	- 34 -
2.4 Interkulturní komunikace	- 35 -
2.4.1 Interkulturní kompetence	- 36 -
2.5 Bariéry v interkulturní komunikaci	- 36 -
2.5.1 Stereotypy.....	- 38 -
2.5.2 Etnofaulismy.....	- 38 -
2.6 Interkulturní komunikace ve zdravotnictví	- 39 -
2.7 Komunikační specifika kultur	- 39 -
2.8 Základní rozdíly v komunikaci Romů	- 40 -
3. KOMUNIKACE S ROMY V PRŮBĚHU ZDRAVOTNÍ PÉČE.....	- 42 -
3.1 Vztah Romů ke zdraví	- 42 -
3.2 Zdravotní péče a komunikace	- 44 -
3.3 Jak komunikovat.....	- 47 -
3.3.1 Komunikace ve zdravotní péči	- 48 -
3.3.2 Co je potřebné pro Čechy	- 49 -
DISKUZE	- 106 -
ZÁVĚR.....	- 117 -
SOUHRN.....	- 119 -
LITERATURA A PRAMENY	- 120 -
SEZNAM PŘÍLOH	- 124 -

ÚVOD

Interkulturní komunikace získává stále větší uplatnění, s čímž souvisí i rostoucí zájem o tuto problematiku. V České republice se interkulturní komunikací nejvíce zaobírá interkulturní marketing a management. Zejména z toho důvodu, že profesionálové z tohoto odvětví se nejčastěji dostávají do kontaktu s příslušníky jiných kultur a národů. V souvislosti s globalizací a větší otevřeností hranic se interkulturní komunikace dostává do popředí zájmu dalších oborů. Jedním z nich je i ošetrovatelství. Zdravotničtí pracovníci se stále častěji ocitají v interakci s příslušníky jiných kultur. Nejde však jen o pacienty přicházejících z jiných kultur, ale i o zdravotnické pracovníky, kteří přijíždějí ze zahraničí na praxe a stáže. Také čeští zdravotníci stále častěji odjíždějí sbírat vědomosti a poznatky za hranice našeho státu do jiného kulturního prostředí.

V této práci jsem se rozhodla zjistit pohled studentů zdravotnických oborů na komunikaci s pacienty romského etnika. V rámci interkulturní komunikace totiž občané České republiky nejčastěji komunikují s Vietnamci a Romy. (Průcha, 2010a) Předpokládám, že studenti se v nemocnici s Romy setkávají častěji než s Vietnamci, proto jsem zvolila tuto etnickou skupinu. Z možnosti, zda oslovit studenty či profesionály z praxe, jsem vybrala studenty. Jednak proto, že pohled na komunikaci zdravotních sester s Romy již byl v minulosti zpracován (Kořínková, 2007, Wawrzyczková 2008) a také proto, že považují za přínosnější zjistit pohled studentů. Vždyť je to právě škola a studium, které nám pomáhají získávat vědomosti a osvojovat si postoje, pohledy a názory ovlivňující nejen naše chování v osobním životě, ale též chování při výkonu povolání. Mým záměrem je zjistit, jak studenti zdravotnických oborů pohlíží na komunikaci s Romy. Zda spatřují nějaké bariéry v této komunikaci, zda byli v rámci studia seznámeni se specifiky romské kultury a zda pro ně tyto informace přínosné. Zaměřuji se také na to, co dle studentů přispěje k lepší spolupráci s klienty romského etnika. V neposlední řadě ověřuji znalosti studentů o romské kultuře. Dle mého názoru právě znalost specifik jednotlivých kultur je klíčem k úspěšné spolupráci, která je při poskytování ošetrovatelské péče tak nezbytná.

1 DĚJINY ROMŮ

1.1 Indie - pravlast Romů a její kastovní systém

O tom, odkud pocházejí Romové, lidstvo nemělo dlouhou dobu jasnou představu, a to díky nedostatku historických hmotných pramenů. Práce historiků musela jít trochu stranou a ke slovu se dostali lingvisti. Ti na základě rozboru romštiny a jejího srovnávání s jinými jazyky označili oblast, odkud nejspíše Romové pocházejí. Tou je území Paňdžábu - oblast severu Pákistánu a Indie. Existuje však i druhá teorie, která za vlast Romů označuje Rádžastán - oblast střední Indie u západu Pákistánu. Tato teorie je přijímána ve vědeckých kruzích a potvrzují ji i následné výzkumy antropologie a etnologie. (Nečas, 2002)

Původní obyvatelé Indie si podmanili indoevropští dobyvatelé. Aby dobyvatelé zabránili ohrožení své vydobyté pozice, zavedli společenský systém, ve kterém již nemohli být ohroženi. (Horváthová, 2002)

Dobývatele užívali společného označení arijah. Časem toto označení získalo významu urozenost. Od přelomu druhého a prvního tisíciletí př. n. l. se Árijci dělili na stavy (varmy). Z těchto stavů pro členy vyvířaly práva a povinnosti. Plnoprávné byly pouze první tři stavy, čtvrtý byl neplnoprávný a poslední stav nedotknutelných stál naprosto bokem. Stavy se dále vnitřně členily na kasty. Příslušenství ke kastě bylo doživotní a většinou ji tvořila široká rodina či rod, jehož členové se všichni živilí stejným povoláním. (Nečas, 2002)

Během postupů Árijci při dobývání naráželi stále na nové etnické skupiny. Ty zařazovali do kastovního systému ještě okrajověji než kasty čtvrtou. Mezi takové kasty patřili i Domové, dnes považováni za nejbližší předky Romů. Domové snad původně měli i svůj stát, po jehož rozpadu se stali členy okrajových kast. Dodnes se příslušníci domských kast v Indii žijí tradičními romskými řemesly. (Horváthová, 2002)

1.2 Odchod Romů z Indie

Důvod, proč Romové opustili svou rodnou Indii, není dodnes zcela přesně znám. V popředí stojí tři hypotézy. První z nich tvrdí, že Domové, kteří měli stejné povolání, stále kočovali a hledali nové oblasti, kde mohou s úspěchem nabídnout své umění. Nejprve putovali Indii a s postupem času se dostávali za hranice Indie. Snažili se také nalézt území, které není sužováno hladomorem, suchem a nedostatkem potravy. Další hypotéza hovoří o tom, že příčinou mohl být i striktně dodržován kastovní systém. Poslední hypotéza uvádí

jako důvod odchodu vpády dalších kmenů do Indie a neutuchající války, které mezi sebou původní a nově přicházející obyvatelé stále vedli. (Horváthová, 2002)

Neznáme přesný důvod, proč Romové opustili své původní území a zda odcházeli postupně či hromadně. Předpokládá se však, že svou rodnou vlast opouštěli mezi 3. - 9. stoletím n. l. (Horváthová, 2002) Odchod Romů probíhal ve vlnách od sebe časově dosti vzdálených. Do Evropy se Romové dostávali ve dvou proudech. První mířil podél severoafrického pobřeží na Pyrenejský poloostrov. A druhý přes Konstantinopol, přeplavením Dardanel a Balkánským poloostrovem. (Nečas, 2002)

O tom, kterými oblastmi Romové při své migraci procházeli, získáváme informace ze srovnávací lingvistiky. Na základě množství převzatých slov z jiných jazyků se vědci domnívají, že Romové delší dobu pobývali na území dnešního Iránu, Arménie a Řecka. Přes Balkán se Romové dostávali do Evropy. V průběhu cest se odtrhávaly skupiny, které již neměly sílu nebo chuť dále putovat, a ve vybraných oblastech se usazovali. (Horváthová, 2002)

1.3 Romové v Evropě

S největší pravděpodobností se Romové do Evropy dostali kolem 12. století. Historické prameny ze 14. století prozrazují, že v této době Romové obývali Uhry. Na Slovensku se Romové poprvé ukazují v 15. století. První zcela spolehlivá zmínka o přítomnosti Romů na území naší republiky pochází z roku 1417.

V 16. století se Romové dostávají do Německa, Španělska, Holandska, Norska. Nejpozději nalézali své domovy na Ukrajině a v Bělorusku. (Horváthová, 2002)

Během svých poutí potkávali Romové křesťany, putující do Svaté země. Odpozorovali, že těmto věřícím jsou poskytovány dary a mnoho výhod. Proto se Romové začali také vydávat za kajícíky, vyhnané ze své země na pouť. Tou měli odčinit hříchy svých předků, jenž se odvrátili od víry. A tak ve srovnání s předešlými skupinami přicházejícími do Evropy se tito „kajícíci“ dočkávali přívětivějšího přivítání. Od křesťanů dostávali milodary v podobě jídla, pití, noclehu či peněz, aby měli svou pouť usnadněnou. (Nečas, 2002) Volný pohyb a pomoc při cestách jim zajišťovaly falšované ochranné listy, údajně vydané světskými či duchovními hodnostáři. Dle nich museli pro odčinění hříchu svých předků sedm let putovat. Tak mohli nerušeně a za podpory křesťanů kočovat celou Svatou říší římskou i západní Evropou. (Nečas, 2002)

Báchorka o údajném egyptském původu a údajných kajícících začala být pro Evropany brzy úmorná stejně jako neustále poskytování milodarů. Dary se již Romům dávaly za příslib toho, že rychle odejdou. Nestalo-li se tak, bývali často od vstupních brán měst vyhnáni. Romové marně kočovali a hledali zemi, jejíž součástí by se mohli stát. Setkávali se stále s větším odporem a strachem původního obyvatelstva. A tak již ve středověku narážíme vznik prvních protiromských opatření. (Nečas, 2002)

1.4 Evropané a Romové ve středověku

Romové přicházeli z naprosto jiné kulturní oblasti. Na rozdíl od Evropanů měli tmavou pleť, tmavé vlasy a oči, které byly ve své době považovány za uhrančivé. Stylem oblékání – turbany na hlavě, kus plátna na těle ženy, který vůbec nevystihoval její ženské křivky, nečistým oblečením a nesrozumitelnou řečí působili na domorodé obyvatele exoticky. Svým vzhledem a kulturou vyvolávali mezi Evropany údiv a zároveň strach. (Horváthová, 2002)

Z počátku byli nadšeně vítáni a oceňováni za informace o zemích, tehdy pro Evropany neskutečně vzdálených. Sami o sobě tvrdili, že spatřili Boží hrob v Jeruzalému, okouzlovali svými léčitelskými schopnostmi jak na lidech, tak na zvířatech. Přinesli nové metody zpracování kovů, nezvyklou hudbu a ženy předváděly své věštecké schopnosti. Postupem času však byli Romové označeni za bezbožné, protože přesně nedodržovali křesťanské zásady a zvyky jako majoritní společnost. Ženy byly obviňovány z čarodějnictví, které vyvolávalo strach a neslučovalo se s křesťanstvím. Muži, dříve obdivováni za své zručné řemeslnictví, byli považováni za tvrdou konkurenci. Stali se štvanci celé společnosti, a to dalo za vznik mnoha předsudků, které více méně trvají dodnes. (Šišková, 2001)

Další nevěli vyvolávala víra. Většina evropských Romů se považovala za křesťany, ale pravidelné dodržování zvyků nepokládali za důležité. Neuznávali ani církve jako prostředníka mezi nimi a Bohem. (Horváthová, 1999) Nerespektovali zákaz tance a hudby a co víc, předváděli neobvyklé kousky jako je tanec s hady, krocení zvěře a praktiky černé magie. Církev toto chování považovala za kacířství a nabádala občany, aby se vyhýbali jakémukoliv kontaktu s těmito „kacíři“. (Horváthová, 2002)

Pohled Evropanů na Romy byl dvojitý. Z jedné strany negativní, jelikož představovali osoby silně se vymykajícím všem tehdejšími konvencím. Vzbuzovali strach především z krádeží, rušili klid. Na druhé straně v mnoha lidech svým způsobem života a sociálním postavením

vzbuzovali lítost. Díky svému odlišnému vzhledu, jazyku a kultuře umožnili vznik mnoha legend a neobvyklých příběhů. (Nečas, 2002)

Přiosvětlení vztahů mezi Romy a Evropany nastalo na přelomu 15. a 16. století, kdy bylo vydáno usnesení říšských sněmů. To obviňovalo Romy ze spolupráce s Turky. Každý občan byl od té doby povinen ohlásit jakýkoliv pohyb Romů na území Svaté říše římské. Nařízení byla málo účinná, a proto byla často obnovována v přísnějších podobách. (Nečas, 2002)

V českých zemích začala protiromská nálada vzkvétat o něco později. Panovalo zde také všeobecné povědomí, že Romové jsou jedna ruka s tatarskými a mongolskými nájezdníky. Roku 1545 byl Ferdinandem I. vydán mandát o vypovídání Romů ze země. (Horváthová, 2002) Toto nařízení jednak stanovovalo, že Romové nalezení na českém území měli být zbavení zbraní a zavedeni za hranice Českého království, zároveň však zajišťovalo, aby Romům při deportaci nebylo ubližováno. (Nečas, 2002) Tento mandát je nejstarším dokladem o protiromských opatřeních v Čechách. (Daniel, 1994)

Vycházely však stále nové a nové dekrety, které již bezpečí Romů nechránily. Fyzické tresty pro muže a nucené práce pro ženy a děti byly samozřejmými tresty pro Romy, kteří pobývali na našem území. (Horváthová, 2002)

Ačkoli na českém území platilo mnoho nařízení zaměřeným proti Romům, stále zde pro ně panovala přijatelnější atmosféra než v jiných zemích. A tak přes toto území procházelo pořád mnoho Romů. Nejčastěji postupovali dál na východ. (Nečas, 2002)

Existují i důkazy, které nám předkládají, jak tehdejší čeští páni využívali kovářského umění Romů (tehdy pojmenovávaných Cikáni) k vyrábění zbraní sloužících k ochraně proti Turkům. Jako dík za pomoc v těchto bojích si nemálo panovníků a šlechticů následně dalo jméno či přezdívku Cikán. Slovo Cikán se stalo i označením nejednoho šlechtického rodu (např. Cikánové z Čermné).

Své kovářské umění však Romové nemohli využít naplno vzhledem k tomu, že u nás byly vytvořené cechy řemeslníků. Cechy si pečlivě hlídaly své oblasti, kde provozovaly své povolání, a Romové byli pro ně nevítanou konkurencí. Také fakt, že nevlastnili žádnou půdu, zapříčinil neschopnost uživit své rozsáhlé rodiny poctivou prací. Nezbylo jim, než si obživu shánět způsoby jinými: žebráním, pytláctvím, drobnými krádežemi, parazitováním na cizím majetku. Pokud se jim podařilo udat nějaké své výrobky či poskytnout práci, brávali odměnu v podobě jídla. Museli stále kočovat, aby byli schopni uplatnit svá řemesla a prodat výrobky. Tam, kde se objevili Cikáni, docházelo vždy ke ztrátám drůbeže, plodin

a dalších věcí. Tento fakt posílil negativní emoce – strach, nedůvěru a neochotu komunikace původního obyvatelstva se všem Romům, nejen s těmi „špatnými“. (Horváthová, 2002) A tak vznikalo mnoho dalších patentů, dekretů a nařízení, které Romy postavily mimo zákon. Roku 1697 byli Romové prohlášeni za psance. Zabití Roma - psance již nebylo považováno za zločin. Pokud se objevili na našem území, byli muži popraveni, ženám a velkým dětem bylo uřezáno levé ucho či na záda vypáleno písmeno R, z latinského relegata = vyhoštěna. Tímto písmenem byly označovány ženy, které se upsaly k tomu, že se již zpět do této země nevrátí. Pokud příslib nedodržely, byly v okamžiku přistižení na nepovoleném území ihned zabity. (Nečas, 2002)

Malé děti byly posílány na „převýchovu“ (levná pracovní síla) do Českých rodin, které o ně měly zájem. Romové však měli a mají silný vztah k dětem, a tak i v případě, že jim hrozila smrt, se z okolních států, kde byli vyvezeni, vraceli zpět co Čech pro své děti. Podobně jako u nás byli Romové pronásledováni téměř ve všech evropských zemích. (Horváthová, 2002)

1.5 Usazování Romů

Z celé oblasti Čech a Moravy byla Morava nejvhodnějším místem pro usazení. Tato oblast, která byla vzdálená od centrálních úřadů, umožňovala dobré podmínky pro život. Venkov poskytoval nesčítané možnosti k obživě a kováři zde dobře prodávali své výrobky na místních panstvích. Již od 17. století byli Romové usedlíky na hodonínských panstvích. Měli dobré sociální postavení a spokojeně žili na panstvích svých feudálů. (Daniel, 1994)

Jihovýchodní Morava se stala první oblastí našeho území, která umožnila usazení Romů. Povolení k pobytu bylo podmíněno několika podmínkami. Ve vesnicích se zdržovali v přesném časovém úseku, který byl od dvou do stodevadesátí dnů. Za prodejem se nesměli odebírat společně, ale jen s nejbližšími příbuznými, prodávat mohli pouze ty kovářské výrobky, které na trhu chyběly, aby nepřipravili o obživu místní kováře. Svě oblékání museli přizpůsobit tehdejší módě a měli zabránit příchodu dalších Romů z Uher. Volný pohyb jim zajišťovaly tzv. tranzitní pasy. (Nečas, 2002)

V roce 1751 vydala Marie Terezie protiromský dekret. Ten vyhošťoval jen cizí Romy a domácím nařizoval návrat do rodiště. Snahou bylo udělat z Romů řemeslníky. Bylo jim přikázáno, aby se oblékali, chovali a mluvili jako původní obyvatelstvo. Měli také dodržovat všechny křesťanské zvyky. Lidé byli nabádáni, aby místo výrazu cikán používali pro označení Romů výrazy Novomaďar nebo novorolník. Tento protiromský dekret však

obsahoval i svá pozitiva. Císařovna totiž zároveň zavedla povinnou školní docházku a zasadila se o zlepšení hygienických návyků u romského obyvatelstva. (Horváthová, 2002)

Neustále vznikaly nové dekrety, které Romům přikazovaly usadit se na statcích vznikajících na klášterních půdách, nebo na místech, která nikdo neosídloval. V nových obydlich jejich noví nájemníci zůstali většinou jen chvíli a poté opět začali kočovat. Úřady však byli vráceni zpět. Některé rodiny se tak po několikerém vrácení opravdu usídlily. Tímto způsobem vznikaly mnohé cikánské tábory. (Nečas, 2002)

Nejvíce usedlých Romů bylo v oblasti jihovýchodní, střední a jižní Moravy. Na území zbytku republiky žili Romové kočovným způsobem života. Ten byl nutný k uplatnění a prodání romského umění, ať již hudby či tradičních kovářských výrobků. V moderní industriální společnosti již však nenacházeli uplatnění jako dříve. Výnosy z prodeje kovářských či jiných výrobků byly minimální. Relativně dobře se vedlo jen handlířství s koňmi. Na živobytí si tedy museli vydělávat jinak, a to především krádežemi, hádáním z ruky, žebráním či vykládáním karet. Světlo světa tak opět spatřila nová protiromská opatření. (Nečas, 2002)

1.6 Období národního obrození

Od 19. století se samotní Romové snažili získat trvalá bydliště. Naráželi však na mnoho problémů. Představitelé obcí nechtěli Romy na svých územích, protože podle zákona obce byly nuceny se postarat o všechny své obyvatele. A to tedy i o Romy, kteří v době příchodu neměli zhola nic. I samotní občané si nedovedli představit, že se stanou sousedy Romů. V důsledku těchto sporů vznikala romská ghetta, v dosti velké vzdálenosti od obcí, kde se chtěli původně usadit. Objevilo se ale i pár světlých výjimek, kdy se Romové začlenili mezi obyvatele obce, a postupem času se stali dobrými sousedy i přáteli. (Horváthová, 2002)

Až od roku 1863 začínají u nás vycházet zákony upravující romskou otázku. V tomto roce vyšel zákon, který znemožňoval Romům v Čechách získat domovské právo, a tak byli opět nuceni kočovat. A všude, kam přišli, byli odmítnuti.

Na Slovensku žili Romové naprosto jiným způsobem. Na základě dobrých zkušeností žili Romové se Slováky v souhře. Romové žili usedlým životem a byli slovenskými občany najímáni na práce v zemědělství. To se stalo přínosem jak pro majoritní obyvatelstvo, které

získalo levnou pracovní sílu, tak pro nenáročné Romy, kteří získali odměnu nejčastěji v podobě naturálií zajišťujících dobré přežití. (Daniel, 1994)

1.7 Období první republiky

Po válce se zpět do Čech a na Slovensko vraceli Romové, kteří během války utekli. Po návratu se živili tradičním kovářstvím, kotlářstvím, prodejem drobného zboží a podobně. Hlavně na Slovensku vznikaly nové romské osady. V Čechách vedli převážně kočovný život, který jim poskytoval kromě možnosti občasných pomocných prací i příležitost drobných krádeží. Tento fakt dal v roce 1921 vzniknout tzv. úpravě stihání cikánů. Podle tohoto nařízení měli být všichni potulující se lidé předáni soudu, vyhnáni mimo republiku, mohly jim být zabaveny veškeré věci a zvířata. Bylo jim znemožněno získat domovské právo. Cílem úřadů bylo Romy násilně přivést ke způsobu života majority. To pochopitelně vyvolalo obrovskou bouři nevole. (Daniel, 1994)

1.8 Období 2. světové války

Za období Protektorátu Čech a Moravy byl vydán roku 1939 zákon zakazující kočování v pohraničních oblastech. Pokud v těchto oblastech žili Romové, kteří kočovali, byli vystěhováni na střední Moravu. Počet Romů se tak v Čechách a na Moravě zvýšil. Přibývalo i těch, kteří se zde přistěhovali ze Slovenska, okupovaného Rakouska a Sudet. Tento nárůst vedl ke vzniku nařízení, aby se Romové usadili co nejdříve, nejpozději však do dvou měsíců (předpis byl vydán v listopadu 1939). Muži, kteří se odmítli usídlit a nebyli schopni prokázat, jakou profesí se živí, byli umísťováni do pracovních kárných táborů. (Nečas, 2002) Vězni táborů byli využíváni jako levná pracovní síla. Žili pod vojenským režimem ve velice drsných a špatných hygienických podmínkách, které nahrávaly šíření infekčních chorob. Mnoho vězňů tábora bylo následně přesunuto do táborů koncentračních. (Daniel, 1994)

Roku 1942 bylo vydáno nařízení o deportaci cikánu do koncentračního tábora Osvětim-Březinka. Do roku 1944 byli téměř všichni Romové z protektorátu odvezeni do koncentračních táborů. Za 2. světové války byla vyhlazena většina Romů pocházejících z Čech. Navrátili se jen jednotlivci, kteří již neměli rodiny, ze strachu se zřekli svého romství a splynuli s majoritním obyvatelstvem. (Horváthová, 2002)

Na Slovensku byla situace opět trochu jiná. Romové nebyli transportováni do táborů systematicky z celého Slovenska, byli však neustále šikanováni a nuceni se držet „dál“.

Proto se stěhovali do špatně přístupných oblastí. V roce 1944 došlo k hromadným popravám a vypalování obcí s romskými občany. Po celou dobu války se mnoho Romů z Čech i Slovenska podílelo na protifašistických bojích. (Horváthová, 2002)

Během války Romové společně s Čechy a Slováky bojovali proti fašismu. V té době nehrála roli národnost a Romové svým odhodláním dokazovali, že zemi, ve které žijí, považují za svou vlast. Toto období v Romech vyvolávalo představy lepší budoucnosti po boku svých spolubojovníků. (Daniel, 1994)

1.9 Poválečné období a stěhování Romů

Po druhé světové válce u nás žilo jen pár stovek Romů. Na Slovensku jich válku přežilo více, díky lepší integraci do majoritní společnosti. Avšak i zde se po válce situace trochu změnila a Romové si začali hledat území, kdy by se mohli lépe uplatnit. (Hübschmannová, 2002). Práci, bydlení i zázemí nacházeli Romové v českém pohraničí, kam přicházeli namísto vysídleného německého obyvatelstva. Přicházely celé rodiny a komunity Romů. Přestože si uchovali své tradice a jazyk, s původním obyvatelstvem se rychle sžili. Dnes si málokdo uvědomí, že Romové zde nežijí odjakživa.

Další vlna stěhování do Čech přišla o něco později, kdy byli Romové nabíraní na práci v těžkém průmyslu. Náboráři usilovali o mladé statné muže, očekávali, že po výkonu práce se vrátí na Slovensko. Většina mužů si však dovezla s sebou ženy či nevěsty a usídlili se zde natrvalo. Tito Romové mají mezi sebou mnoho problémů. Většina z nich pochází z odlišných rodin a komunit, mají tak jiné zvyky a rodinné zákony, které způsobují nedorozumění. Mnoho z mladých lidí, kteří se zde přistěhovali, pozapomněli jak svou kulturu, tak i jazyk. A přestože chtěli a snažili se, majoritní společnost je mezi sebe nepřijala. (Šišková, 2001)

Po usnesení vlády z roku 1965 byla násilně rozbíjená romská getha a došlo k velkému stěhování Romů ze Slovenska do Čech. V Čechách však opět vznikala uzavřená seskupení Romů ve velkých městech (Most apod.) Tradiční romské rodiny byly rozbíjeny a tím i zanikaly dlouholeté zvyklosti. Ve městech se v sousedství usazovaly nehomogenní skupiny Romů, které díky svým výrazným odlišnostem znemožnily bezproblémové soužití. Mnoho z přestěhovaných rodin zažívalo také šok z moderního vybavení bytů, které neuměli používat. V tomto období utrpěla Romská kultura největší poranění a ztratila mnoho ze svých původních návyků. (Horváthová, 2002)

Nuceným stěhováním Romové přišli o své zvyky, tradice, kulturu i způsob života. Museli přejít na nový styl života, trávení volného času, který byl pro ně cizí. Ze dne na den získali nové sousedy, kteří je odmítali přijmout. Tak proti sobě tato skupina Romů a Čechů zaujala negativní postoj, z kterého pramení mnoho konfliktů. (Šišková, 2001) Romové začali přijímat gadžovské zvyky, které viděli v dělnickém, nezřídka nezdravém, sociálním prostředí, ve snaze ukázat „Chováme se jako vy“. Rozšiřovaly se tak páchaní kriminality, prostituce odkládání dětí do dětských domovů a další jevy pro Romy do té doby netypické. (Horváthová, 2002)

V období od roku 1970-1989 se vláda poprvé snažila o sblížení Romské populace s majoritním obyvatelstvem. Romové byli poprvé označeni za národnostní menšinu a vláda začala usilovat o jejich integraci do majoritní společnosti. (Nečas, 2002)

Životní úroveň Romů rychle rostla. Díky pracovnímu uplatnění mnoha mužů hlavně ve stavebnictví či v technických službách. Ke zlepšení životní úrovně napomohla i zaměstnanost žen, které pracovaly především jako pomocné síly v kuchyni či v úklidových službách. Na lepší materiální pozici, vlastně zajišťovanou státem, si Romové rychle zvykli a považovali ji za samozřejmost. Povolání měnili podle libosti, své nízké vzdělání často uměli dobře zneužít a brzy se naučili využít invalidních důchodů a jiných dávek. (Nečas, 2002) Od sedmdesátých let totiž byla zahájena integrace Romů pomocí sociálních výhod. Romové získávali byty, vyšší sociální dávky a specifické příspěvky. Tato pomoc se zdála být dobrým tahem v otázce začlenění Romů do majoritní společnosti. V důsledku však měla katastrofické následky v podobě ztráty samostatnosti, kterou si Romové s úspěchem udržovali po celá staletí. (Horváthová, 2002)

1.10 Romská národnost a ČR

1.10.1 Romové a sčítání lidu

Po 2. světové válce nebyla Romská národnost oficiálně uznávána. Panovalo přesvědčení, že Romové nesplňují kritéria národnosti (území, hospodářský život, vlastní literatura). V letech 1970 a 1980 byli Romové označováni za příslušníky romského etnika bez jejich vědomí a záleželo na rozhodnutí komisaře provádějící sčítání, kterou národnost označí. V roce 1991 byl systém změněn, výsledkem byl výrazný pokles počtů obyvatel, kteří se hlásili k romské národnosti. (Jakoubek, Budilová, 2009)

Poprvé bylo tedy Romům umožněno se hlásit k romské národnosti při sčítání lidu v roce 1991. K romské národnosti se však přihlásil jen zlomek Romů skutečně žijících na území ČR. Z předpokládaného celkového počtu asi 250 tisíc se jich k romské národnosti přihlásilo v roce 1991 pouhých 32 tisíc. Při následujícím sčítání lidu v roce 2001 počet osob poklesl na 12 tisíc. (Marada, 2006) Tento fakt je dán hlavně tím, že Romové nebyli v dostatečné míře informováni, že se mohou přihlásit k romské národnosti. Další část se nepřihlásila ze strachu nebo proto, že se sami cítí jako Češi. (Davidová, 2001)

Demografické údaje vycházejí ze sčítání lidu. Důležitou položkou dotazníků ke sčítání lidu je otázka, kdo je Rom a jak zajistit, aby se Romové přihlásili k romské národnosti. Vzhledem k minulým zkušenostem Romové nemají důvěru k jakékoliv evidenci. V případě, že se k ní odhodlají, často neumí rozeznat rozdíl mezi pojmy národnost a státní příslušnost, anebo se k romské národnosti prostě hlásit nechtějí. Nepřihlášení se k romské národnosti může být také výsledkem toho, že to Romové nepovažují za důležité. Proto jsou údaje o romské populaci vycházející ze sčítání lidu velice podhodnocené. (Jakoubek, Budilová, 2009)

V některých zemích byla národnost zjišťována i otázkou na mateřský jazyk. V ČR tři čtvrtiny Romů, kteří se považují za příslušníky romské národnosti, uvedli romštinu jako mateřský jazyk. (Jakoubek, Budilová, 2009)

1.10.2 Terminologie

Označení Romů jako příslušníků romské národnosti není správné, takto by měli být označováni pouze lidé, kteří se při sčítání lidu přihlásili k této národnosti (v roce 2001 to bylo 11 716 obyvatel České republiky). Proto stále obyvatelé naší republiky neví, jak korektně Romy nazývat. Jako příslušníci národnosti menšiny by měli být pojmenovávání pouze v případě, kdy se o Romech mluví v souvislosti ve vztahu menšiny a většiny. (Jakoubek, Budilová 2009) Definici národnostní menšiny upravuje zákon 273/2001 sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů. Dle § 2 zákona 273/2001 sb. (Vymezení základních pojmů). „(1) Národnostní menšina je „společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.

(2) Příslušníkem národnostní menšiny je občan České republiky, který se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.“

1.10.3 Kdo je Rom?

Mnoho občanů majoritní společnosti považuje za Romy jen ty občany, kteří se přihlásili k romské národnosti při sčítání lidu. Davidová uvádí, že je nutné za Romy považovat všechny, tedy také ty, kteří se k romské národnosti nepřihlásili. Je však nutné respektovat rozhodnutí každého z nich. Občana tak můžeme k romské národnosti přiřadit subjektivně – samotný Rom se cítí jako příslušník romského etnika, nebo objektivně. Z hlediska objektivního je většinou člověk považován za Roma na základě zjevných antropologických znaků, popřípadě podle způsobu života, kultury a jazyka (Davidová, 2001)

1.10.4 Struktura Romů v ČR

Největší část Romů žijících v ČR tvoří Romové Slovenští (75-85 %). Další početnou skupinu tvoří Romové olašští (cca 10 %), u této skupiny dodnes existuje hierarchie rodů. Olašští Romové, původně kočovníci, jsou velice uzavřeni nejen vůči neromům, ale i vůči jiným Romům. Mezi sebou mluví romsky – lovárským dialektem (pocházejí ze skupiny Lovárů – koňští handlíři). Neuznávají těžkou fyzickou práci, úspěchem je pro ně práce, která vyžaduje myšlení. Často se živí obchodními aktivitami, či provozují restaurace, vlastní autobazary apod. Část olašských Romů je známá jako kapsáři. V této komunitě se v poslední době také rozmáhá drogová závislost. V čele mají dodnes své představitele, které považují za velkou autoritu. Vzdělání si neváží ani u druhých ani u sebe, což často vede i k nedokončení povinné školní docházky. (Horváthová, 2002)

Okolo 10-15 % z celkového počtů Romů zaujímají Romové maďarští. Zbytek romské populace je tvořen Romy českými a německými Sinty. Mezi Romy různých skupin jsou obrovské rozdíly. Správně bychom tak neměli hovořit o Romech jako o homogenní skupině. (Hübschmannová, 2002)

1.11 Pojmenování Romů

1.11.1 Rom

Během svého putování si Romové při srovnávání s jiným obyvatelstvem začali uvědomovat své odlišnosti, a proto si jako příslušníci domské kasty začali říkat Dom. Při průchodu mnohá zeměmi se písmeno D začalo zaměňovat za jiné, a tak původně Domové získávali nová označení - Lomové v Arménii, Domove v Sýrii a Romové v Evropě. (Nečas, 2002)

V roce 1971 v Londýně Romové apelovali na veřejnost, aby místo označení Cikán začala používat označení Rom. (Žijí mezi námi, 2007)

1.11.2 Cikán

Z kroniky neznámého řeckého mnicha se dovídáme o lidech nazývaných Atsinganoi. Jednalo se o lidi, kteří se živili černou magií a věštěním. Není jisté, zda šlo opravdu o Romy nebo byli Romové na základě toho, že také věštili, mylně spojeni s jinou skupinou, která se živila stejným způsobem. Ať je to či není pravda, jak uvádí Davidová (2002, s. 11) „Z označení Athinganoi – Atsigános vzniklo jedno z nejrozšířenějších pojmenování Romů v Evropě: Cikán (německy Zigeuner, italsky Zingar, francouzsky Tsigan...).“ Pojmenování Athingan i Cikán mají od počátku negativní podtext. Na základě doporučení duchovních se lidé měli vždy vyvarovat setkání s těmito lidmi. Proto není divu, že Romové označení Cikán nikdy nepřijali. (Horváthová, 2002)

1.11.3 Gypsy

Romové bývali označováni též jako Egyptané. Lidé se mylně domnívali, že Romové pocházejí z Egypta. Mezi křesťany se také tradovalo mnoho báchorek, například jak Romové nepomohli svaté rodině při útěku před Herodem, a proto musí putovat do Říma, nebo jak ukovali romští kováři hřeby pro ukřižování Krista. Podle jiné báchorky Romové kočují po světě, aby oslavili malého Ježíše, který též se svými rodiči putoval.

Všechny tyto nepravdivé příběhy vznikly díky záměně Egypta a Malého Egypta. Na otázku odkud přicházejí, odpovídali, že z Egypta. Neměli však na mysli africký Egypt, ale Malý Egypt, město na Peloponésském poloostrově, kterým prošli a možná snad zde i nějakou dobu pobýli.

Nehledě na to, že představy Evropanů o africkém původu Romů byly nepravdivé, stále byli nazýváni Egypťany. Romové tak byli označováni i v jiných jazycích: Evgit v albánštině, Egiptianos ve španělštině, Gipten v holandštině, Gypthoi a řečtině. Nejvíce však v angličtině, kde z označení Egypcians, Egypcions, Egypsies vzniklo dnešní Gypsies. V některých jazycích se tohoto označení používá ve formě přezdivek dodnes: Phárao népe v maďarštině a Farahun ve slovenštině. (Nečas, 2002)

Romové, kteří v 15. století přicházeli z Čech do Francie, byli Francouzy označováni slovem Bohém, z francouzského pojmenování pro Čechy la Bohême. (Horváthová, 2002) V 19. století se slovo Bohém začalo používat pro označení avantgardních umělců. Vyjadřovali tak svou nespoutanost a touhu žít volně bez ohledu na konvence. (Nečas, 2002) Pojmenování Bohém v souvislosti s Romy však brzo upadlo do zapomnění.

Zjišťujeme, že Romové měli mnoho pojmenování, často hanlivých, kterými byli označováni. Ani jedno z nich však nepřijal za své. Sami sebe označovali slovy, jež v romštině znamenají muž nebo člověk. Ke změně došlo až na prvním všesvětovém romském kongresu v roce 1971. Nově založená Mezinárodní unie Romů uznala pojmenování Rom jako jednotné označení všech Romů na celém světě. (Nečas, 2002)

1.12 Romská rodina

Rodina má pro Romy zásadní význam a nejvyšší hodnotu. Již v dobách, kdy Romové kočovali, si vystačili bez pomoci druhých. Rodina jim zajistila jak obživu, tak bezpečí. Rodinu tvořili všichni členové osady či čtvrti, kde Romové žili pospolu. Negativní stránkou této rodinné pospolitosti je ztráta osobní zodpovědnosti a menší schopnost samostatně rozhodovat o svém životě. Proto je pro Romy důležitější žít společně se svou rodinou místo žití v přepychových bytech daleko od své rodiny. Snaha majority roztržít romské rodiny se tak setkávala s obrovskou nevlí ze strany Romů. (Hučín, 2005)

Dominantní úlohu v životě Romů tedy hraje rodina. Dnes je však tato hodnota spolu s dalšími rodinnými zvyky značně modifikována. V návaznosti na nové životní podmínky se některé hodnoty pozměnily, jiné naprosto zanikly a místo nich Romové přijali hodnoty majoritní společnosti. (Efektivní komunikace v interkulturním prostředí, 2004)

Typické romské rodiny jsou patriarchální, je to tedy muž, který zaujímá dominantní postavení. Fraser (1998, s. 198) uvádí hlavní dvě jednotky - familija a kumpánija. Familija je širší rodina, do které patří synové, jejich manželky, děti a vnoučata. Familija se skládá z domácnosti, každou domácnost tvoří nejčastěji tři generace. (Bakalář, 2004) Tato rodina

se skládá ze zakládajícího páru a jejich synů a manželkami. Dcery se stěhují za svými manžely. Rodina žije pospolu nejčastěji v jednom bytě a má stejné funkce jako typická česká nukleární rodina. (Efektivní komunikace v interkulturním prostředí, 2004)

Kumpánija není spojení čistě rodinných příslušníků, ale širší skupiny, v jejímž čele stojí muž (vajda), který má přirozenou autoritu všech členů a funguje jako spojovatel mezi Romy a „gadži“.

Každá rodina má své nepsané zákony a pravidla, jejich dodržování je vyžadováno u každého člena. Rodina má taktéž svou nepsanou hierarchii, kde člověk zaujímá své místo plynoucí z jeho pohlaví a věku. Je nesmírně důležité patřit do rodiny. „Je neštěstí, je-li člověk chudý, ale ještě větší neštěstí je, je-li sám.“ (Šišková, 2001, s.138) V Romské komunitě člověk sám o sobě neznamená téměř nic. Svě jasné místo a sílu má každý člen ve skupině. Chování každého člena je neustále na očích celého kolektivu, jen dodržování nepsaných norem zaručí Romům ochranu před jakoukoliv formou zla. Proto Romové dodnes nechápou soukromí tak, jako Češi. (Horváthová, 2002)

Výraznou vlastností rodin je solidarita. Jak mezi sebou v komunitě, tak i k Neromům – sirotkům a tulákům, které často přijímají mezi sebe. Pokud se Rom provinil proti rodovým zákonům, byl souzen radou starších. Nejobávanejším trestem bylo vyloučení. Každá rodina se vyznačuje tím, že má své vlastní zvyklosti. (Horváthová, 2002)

Během osídlování nových oblastí v pohraničí či průmyslových oblastech zanikaly typické příbuzenské svazky a komunity. Zachovalo se však typické patriarchální zřízení rodiny či skupiny, v jejímž čele stojí nejstarší muž mající mnohá privilegia a pravomoci. Postupem času i toto rodinné uspořádání ustupovalo do pozadí a Romové většinou žijí jako nukleární rodina. Rozpadem rodiny upadla funkce společenské kontroly. Upadaly také pozitivní vzorce chování a Romové přebírali některé vzorce chování dle majoritní společnosti. Nejčastěji však ty sociálně patologické. Pod vlivem majoritní společnosti se u Romů začala ve větší míře objevovat prostituce, odkládání dětí do kojeneckých ústavů, vzrostla rozvodovost i počet interrupcí. (Nečas, 2002)

Muž i žena v romské komunitě nabývají na vážnosti s přibývajícím věkem. Je typické starých lidí si vážit a projevovat jim úctu. Příznačné je toto přísloví: „Poslouchej staré lidi, protože snědli více chleba než ty“. (Horváthová, 2002, s. 24) Staří lidé jsou pyšní na svůj věk a s rostoucím věkem stoupá jejich uznání a postavení. Pro Romy je naprostou samozřejmostí postarat se o své staré příbuzné. Pro staré lidi je naopak zase samozřejmé přijmout péči mladších. (Šišková, 2001)

1.13 Romské děti

Jelikož si Romové váží svých dětí, péče o ně začíná již u těhotné ženy. Existuje řada rituálů, pověr a činností, které musí těhotná žena dodržovat, aby si zajistila zdravý vývoj plodu, nekomplikovaný průběh těhotenství a porodu. Mezi takové příkazy a zákazy patří například to, že těhotná žena se nesmí dívat na „odpudivé tvory“ (žába, had apod.), na mrtvé a postižené lidi. Nesmí se dotýkat psů, koček, koz, krav (zvířat se srstí). Musí se vyvarovat leknutí, pohřbu, křtin i návštěv hřbitovů. Po dobu těhotenství by neměla nosit prsteny a pásky, které by mohly způsobit, že bude mít dítě omotanou pupeční šňůru kolem krku. Mělo by se jí dostat všech jídel, na které má chuť. V práci však omezovaná není, šetřila-li by se moc, měla by těžký porod.

Romové si většinou přejí kluka. Podle tvaru břicha, vzhledu pleti a chutí odhadují, zda žena porodí dívku či chlapce. Narodí-li se dítě v období vánočních svátků či v ranních hodinách znamená to štěstí. Romové se snaží o to, aby bylo dítě co nejdříve pokřtěné, protože je to jistý druh ochrany, stejně jako druhé jméno (jméno uváděné v oficiálních dokumentech). (Šišková, 2001)

Romské matky své děti milují na vkus majority až nekriticky. Přispívá k tomu nejen historicky dané postavení dítěte v rodině, ale i nízký věk matek. Opoždění v psychickém i fyzickém vývoji dětí, které bývá poměrně časté, je dáno špatnými životními a sociálními podmínkami, jakými jsou nedostatek vyvážené a zdravé stravy nebo nedostačující hygiena. (Hučín, 2005)

1.13.1 Výchovní styl

Hlavním znakem je nedostatek řádu. Romské děti nemívají pevně stanovený denní režim. Děti jedí a chodí spát, když samy chtějí. V romské rodině se nepoužívají slůvka prosím a děkuji, jednoduše se mezi nimi rozdává. Důsledkem tohoto stylu výchovy je problém dětí podřídit se povinnostem, udržet pozornost ve škole, což také vede k menší odolnosti vůči stresu. (Bakalář, 2004)

Hlavním vychovatelem v rodině je žena. Otec se zapojuje jen ve výchově synů. V dřívějších dobách již útlého dětství seznamoval s řemeslem, které se dítě učilo a vykonávalo společně s otcem. Ve výjimečných případech otec zasahuje i do výchovy dívky, to jen v případě nestačí-li matka na to sama. (Šišková, 2001) Při výchově svých dětí se rodiče řídí více citem než rozumem. Tak je mnoho věcí podřízeno přání dítěte. Například čas spánku apod. Přestože zcela přirozeně bývají menší děti rodiči

zvýhodňovány, nefunguje u romských dětí taková soupeřivost, na jakou jsme zvyklí u majoritní společnosti. Nejstaršího sourozence si děti naprosto váží, ctí ho a poslouchají. (Šišková, 2001)

Nejstarší syn v rodině má přibližně takové úkoly jako otec rodiny. Uděluje zákazy, příkazy, vychovává mladší sourozence. Stane-li se že otec zemře, nejstarší syn přebírá jeho funkci. Někdy bývají jeho nařízení akceptovány i matkou. I nejstarší dcera bývá pro své sourozence silnou autoritou, musí však poslouchat nejstaršího bratra i v případě, že je mladší než ona. Pomáhá vychovávat děti, přebírá vzorec hospodaření od matky. Také jí si mladší sourozenci váží. Prestiž rodiny stoupá úměrně s počtem synů. (Šišková, 2001)

V minulosti bylo naprosto nemyslitelné, aby byly děti odloženy do dětských domovů. Dítě bylo pro rodiče vším a v případě, že osiřelo, automaticky se o něj postarali nejbližší příbuzní. (Šišková, 2001)

1.14 Romská žena

Na Romky jsou kladeny vysoké nároky. Musí striktně dodržovat rodové zákony, vychovávat děti. Uvnitř rodiny funguje žena jako vzor správného chování, navenek reprezentuje rodinu muž. V některých komunitách nemívaly Romky na starost pouze výchovu dětí a přípravu jídla, ale samy musely obstarat obživu pro celou rodinu. (Horváthová, 2002)

S výchovou dětí matkám pomáhají dcery. Ty se učí starat na rozhraní školního a předškolního věku o mladší sourozence a pomáhají s chodem domácnosti. Výchova dívek je tedy směřována tak, aby byly jednou dobrými a zkušenými hospodyněmi.

1.15 Psychika Romů

1.15.1 Prožívání času

Romové nechápou plynutí času s aspekty historie, současnosti a budoucnosti. Žijí tady a teď. Neuvažují, co bude v budoucnosti, ani se neohlížejí do minulosti. Neschopnost dívat se do budoucnosti zapříčiňuje i špatné hospodaření s financemi. Svě peníze velice rychle utratí, aniž by se ptali, co bude za dva týdny. (Bakalář, 2004) Svůj život mají posunutý do nočních hodin. Večer začínají žít nejen dospělí, ale i děti. Následně pak pozdě vstávají,

o víkendech většinou až kolem oběda. Plánované schůzky je tak dobré si domlouvat na pozdější hodiny. (Rous, 2001)

1.15.2 Zvláštnosti romské psychiky

Velice výraznou vlastností Romů je jejich výbušný temperament. Romové jsou citově vzrušiví, mnohokrát až výbušní. Jejich výbušnost má neobvykle velkou hloubku, avšak nedlouhé trvání. Život romského člověka je celkově velmi bohatý na citové projevy. Jsou hádaví, své konflikty řeší hlučně s velkou mírou emotivity, nevyhýbají se vulgárním výrazům. (Bakalář, 2004) Pod vlivem silných emocí jsou Romové schopni udělat mnoho chvályhodných činů. Mají ale slabou vůli, chybí jim vytrvalost a odhodlání porazit překážky. Jak uvádí Hučín (2005), schopnost vyhnout se, neodporovat je základní komunikační dovedností.

Dalším výrazným rysem je strach. Jeho příčinu můžeme spatřovat v mnoha negativních zkušenostech u generací přítomných i minulých. Pocit jistoty a bezpečí prožívá Rom pouze ve své skupině. Mezi lidmi svého světa. Proto se Romové nejčastěji pohybují ve skupinách. Společně cestují, nakupují, plánují atd. Rom, který je sám, je plný obav a je nesamostatný. Potíže mu může dělat i vyplňování úředních dokumentů apod. Je-li Rom sám a bojí se, často se jeho strach přemění v agresi. (Hučín, 2005) Strach je významným faktorem i při poskytování zdravotní péče. Velice se obávají bolesti a smrti. Je nutné je neustále ujišťovat o tom, že jsou v bezpečí. (Rous, 2001)

V případě, že má Rom strach, nedovede vnímat věci, které nejsou nebezpečné, nebo naopak bezpečí přinášejí. (Šišková, 2001)

Od mládí jsou zvyklí žít pospolu, hromadně se rozhodovat. Netouží po soukromí. Pro romské děti je velice náročné pracovat ve škole samostatně, nehlučit a nesmět se poradit s kamarádem. (Hučín, 2005) Jsou velice nevytrvalí a netrpěliví. U jedné činnosti nevydrží dlouho ani dospělí, ani děti, kterým tato vlastnost ztěžuje školní docházku a plnění svých školních povinností. (Rous, 2001)

Oproti majoritní společnosti mají zhoršenou schopnost zobecňovat, proto např. nemají rádi ironii, které nerozumí. Jsou velice vnímaví vůči nespravedlnosti, kterou rychle odhalí. Pokud se Rom vychloubá, nemluví pravdu, nebo se převádí, snaží se nejspíš tímto zamaskovat svou nejistotu. Ta pramení z pocitu méněcennosti. Ten je u Romu velice výrazný. Tento pocit se však snaží maskovat neustálým strháváním pozornosti na sebe, což může činit problémy dětem. Asi nikdy by nepožádali o pomoc Neroma. Ale jsou-li žádání

o pomoc oni, imponuje jim to. Rádi přeceňují své schopnosti a také by si nejspíš nepřiznali svou chybu. Některé jejich chování se zdá být naprosto nelogické. (Rous, 2001)

Od pradávne historie byla zásadní starostí Romů otázka každodenního přežití. Tento aspekt v nich přetrvává nadále. Nezabývají se zítřkem a budoucností. Co mohou udělat dnes, udělají dnes. Co mohou utratit dnes, utratí dnes. Nemají zájem o historii ani budoucnost. Stále žijí v domněnku, že možnost, kterou mají nyní, již nikdy nebudou mít, což je třeba může vést ke krádežím. (Hučín, 2005) Přijde-li dítě např. do nového prostředí, často krade. Vzhledem k tomu, že doma nemají celkem nic, v kombinaci s jejich „okamžitou logikou“ jim to ani nepřijde divné. Když si Rom půjčí peníze, téměř nikdy je nevrátí. Vztah nemá ani k věcem, které obdrží darem, většinou je velice brzy rozbije. (Rous, 2001)

Nejsou zvyklí předcházet problémům, řeší je až ve chvíli, kdy je to nezbytně nutné, většinou však pozdě. (Balabánová, 2003)

Nejsou schopni spolupracovat s někým, koho si neváží, či se s ním neznají, ani jej respektovat. Naopak začnou-li někomu důvěřovat, jsou pak velice dobrosrdeční, soucitní a empatictí. (Hučín, 2005)

Další charakteristická vlastnost často přisuzovaná Romům je lenost. Nejde však o lenost v pravém slova smyslu, ale o neschopnost motivace. Při práci je pro Romy měsíční mzda vzhledem k jejich životnímu postoji žít tady a teď naprosto nemotivující. Často je to pro ně abstraktní pojem, něco obtížně představitelného. Pokud se však zaměstnavateli podaří romského zaměstnance správně motivovat, stává se z něho velice pilný pracovník. (Národnostní a etnické menšiny v ČR, 2004)

Říká se, že Romové lžou. Jde jen o to, že je pro ně velice náročné rozlišit mezi realitou, fantazií a vzpomínkami.

Z oblasti sociologie je u Romů podstatné, že nejsou schopni být sami, pokud se rozhodují. Rozhodnutí činí společně. Za základní dovednost považují schopnost uniknout před nebezpečím. (Balabánová, 2003)

1.16 Romipen

Tento výraz můžeme volně přeložit jako romství. Tento pojem obsahuje všechny zásady, dle kterých Romové žijí a řídí se jimi. Týká se jak chování mezi Romy navzájem, tak chování Romů k majoritní společnosti. K romipen vždy patřil jazyk a kultura. Dnes se již

výklad tohoto výrazu lehce mění a vzhledem k tomu, že mnoho Romů neumí romsky, se slovem romipen vyjadřuje ztotožnění s romským etnikem. (Horváthová, 2002)

1.17 Zvyky

„Koho Bůh přivedl do domu, toho přece nevyhodíme.“ Toto výstižné přísloví vypovídá o tom, jak si Romové cení hostů. Ať je hostem kdokoliv, Romové si ho velice váží a jsou schopni pro něho udělat cokoli. Je samozřejmostí, přijde-li host do Romské rodiny, automaticky mu někdo z rodiny uvolní postel a on sám si lehne na zem. Toto by udělal, jen málokterý Čech. (Hübschmannová, 2002)

1.17.1 Příprava jídla

Často Romové o Čechách říkají, že jsou nečistí. Tento názor pramení z naprosto rozdílných zvyků. Například představa vařit a prát ve stejném hrnci je pro Romy naprosto nemyslitelná. Někteří Romové, hlavně olašští, dodnes perou odděleně mužské a ženské oblečení. Podobně je pro Romy nepředstavitelné a hnusí se jim, když lidé jedí zbytky jídel. Pokud by Romům někdo nabídl ohřívané jídlo, brali by to jako urážku. Romové věřili tomu, že staré jídlo osídlují nemoci a červi, že přitahuje duchy a že následné mrtvolné zárodky lidé pozřou, budou-li ho jíst. (Hübschmannová, 2002) Tato tradice vychází z podmínek indického podnebí a prostředí, kde se jídlo velice rychle kazilo, navíc hygienický standard tam býval nízký. A tak se Romové tím, že neohřívají jídlo, ubránili mnoha nepříjemným chorobám. (Šišková, 2001)

Podobně nejsou Romové zvykli jíst nic, co upadne na zem. A pokud něco na zem spadne, musí se to okamžitě vyhodit. Je též nemyslitelné jíst jídlo, do kterého při vaření upadl vlas. Když Rom dojedí, je samozřejmostí na talíři nechat kousek jídla. Člověk v tomto případě nevypadá jako hladovec. (Hübschmannová, 2002)

1.17.2 Prosím, děkuji

Romové dlouhá staletí žili ve velkých skupinách a byli na sobě závislí. Stále si pomáhali, spolupracovali a dělalo jim radost, když mohli někomu posloužit. Proto v jejich společnosti není zvykem prosit. Pokud chcete, aby Vám Rom něco podal, řeknete pouze „dej mi cukr“ namísto českého obvyklého „prosím tě, mohl bys mi podat, ten cukr?“ V případě, že někdo příliš prosí a děkuje, může tím způsobit, že si hostitel připadá jako lakomec, a připraví jej tak o radost a potěšení z toho, že někomu pomohl. Jedno z romských přísloví zní:

„Nemám-li já, ona mi dá, nemá-li ona, dám jí já.“ Štědrost a solidarita jsou jedny z pozitivních vlastností Romů. (Hübschmannová, 2002)

1.17.3 Romská jména

Romové mají svět rozdělen na romský a neromský. Často také mívají dvě jména. Jedno využívají v romském světě a druhé ve světě neromském. Tato tradice má kořeny již v době Marie Terezie. Ta nařídila, aby všichni Romové přijali křesťanská jména i příjmení, tzv. jméno gadžovské. Druhým důvodem je také to, že dvě jména umožňovala Romům, po staletí pronásledovaným, mást stopy a znesnadňovat identifikaci. Tak se třeba stávalo, že z jedné osady mělo třicet Romů stejného příjmení i stejné jméno.

Na jméno zapsané v rodném listě a na úřadech, tedy na jméno gadžovské, však všichni brzo zapomenou a po celý život se oslovují jménem romským – romano nav. V tomto případě ale neznamená, že romské by bylo pro člověka z majoritní společnosti nesrozumitelné. Je to jméno jako každé jiné. (Hübschmannová, 2002) Když se rodiče rozhodují, jaké dají svému dítěti gadžovské jméno, snaží se o to, aby bylo co nejméně nápadné, obyčejné tuctové jméno, které je v danou dobu populární. Romské jméno volí většinou matka, pouze v případě, že se otci nezdá dost dobré a silné, může otec zasáhnout a navrhnout jméno jiné. Matka se snaží, aby si jménem dítě získalo co nejlepší vlastnosti, zdraví a sílu. Často se volí jméno po někom z rodiny, kdo byl úspěšným a uznávaným člověkem. Druhé jméno dítěti dají, až v rodině panuje pocit, že opravdu vybrali to nejlepší. Do té doby novorozeně oslovují všelijak – maličký, holčičko, děťátko. Nikdy však jménem, které má dítě uvedeno v rodném listě.

V průběhu života získávají Romové mnoho přezdivek. Ty jsou různé a většinou nějakým způsobem charakterizují onoho člověka. Někdy získávají přezdívky po svých rodičích a ženy zkomoleniny přezdivek svých manželů. (Hübschmannová, 2002)

1.18 Bydlení

Každý člověk umí nějak bydlet. Přestože si to neuvědomujeme, od narození se učíme bydlet. Romové po mnoho let bydleli v chatrčích a zemljankách. Není tedy divu, že v případě, kdy byli přestěhováni do moderních bytů, je neuměli využívat. Nebyli totiž vychováni tak, aby uměli v bytech žít. Neslýchávali denně věty typu: „Neutrhni tu kliku!“, „Nebouchej těmi dveřmi“, „Neutahuj ten kohoutek“ apod. (Hübschmannová, 2002, s. 43) Po zvyklostech z typických osad Romům stačila k žití kuchyň a jeden pokoj,

ten však využívali pouze ke spánku. Pokud měl byt více pokojů, nechávali je prázdné. Stejně tak neuměli využívat ostatní zařízení bytu. Tuto dovednost získávali postupně a přibližně v 70. letech se kultura bydlení blížila majoritě. (Nečas, 2002)

1.19 Vzdělávání

Češi a Romové mají odlišný přístup ke vzdělání. Pro Čechy je vzdělání jedno z nejdůležitějších a na žebříčku jejich hodnot je velice vysoko. Toto ovšem neplatí u Romů. Daleko před vzděláním si cení momentálních jistot, jako je okamžité uspokojení potřeb rodiny nejen po stránce finanční, což je nejspíš dáno, jak uvádí Hučín „kulturně zakořeněnou kočovnou minulostí“. (Hučín, 2005) Romové žijí přítomností. „Lepší vajíčko dnes, než slepice zítra“, říká jedno romské přísloví. Budoucnost je nejistá, a proto Romové žijí přítomností. Z této hodnoty vychází i fakt, že si mnoho Romů neváží vzdělání. To totiž nepřináší pro danou chvíli nic pozitivního, ale kýžené ovoce donese až v budoucnosti, která pro Romy mnoho neznamena. (Šišková, 2001, s. 122)

Odhodlání pravidelně navštěvovat školu je tak u žáků velmi nízké a nedostává se mu podpory ani od rodičů, jejichž vzdělání bývá často pouze základní a samotný vzdělávací proces mají spojen s mnoha negativními zkušenostmi. Nízké vzdělání rodičů také zabraňuje možnosti pomáhat svým dětem s pochopením nové látky a problematickým učivem. (Hučín, 2005)

Všemu, co děti potřebují pro život, se naučily mimo školu. Děti se úzce účastní života dospělých, z kterého si berou všechny potřebné informace pro život. Nezapomenutelnou úlohu ve výchově dětí měly pohádky. Příběhy z reality ale i s nádechem mýtů a symboliky. Při poslouchání pohádek se děti učily nejen zkušenostem starších lidí, ale především se dovídaly o zákonech, které skupina ctíla. (Horváthová, 2002)

Vzdělávání je uskutečňováno pouze v jazyku majoritní společnosti. V minulosti se díky tomu Romové, kteří neuměli česky, nemohli vyučit povolání, ke kterým bylo nutné navštěvovat školu. Ti, kteří se přece jen do školy dostali, postupem času přestali žít podle svých zvyklostí a zcela se integrovali mezi majoritní společnost. (Hübschmannová, 2002)

1.20 Romský jazyk

Výraznou etnickou charakteristikou Romů je řeč. Tak jako čeština, má i romský jazyk (romaňi čhib) své dialekty. Tyto dialekty odpovídají členění romského etnika na Romy slovenské, maďarské, české, moravské, německé a olašské. (Davidová, 2001)

Přestože bylo na Romy v minulosti mnohokrát tlačeno, aby se zřekli svého jazyka, je romština stále jazykem aktivním. Romština má asi 36 hlavních dialektů a 100 dialektů menších, přesto se Romové mezi sebou domluví nejen v Evropě, dokonce i po celém světě. (Davidová, 2001)

Romština patří mezi novindické jazyky. Novindické jazyky se vyvinuly z jazyku sanskrt. Ten je nejstarším jazykem indických literárních památek. Romština je jazykem, který stojí na pomezí mezi nejstaršími a dnešními formami indických jazyků. (Horváthová, 2002) Romština dlouhou dobu neměla svou spisovnou podobu. Ta se začala pomalu objevovat společně s počátky psané romštiny na stránkách zpravodaje Romano l'il., který byl vydáván od roku 1969-1973 Svazem Cikánů-Romů. Jazyková komise tohoto svazu v roce 1973 vytvořila pravopisná pravidla pro slovenskou romštinu, která kromě drobných úprav jsou platná dodnes. (Hübschmannová, 2002)

1.20.1 Romský etnolekt

Romové žijící na našem území pocházejí ze Slovenska. Tam mluvili romsky nebo slovenským nářečím té oblasti, ve které žili. Po příchodu do Čech nemohli hovořit ani romsky ani slovenským nářečím, na které byli zvyklí, protože Češi těmto jazykům nerozuměli. A tak museli Romové začít mluvit Česky. Naučili se češtině celkem rychle, avšak nemůžeme hovořit přímo o spisovné češtině. V této souvislosti hovoříme o takzvaném romském etnolektu češtiny. Hübschmannová (2002, s. 71) vysvětluje pojem etnolekt takto: „Etnolekt je neustálená forma ne-vlastního jazyka, který bilingvní populace užívá jako druhý.“ Do etnolektu se výrazně promítají prvky vlastního jazyka, například výslovnost, gramatické modely a další. (Hübschmannová, 2002)

Mnoho romských rodičů chtělo svým dětem usnadnit situaci a začali na své ratolesti mluvit česky. Nebyla to však ta spisovná čeština, kterou mluvila majoritní společnost. Byla to čeština, kterou Romové všelijak odposlouchali na ulici, úřadech a z televize. (Hübschmannová, 2002) Děti, které se rodiče snažili naučit pouze česky, měly v pozdější době problém s češtinou i romštinou. Naopak děti, které uměly dobře romsky, měly lepší

základ pro zvládnutí češtiny. Přesto však existují Romové, kteří se naučí spisovnou češtinu. (Horváthová, 2002)

Typický projev Romů v češtině má nemálo specifik. Mluvené slovo bývá provázené romským přízvukem a intonací. Odlišnosti nalezneme také ve vyslovování dlouhých samohlásek, ty jsou buď prodlužovány, nebo zkracovány. V romštině nenalezneme dvojhlásky ou a au, proto je Romové vyslovují nepřesně. Další odlišnosti nalezneme ve vyslovování písmene ř, které romština nezná, a také může Romům činit problémy vyslovit seskupení více souhlásek po sobě, např. typická věta „Strč prst skrz krk!“ (Hübschmannová, 2002)

Obyvatelé České republiky bývají často dotčeni, pokud slyší nepřesnou češtinu s přízvukem jiného jazyka. Tento fakt vyvěrá z dvou příčin. V době národního obrození byla pro Čechy spisovná čeština prostředkem a cílem probuzení národa. Nejsme také zvyklí často slýchat cizince pokoušející se mluvit česky, jako třeba Američané, pro které je naprosto běžné slýchat angličtinu s cizím přízvukem. Proto se na Romy mluvící česky se svým typickým přízvukem ihned spoustu Čechů dívá skrz prsty. (Hübschmannová, 2002)

2 KOMUNIKACE

Pojem komunikace vnikl ze slov communicatio „vespolné účastnění“ a slova communicare „činit něco společným“. Tak jako je mnoho pohledů a přístupů ke komunikaci, existuje mnoho definic komunikace a není lehké vybrat tu nejvhodnější. (Beran, Chaloupková, Tumpachová, 2002) Jedna z definic říká, že: „komunikace je proces, při němž dochází k vyměňování významů mezi lidmi“. (Efektivní komunikace v interkulturním prostředí, 2004, s. 3)

Komunikace je proces, při kterém dochází k výměně informací mezi lidmi. Již v samotném původním významu slova je patrné, že komunikace je vzájemný, společný proces. Samotný průběh i efekt komunikace záleží na samotných komunikujících, na jejich postojích, zkušenostech, potřebách i znalostech. U jednotlivých slov rozlišujeme smysl a význam. Význam je pevně stanoven – zapsán ve slovníku. Smysl slovu dodáváme sami, dle kontextu, našich zkušeností a vědomostí, a proto porozumění informacím od druhého člověka je vždy velice subjektivní. (Efektivní komunikace v interkulturním prostředí, 2004)

2.1 Verbální komunikace

Komunikace mezi lidmi má několik složek. Jsou jimi verbální a nonverbální komunikace. (Beran, Chaloupková, Tumpachová, 2002) Pro efektivní komunikaci je však velice důležité, aby byla verbální i neverbální komunikace v souladu. (Venglářová, Mahrová, 2006)

Při příjmu informací předávaných verbální a neverbální podobou je velký nepoměr. Pouze 7 % informací, které člověk zpracuje, přijme v podobě verbální komunikace. Zbytek informací je přijatých z komunikace neverbální. (Venglářová, Mahrová, 2006)

Součástí verbální komunikace jsou paralingvistické aspekty. Tyto aspekty dotváří význam slov. Bohužel bývají často podceňovány a špatně využívány. Mezi paralingvistické aspekty patří přízvuk a slovosled, hlasitost řeči, rychlost řeči, plynulost řeči, intonace, chyby v řeči (správná výslovnost), kvalita řeči (věcnost) a vokalizace, tedy zvuky umožňující rozpoznat emoce druhých (např. zvuky při smíchu). (Pokorná, 2008)

Význam slov ve spojení s paralingvistickými aspekty doplňují i další činitelé.

Situační kontext – rozlišujeme, zda jde o komunikaci jednostrannou, oboustrannou či masovou. Ve zdravotnictví by se měla nejvíce uplatňovat komunikace oboustranná. Tedy

taková, kdy sestra i pacient vzájemně reagují na to, co jeden či druhý sděluje. (Venglářová, Mahrová, 2006)

Vnitřní dispozice jedince – průběh komunikace je ovlivněn komunikující osobou, jejími vlastnosti pocity, temperamentem a komunikativními dovednostmi nabytými v průběhu života.

Motivace komunikovat - komunikace patří mezi lidské potřeby a zároveň nám umožňuje uspokojovat potřeby další. I přesto se však lidé mohou dostat do situací, kdy na druhé straně nebudou ochotni komunikovat. (Venglářová, Mahrová, 2006)

2.2 Neverbální komunikace

Jako neverbální komunikaci označujeme řeč těla. Jsou jí všechny prvky komunikace kromě slov. Neverbální komunikace je pravdivější a spontánnější než komunikace verbální, je totiž záležitostí instinktu. Její úloha spočívá v dotváření či naprostém nahrazení komunikace verbální. Také pomáhá prezentovat naše emoce, nálady i vztah k druhým lidem. (Venglářová, Mahrová, 2006)

Některé složky neverbálního chování jsou dané geneticky, většina je však ovlivněna kulturou, ve které žijeme, a též naší zkušeností. Kulturní rozdíly neverbální komunikace jsou tak významně vázány na jednotlivé kultury. (Morgensternová, Šulová, 2007)

Informace, které získáváme v podobě nonverbálních signálů, většinou rozluštíme nevědomě. Pokud jsme to my, kteří něco sdělujeme, tak touto cestou informace též vědomě nevysíláme. (Beran, Chaloupková, Tumpachová, 2002)

Neverbální komunikaci přehledně rozdělil Jaro Křivohlavý. Do neverbální komunikace zařadil: mimiku, proxemiku, haptiku, posturologii, kinetiku, gesta, pohledy, úpravu zevnějšku. (Venglářová, Mahrová, 2006, s. 40,41)

2.2.1 Mimika

Mimikou označujeme výrazy obličeje, které nám umožňují mimické a žvýkácké svaly. (Honzák, 1997) Na obličeji rozlišujeme tzv. mimické zóny (čelo a obočí, oblast očí a dolní část obličeje). Každá tato zóna má pak svou specifickou roli při vyjadřování určitých emocí. (Venglářová, Mahrová, 2006) Nejčastěji se z výrazu obličeje dovídáme o emocích. Zcela jistě z výrazu obličeje dokážeme vyčíst primární lidské emoce – štěstí, překvapení, strach, radost, klid, spokojenost, zájem a jejich protiklady. Jak uvádí Venglářová

a Mahrová (2006, s. 41), „mimikou sdělujeme i kulturně tradované gesta (např. tzv. zdvořilostní úsměv) a instrumentální pohyby (např. výraz při kýchnutí).“

2.2.2 Proxemika

Je termín označující vzdálenost osob při komunikaci. Nejde jen o samotnou vzdálenost, ale i o pohyb během komunikace. Úspěšnost komunikace ovlivňuje citlivost komunikujících osob pro dodržování osobních zón druhého člověka. (Venglářová, Mahrová, 2006) Každý člověk má kolem sebe několik zón. Pokud je druhý člověk nerespektuje a poruší je, může vytvořit komunikační bariéry či ztratit důvěru druhého člověka. Osobní zóny můžeme též nazvat teritoriem, distanční zónou, životním prostorem či zónou proxemickou.

Rozlišujeme čtyři zóny. Intimní zóna je v rozsahu tělesného kontaktu až do oblasti 15 - 30 cm od těla, kterou zpřístupňujeme rodičům, milencům či manželům.

Osobní zóna je vzdáleností, při které na sebe mohou komunikující dosáhnout (45 - 47 cm až 1,2 m). V této oblasti sneseme přítomnost kamarádů, přátel, rodinných příslušníků. Narušení zóny může vyvolat úzkost a další negativní pocity.

Společenská neboli sociální zóna začíná v místě, kde končí osobní zóna, a její maximální rozměr končí ve vzdálenosti 3,6 m od těla. Při dosažení maximální hranice komunikující vidí celou postavu druhého člověka.

Poslední zónou je zóna veřejná. Vzdálenost komunikujících je od 3,6 až po 7,6 m. Jsem schopni vidět celou postavu, ale i její pohyb.

Velikost zón je rozdílná u každého člověka. Vliv na její velikost má třeba i to, zda je člověk z vesnice či města. Citlivost k porušení intimní zóny je výrazně ovlivněna kulturou. (Venglářová, Mahrová, 2006)

2.2.3 Haptika

Pojem haptika v sobě skrývá pojmenování pro dotyky a pohyby rukou, jako je například stisk rukou, který je pro naši kulturu typický při přivítání či seznamování. Dále zde můžeme zařadit pohlazení, objetí, letmé dotyky, postrčení prstem, pohlavek a mnoho dalších pohybů. (Venglářová, Mahrová, 2006) V mnoha publikacích nalezneme mapy lidského těla, které mají vyznačená místa vhodná a nevhodná pro přátelské dotyky.

Pohyby rukou, které vykonáváme při komunikaci, nazýváme gestikulace. Může jít o pouhé jemné ťukání s prsty až po založení paží na hrudníku. Tento jev je velice častý, provází lidi

s pocitem úzkosti či strachu. Při komunikaci vyvolává bariéry a člověk mající ruce v této poloze si svůj postoj nejčastěji neuvědomuje. (Honzák, 1997)

2.2.4 Posturologie

Posturologii rozumíme celkovou řeč našeho těla, fyzický postoj, držení těla, pohybové vzorce. Polohou těla vyjadřujeme svůj postoj nejen ke komunikaci a situaci, v níž se ocitáme, ale i k druhému člověku. Posturologie zahrnuje i pohyby a polohy hlavy, končetin a naklonění těla. Pro zdravotníky je v této oblasti velice důležité, jakou polohu zaujmout při komunikaci s ležícím pacientem, tak aby měl pacient pocit, že je sestra jeho partnerem. (Venglářová, Mahrová, 2006)

S posturologií úzce souvisí kinetika. Kinetiku definovala Venglářová a Mahrová (2006, s. 47). „Kinetika se zabývá rychlostí, trváním, ohraničením, akcelerací, prostorovostí, kongruencí (souladem) pohybu.“

2.2.5 Gesta

Gesta, ať již jsou užívána aktivně či pasivně, mají velký sdělovací význam. Gesta mohou doplnit, podtrhnout či zcela nahradit mluvený projev. Gesta jsou kulturně zakořeněná, a tak jsou kultury, kde to samé gesto může znamenat naprosto něco jiného. Pro pochopení správného významu gest by gesta nikdy neměla být vytrhávána z kontextu sdělovaného projevu. (Venglářová, Mahrová, 2006)

2.2.6 Vizika neboli pohledy očí

Z obličejové části je nejdůležitějším prvkem komunikace očí. Může z nich být vyčteno mnoho pocitů, jako je zaujetí, nezájem apod. I směr, kterým se oči dívají (vzhůru, do země) poskytuje mnoho signálů. Z pohledu do očí můžeme vyčíst mnoho informací o subjektivních stavech člověka, především o těch negativních. (Honzák, 1997) Oči vysílají informace díky svým pohybům a pohledům. Záleží na tom, jak jsou pohledy dlouhé, z jakého úhlu, jak následují za sebou, jak jsou časté. Pohled dokresluje pootevření víček, velikost zornic, mrkání, vrásky kolem očí a samotný tvar očí. (Venglářová, Mahrová, 2006)

2.2.7 Chronemika

Někteří autoři zahrnují do neverbální komunikace i chronemiku. Jde o to, jak je při komunikace využíván čas. Vhodné využití času může prohloubit důvěru mezi

komunikujícími. Může jít třeba o to, zda jsou lidé dochvilní, trpěliví, nebo zda ponechají dostatečný čas pro vyjádření všem zúčastněným. Efekt komunikace může být zvýšen, pokud jsou lidé schopni vhodně si svůj čas rozvrhnout a účelně ho všechen využít. (Pokorná, 2008)

2.2.8 Úprava zevnějšku

Při komunikaci jsme ovlivňováni nejen úpravou zevnějšku, ale i úpravou prostředí. Obecně není vítána výstřednost, ani nadměrná upjatost. Součástí zevnějšku kromě oblečení tvoří i účes, líčení, upravenost nehtů. Vzhled člověka ovlivňuje druhé nejvíce při prvním setkání a následně provází celou komunikaci.

V nemocnici v posledních letech dochází ke změnám nejen v úpravě prostředí – nové vybavení, barevné stěny, ale i ve větší paletě nabízených oděvů. Toto a úprava bezprostředního okolí pacienta zcela jistě může zdravotníkům pomoci při navazování vztahu a udržování komunikace. (Venglářová, Mahrová, 2006)

2.3 Komunikace ve zdravotnictví

Zdravotní péče, ať již je poskytována v nemocnicích či jiných zařízeních, se neobejde bez komunikace. Zdravotničtí pracovníci jsou v neustálém kontaktu s lidmi. Stávají se obhájci a partnery pacientů, snaží se získat ke spolupráci. Klienti potřebují mnoho informací, projevů důvěry a pochopení, proto je na komunikaci zdravotnických profesionálů kladen stále větší důraz, nejen v praxi, ale již v dobách studia. Při přípravě na budoucí povolání si studenti osvojují komunikační dovednosti, poznatky o komunikaci s klienty a možnosti řešení případných problémů. Tyto poznatky pak následně využívají při praktické výuce ve zdravotnických zařízeních.

K efektivní komunikaci i psychoterapeutickému účinku komunikace je důležité, aby měl zdravotník osvojené základní komunikační dovednosti, jako je naslouchání, empatie, projev porozumění, výklad, zájem podpora, rady. (Beran, Chaloupková, Tumpachová, 2002)

Autorky Venglářová a Mahrová (2006) předkládají ve své knize základní zásady, které zdravotnickým profesionálům mohou pomoci komunikovat bez problémů. Podaří-li se zdravotníkům tyto zásady dodržovat, zefektivní komunikaci a zajistí tak spokojenost na obou stranách. Mezi tyto zásady autorky zařadily jednoduchost, stručnost, zřetelnost, vhodné načasování a adaptabilitu.

Jednoduchost – podávané informace musí být jednovýznamové a neměly by obsahovat odborné termíny.

Stručnost – stručné vysvětlení umožní získat si důvěru a také zajistit dostatek prostoru pro dotazy od druhé strany. Rozhovor by však neměl být příliš stručný, aby pacient neměl pocit, že je odbýván.

Zřetelnost – zdravotník by se měl snažit o vzájemné pochopení. Měl by se vyvarovat dvojsmyslným výrazům, či vnucování svých osobních názorů.

Vhodné načasování – vždy s ohledem na závažnost témat by měl být zvolen vhodný časový i fyzický prostor, soukromí a klid.

Adaptabilita - rozhovor přizpůsobujeme reakcím pacienta, dle jeho verbálních či neverbálních projevů.

Jednou z nejdůležitějších komunikačních dovedností ve zdravotnictví je naslouchání. Při komunikaci pečující nenaslouchají pouze ušima, ale také očima – zaměřují se na mimiku, postoje, vzhled pacienta. Je nesmírně důležité naslouchat též srdcem a zapojovat své emoce. (Venglářová, Mahrová, 2006) Získání této schopnosti však není jednoduché a většinou přichází s narůstajícími praktickými zkušenostmi.

2.4 Interkulturní komunikace

V běžném životě lidé nejčastěji komunikují s příslušníky shodné kultury. Díky globalizaci a otevření hranic je však stále častější komunikace s lidmi z jiných kultur. V tomto případě se hovoří o interkulturní komunikaci. Interkulturní komunikace je termín, který označuje komunikaci mezi lidmi z různých jazykových nebo kulturně odlišných etnik. Tato komunikace je poznamenána odlišností jazyků, kultur, myšlení a systému hodnot osob zúčastňujících se této komunikace. Interkulturní komunikace je dnes již zcela běžný jev a její význam stále roste. Svět se spojuje a stále přicházejí nové situace, které nás přivádí k tomuto typu komunikace (Průcha, 2010a)

Interkulturní komunikace může být též označována jako komunikace mezi kulturami nebo mezikulturní komunikace. Interkulturní komunikace je však nejčastěji používaným termínem.

Třebaže interkulturní komunikace provází lidi na světě od pradávna, do popředí zájmu se dostala teprve nedávno. Až v roce 1954 se poprvé objevil termín intercultural communication. V České republice vývoj pokulhával a stále pokulhává oproti vývoji

v zahraničí. U nás se touto problematikou nejvíce zabývá interkulturní marketing a management, tedy obory, kde k interkulturní komunikaci dochází nejčastěji. (Průcha 2010a)

Větší pozornosti se interkulturní komunikaci dostává také v souvislosti s výukou cizích jazyků. O rozvoj této disciplíny se kromě jazykovědců zasloužili sociologové, antropologové a psychologové. Ti zejména proto, že se interkulturní komunikace v mnohém překrývá s interkulturní psychologií. (Kolman, 2001)

V České republice interkulturní komunikace probíhá nejčastěji mezi Čechy a Vietnamci, Romy nebo Slováky. Různí se tím, zda je komunikace ovlivňována rozdíly jazykovými, kulturními či obojími. Komunikace mezi Romy a Čechy je nejvíce determinována rozdílností kultur, neboť většina Romů mluví česky a romštinu nezná. (Průcha, 2010a)

2.4.1 Interkulturní kompetence

Při interkulturní komunikaci bývají lidé často vystaveni nejistotě a nesouladu, protože správně rozpoznávat verbální i neverbální projevy v interkulturním styku je velice náročné. V případě, že člověk něčemu nerozumí, často zvolí nejjednodušší cestu jak pochopit druhého - vytvoří si svou vlastní interpretaci, pochopitelně shodnou se svou kulturou. (Morgensternová, Šulová, 2007) Proto je nezbytné interkulturní komunikaci a předpoklady pro ni rozvíjet již u žáků základních škol. Tak, aby byli vychovávaní občané bez předsudků, stereotypů a s vhodnými a rozvinutými interkulturními kompetencemi.

Interkulturní kompetence je termín ukazující schopnost jedince efektivně komunikovat s příslušníky jiných kultur, při čemž využívá znalostí o odlišné kultuře a dovednosti získané díky těmto znalostem. Tuto dovednost by si lidé měli osvojovat především ve školních lavicích. Ponejvíc v předmětech vyučujících cizí jazyk a multikulturní výchovu. Hodnocení důsledného osvojení této kompetence u studentů je však obtížné a ukáže se až v praxi při přímém jednání s příslušníky jiných etnik. (Průcha, 2010a)

2.5 Bariéry v interkulturní komunikaci

Bariér znesnadňujících komunikaci je mnoho. Nejvíce ale záleží na míře odlišnosti kultur a jazyků. Čím více jsou kultury odlišné, o to více je komunikace složitější. Jazyk je důležitý z hlediska toho, zda mezi sebou komunikují lidé v jazyce, který není mateřský ani pro jedno z nich, či komunikují jazykem, který je pro jednoho z nich mateřštinou. Roli může také hrát negativní postoj k jazyku, ve kterém osoby komunikují. (Průcha, 2010a)

Pokud se dva komunikující lidé špatně pochopí, či zcela nepochopí, ať již je chyba na straně toho, kdo informaci vysílá, či toho, kdo informaci přijímá, může zcela lehce dojít ke konfliktu. Pokud konflikt provází neefektivní komunikace, zůstává často nevyřešen a může dlouhodobě nepříjemně ovlivňovat naše životy.

Především jazyk je to, co umožňuje existenci národů, národnostních menšin či etnických skupin. Ty mají své kulturní odlišnosti, které jsou dány hlavně jazykem, historií, tradicemi a etnickým uvědoměním samotných příslušníků. Neznalost těchto odlišností – kultury, mentality, jazyka, tradic a hodnot je zdrojem nepochopení a netolerance. (Bogoczová, 2001)

Mnoho odborníků se zabývalo tím, co omezuje a ztěžuje naši komunikaci. Profesor Dean Barnlund vyjmenoval základní faktory, které ovlivňují komunikaci: hodnoty, vnímání (percepce), předpojatost (předsudky), komunikační styl.

Hodnoty

V případě, že se setkají dva lidé, kteří mají odlišné hodnoty, může dojít k nedorozumění. Početnější skupina obyvatel se snaží přinutit skupinu menší, aby se přizpůsobila. Pro minoritu to znamená vzdát se svých hodnot, tradic a vlastně všeho toho, k čemu a jak byli vychovávaní. To však není jednoduché, často ani možné, protože každá skupina své hodnoty získávala a utužovala po dlouhá staletí. (Šišková, 2001)

Vnímání (percepce)

Vnímání člověka se rozvíjí na základě jeho životních zkušeností, zvyků, výchovy aj. Je důležité si uvědomit možnost rozdílnosti a připustit si nebo se i naučit vnímat věci z více pohledů a vždy se podívat na danou věc i ze strany našeho partnera, se kterým zrovna komunikujeme. (Šišková, 2001)

Předsudky

Předsudky vznikají nejčastěji na základě zkušeností. Přesvědčení může vejít v širokou známost mezi většinu veřejnosti a může se stát i stereotypem. Na podkladě předsudků lidé poté rozvíjí svou komunikaci buď směrem pozitivním, či negativním. Často jsou předsudky lidí nevědomé a chování člověka k druhému člověku se může odvíjet třeba od barvy pleti, stylu oblečení či účesu. (Šišková, 2001)

Komunikační styl

Komunikační styl zahrnuje veškeré fenomény komunikace. Nejen verbální projev, ale také držení těla, pohyby rukou, mimiku, výraz tváře, tón hlasu a vlastně vše, co tělo člověka při komunikaci provádí. Komunikační styl je opět závislý na historii skupiny. Ve stylu se odráží, kde, kdy a za jakých podmínek se komunikační dovednosti rozvíjely. (Šišková, 2001)

2.5.1 Stereotypy

Překážky komunikace zakotveny v kultuře a jazyku jsou nazývány stereotypy. Vyskytují se v každé kultuře. Etnické stereotypy jsou pohledy jedné etnické skupiny na skupinu jinou. Bývají dlouhodobé, často s negativním či diskriminačním podtextem. Většinou vznikají již v dětství a přenášejí se z generace na generaci. V České republice jsou odhalovány národní stereotypy, což jsou postoje českých občanů vůči jiným národům. (Průcha, 2010a)

2.5.2 Etnofaulismy

Projevem stereotypů jsou etnofaulismy. Etnofaulismy se vyskytují ve všech zemích a ve všech jazycích. Vysvětlení pojmu etnofaulismus předkládá Průcha (2010a, s. 147). Etnofaulismy jsou „neoficiální názvy používané příslušníky jednoho národa či etnika pro příslušníky jiného národa či etnika.“ Může jít o pojmenování legrační, vulgární i zesměšňující. Často jsou etnofaulismy pojmenovávány kromě jiných etnik a národů i imigranti a minoritní skupiny dané země. Vědci zabývající se interkulturní psychologií se domnívají, že tato označení se rodí díky předsudkům a stereotypům národa. (Průcha, 2010b)

Etnofaulismy vznikají jako označení pro skupinu osob, které jsou minoritní, mají jinou kulturu, jiné antropologické znaky, jiný jazyk a politické postavení. (Průcha, 2010a) Odstranění etnofaulismů a stereotypů není jednoduché. Základem je naučit se je rozpoznávat nejen u sebe, ale i u druhých. Následně s nimi pracovat, přiznat si je a zhodnotit jejich racionalitu. O odstranění těchto negativních jevů se snaží interkulturní výchova a vzdělávání, která je dnes nedílnou součástí výuky nejen žáků na základních a středních školách, ale též školách vysokých. (Průcha, 2010b)

2.6 Interkulturní komunikace ve zdravotnictví

Své uplatnění ve zdravotnictví nachází interkulturní komunikace stále ve větší míře. Zdravotníci se častěji setkávají s pacienty z jiných kultur. Dokonce i zdravotníci se častěji setkávají se zdravotníky přicházejících z jiných kultur. Ať již jde o migraci za prací či studijní pobyty a stáže. I čeští zdravotníci častěji vyjíždějí pracovat do zahraničí. Jelikož je zdravotní péče vzhledem ke kultuře často velice specifická, představuje toto odvětví živnou půdu pro vznik konfliktů. K interkulturním nedorozuměním může dojít nejen díky jazykovým potížím a následnému nepochopení diagnostických či léčebných postupů, ale i díky rozdílnému názoru na hodnotu zdraví a nemoci, názoru na léčebné procedury, tradiční a profesionální lékařství, stravovací návyky, hygienické normy a pohledu na zdravotníky z hlediska jejich pohlaví. Interkulturní problémy ve zdravotnictví studuje a pomáhá řešit transkulturní ošetřovatelství - obor, rozvíjející se od 60. let dvacátého století v USA. (Průcha, 2010a)

2.7 Komunikační specifika kultur

Výzkumy dokázaly, že každé etnikum, rasa či národ má své určité komunikační odlišnosti. Do způsobu komunikace se promítají zvnitřněné hodnoty a normy. Pro úspěšnou interkulturní komunikaci je tedy nutná znalost kulturní specifčnosti komunikace. Tohoto poznatku začíná být využíváno při přípravě budoucích diplomatů, manažerů, učitelů či zdravotníků, kteří disponují předpoklady k tomu, že v budoucnu budou komunikovat s příslušníky odlišných kultur. (Průcha, 2010b)

Komunikují-li spolu dva příslušníci odlišných národů, pohlíží každý z nich na druhého, celý proces komunikace a vlastně i celý svět z pohledu své vlastní kultury. Pokud tedy chceme zajistit plodnou interkulturní komunikaci, měli bychom postupovat ve třech krocích. V první řadě se snažit pochopit specifika své vlastní kultury, následovně se seznámit s jinou kulturou a snažit se jí porozumět, v poslední řadě utřídit si a porovnat rozdílnosti obou kultur. (Průcha, 2010b) Spolupráce mezi lidmi různých kultur je totiž možná pouze po vzájemném akceptování rozdílnosti. (Bouzek, 2008)

Při komunikaci by měla být dodržována komunikační etiketa. Jedná se o zvyklosti, které jsou součástí komunikace a setkávání lidí. Patří zde takové rituály neverbální komunikace jako je podání ruky, úsměv. (Průcha, 2010b)

2.8 Základní rozdíly v komunikaci Romů

Tak, jako veškeré chování, i komunikace je ovlivněná kulturou. Tyto odlišnosti jsou dány historickým vývojem a jsou stále předávány z generace na generaci. Pokud se tedy člověk zúčastní komunikace s příslušníkem jiného národa, nemůže očekávat, že dotyčný odloží veškeré své zvyky. Je tedy žádoucí seznámit se s odlišnostmi jiné kultury, a ty pak respektovat.

V porovnání s majoritní společností České republiky mají Romové odlišný styl komunikace. Ten vzniká na základě hodnot, zvyků a tradic vlastních Romům. Komunikace Romů se odlišuje ve více oblastech. Nejdůležitější odlišnosti jsou nalézány v projevu emocí a detekci nonverbální komunikace.

Jistě nejvýraznější odlišností je schopnost Romů v obrovské míře vnímat a využívat neverbální komunikaci. Odhaduje se, že touto cestou získávají více než 95 % informací. Umějí perfektně číst z řeči očí a pohledů, pozadu nezůstává ani mimika, gestika, haptika, posturologie a kineziologie. Díky tomuto rozvinutému citu dokážou odhalit rozpor mezi tím, co člověk říká a co si opravdu myslí. Pokud nastává mezi verbálním a neverbálním sdělením nesoulad, začnou být nejistí a k druhému člověku ztrácejí důvěru. Následně mohou ztratit chuť dále komunikovat, nebo komunikaci převedou do takové úrovně, aby nabyli svou ztracenou důvěru. Nejspíše tedy začnou komunikovat útočně. Pouhým pohledem nejen že poznají, zda jsou lidé opravdu upřímní, ale dokáží odhalit i základní rysy a vlastnosti člověka. To je významná schopnost, pro kterou mají Romové velice dobře vyvinutý cit. (Šišková, 2001)

Během komunikace Romové snadno a rychle rozpoznají, jaký postoj vůči nim člověk zaobírá. Dle toho se také odvíjí jejich způsob komunikace. Proto by se lidé měli chovat podle toho, jaký k nim opravdu mají vztah. Přetvářka a snaha o to, vypadat co nejlépe, by zcela jistě měla jít stranou. (Bouzek, 2008)

Nedílnou součástí komunikace a vůbec života všech lidí je projev emocí. Emoce u romské populace mají své zvláštní místo a postavení. Své pocity dávají Romové plně najevo, bez rozdílu zda jde o pocity pozitivní či negativní. Nespoutaný projev emocí Romů u druhých může navodit pocit nejistoty či nepochopení. Mnoho lidí se se silným nepochopením otočí za nahlas plačícím či křičícím Romem.

Projev a vnímání emocí jsou silně ovlivněny kulturou. Typický Evropan je odmala učen své emoce neprojevat na veřejnosti, nebo je převést do společensky přijatelnější podoby. Projev, který Evropané vnímají již jako emotivní, Romové vnímají neutrálně. Romové

v závislosti na svém emotivním chování, které se nesnaží skrývat, považují neutrální chování Neromů s mírnými projevy emocí za velice chladné. Proto mnoho Evropanů na Romy působí odměřeně. (Šišková, 2001)

Mimo to, že Romové jsou zvyklí předkládat své pocity, projevují je velice impulzivně. Každý den mají spojen s mnoha extrémně silnými, nekontrolovatelnými a okamžitými reakcemi. Jejich okamžité reakce jsou nepochopitelnými pro majoritní společnost, která si snaží v každém případě zachovat chladnou hlavu. Roma zvýšení hlasu, křik a napnuté tělo vede k vyřešení problému. Proto je vhodné tyto reakce nechat bez povšimnutí, nechat ať „vypustí“ své emoce, vykřičí se a teprve poté může být vzniklá situace či problém konstruktivně řešen. (Šišková, 2001)

Další z charakteristik komunikace Romů je zveličování. To můžeme považovat za jeden z romských způsobů komunikace. Vysvětlení na příkladu podává Tibenská (2008, s. 191) „Romská žena s výraznou mimikou a gestikulací, která říká: „Já už nevím, co mám dělat. Celé noci vůbec nespím. Pořád se takhle klepu. Všechno mi padá z rukou. Na nic se nemůžu soustředit. Já si snad už něco udělám...“, pravděpodobně nemá histriónské rysy osobnosti. Taky nevyhrožuje sebevraždou. Snaží se „romským“ způsobem sdělit, že se cítí nepříjemně a neví si rady.“

Odlíšná je i funkce komunikace. Vzhledem k tomu, že Romové žijí ve větších sociálních skupinách (více rodin žijící v jedné domácnosti), bývá nejčastějším předmětem komunikace rodinné dění. Prioritně tak komunikace zastává funkce kontaktní, konativní a expresivní, čímž se oslabuje funkce informativní. V praxi to znamená, že Romové kladou větší důraz na vztah k člověku, s kterým hovoří. Snaží se také ovlivnit jeho postoj ke sdělení. Celým rozhovorem nesdělují pouze informace, ale i svůj vztah k nim. (Efektivní komunikace v interkulturním prostředí, 2004)

S rozdílností se můžeme setkat i při vyjadřování nesouhlasu. Pro Romy je těžké, někdy až nepřijatelné vyjádřit otevřeně svůj nesouhlas nebo odmítnutí. Považují to za neslušné. Proto častěji k vyjádření nesouhlasu používají nonverbální komunikace, například delší pomlku před vyřknutím souhlasu nebo sklopení očí. (Efektivní komunikace v interkulturním prostředí, 2004)

3. KOMUNIKACE S ROMY V PRŮBĚHU ZDRAVOTNÍ PÉČE

Rozdílnosti komunikace romských pacientů vyplývají z odlišnosti psychiky Romů, jejich kultury, tradic, hodnot a způsobu života. Aby tedy zdravotnický personál byl schopen vhodně a přiměřeně komunikovat, měl by mít alespoň základní znalosti a romské kultuře. Teprve poté může být schopen vytvořit si vhodný komunikační vzorec při komunikaci s pacientem romského etnika.

3.1 Vztah Romů ke zdraví

Ve všech kulturách se odvíjí vztah ke zdraví od toho, jak vysoko si ho lidé dané kultury cení na svém žebříčku hodnot. Pro Romy je nejdůležitější život a tedy vše, co ho pomáhá udržovat. Jelikož zdraví dle náhledu Romů život udržovat nepomáhá, není jeho hodnota pro ně podstatná. V žebříčku hodnot se vysoko nad potřebou dobrého zdraví umísťují hodnoty těsně související se zachováním života (finance, bydlení, práce). Zdraví přichází do popředí, až když se objeví nemoc. (Šlechtová, Bürgerová, 2009)

Dalším kulturním specifickým, které ovlivňuje zdraví Romů, je vztah k preventivním prohlídkám. Následkem nízkého ocenění hodnoty zdraví je přikládána též malá váha veškerým preventivním opatřením. Neschopnost aktivně předcházet onemocněním podporuje nevhodné stravovací návyky, které následně mívají negativní dopad na zdraví. S prevencí také souvisí tabuizace veškerých témat týkajících se sexuality.

Zdraví jako takové i zdravotní péči ovlivňuje strach ze zdravotnických zařízení. Ty jsou vnímána jako velmi neosobní. Vzbuzují nedůvěru a neposkytují tak vhodnou půdu pro dobrou spolupráci romských pacientů a zdravotníků.

Přístup ke zdraví bývá ovlivněn i vnímáním zdravotnického personálu. Zdravotníky Romové vnímají z dvojího pohledu. Na jednu stranu jsou to ti, kteří jim pomáhají, ale jsou to též lidé, kteří nemoc odhalí a pojmenují. Svým způsobem tedy mohou za to, že je nemoc přítomná. Dvojstranně se taktéž Romové staví k diagnóze. (Příručka pro jednání s romskou komunitou v oblasti zdravotních služeb, 2007)

Onemocní-li Romové, projeví se jejich chápání nemoci a smrti. Nemoc a smrt považují za velice blízké, a proto při projevu nemocí vyžadují okamžitou péči, aby předešli „hrozcí smrti“. Lékaře nejčastěji vyhledávají při krvácejícím poranění a horečnatých onemocněních, ty totiž nejvíce vzbuzují úzkost a strach ze smrti. (Šlechtová, Bürgerová, 2009) Jestliže v průběhu naordinované léčby ustoupí příznaky do pozadí, považují se za vyléčené a ordinovanou léčbu okamžitě přerušují. Proto je nutné důrazně a stále opakovat

nutnost dodržování a dokončení léčby dle pokynu lékaře. (Příručka pro jednání s romskou komunitou v oblasti zdravotních služeb, 2007)

Předčasné ukončení léčby i nedodržování léčebného režimu má opět svůj prapůvod v kulturních odlišnostech, pramení z jiného vnímání času a jiného vnímání osobní zodpovědnosti. (Šlechtová, Bürgerová, 2009)

Zdravotní stav romské populace, stejně jako zdravotní stav všech občanů České republiky je stále monitorován. Zdravotní stav Romů lze charakterizovat následujícími fakty: vyšší kojenecká úmrtnost, vyšší výskyt infekčních onemocnění, nehod a úrazů, nedostatečné očkování dětí, nedostatečná výživa, nedostatek informací o plánovaném rodičovství, vyšší porodnost, a to zejména v nízkém věku, nedostatečná gynekologická prevence a předčasné stárnutí. (Příručka pro komunikaci s romskou komunitou v oblasti zdravotních služeb, 2007) V souvislosti s nedostačující péčí o své zdraví, má romská populace i vyšší úmrtnost. (Jakoubek, Budilová, 2009) Přesto dle průzkumu považují téměř dvě třetiny Romů svůj zdravotní stav za velmi dobrý či dobrý. Dle srovnání s dalšími studii mají Romové mínění o svém zdravotním stavu stejné jako majoritní společnost. (Romská populace a zdraví, 2010)

Kromě hodnot a vztahu ke zdravotníkům je zdraví ovlivňováno i dalšími faktory. Zcela jistě negativně ovlivňuje zdravotní stav Romů i nízká úroveň vzdělání a povětšinou nevhodné bytové podmínky. (Šlechtová, Bürgerová, 2009)

V tradiční romské rodině spadá péče o nemocné do rukou žen. Co se dále týče žen, je typická hyperprotektivní péče o mladé ženy. I přestože jsou velice opečovávány jakožto budoucí matky, patří sexuální tematika mezi tabu. Tabuizována jsou i témata sexuální výchovy, plánovaného rodičovství či hovory o preventivních gynekologických prohlídkách. Na tento fakt by zdravotníci neměli zapomínat a přistupovat tak k mladým dívkám velice citlivě.

Pokud Rom onemocní, vždy dostává plnou podporu členů rodiny, nejen té nejbližší, ale celé širší rodiny. Nemoc jedince je problémem celé rodiny, proto bývá nemocný doprovázen celou širokou rodinou až ke dveřím nemocničního pokoje a povětšinou se ho snaží doprovázet i v průběhu celé hospitalizace. (Příručka pro jednání s romskou komunitou v oblasti zdravotních služeb, 2007)

3.2 Zdravotní péče a komunikace

Základem úspěšné komunikace je vytvoření si pozitivního vztahu s klientem, tedy z pohledu zdravotníka bude brán klient jako partner. Pro úspěšnou komunikaci je nezbytné nalézt vhodnou komunikační úroveň, to znamená, že komunikující musí v Romovi podpořit vznik důvěry. Dobrým startem může být dodržení nepsaných romských pravidel pro komunikaci. Například zvolení vhodného oděvu, nevyzývavého a přiměřeného situaci. Pokud žena podává ruku muži Romovi, není vhodné se mu zpřímá dívat do očí. Romskou matku zas není vhodné poučovat o výchově dětí, už ne vůbec použitím direktivního tónu, zvláště jestliže je poučující mladá bezdětná žena. (Balabánová, 2003)

Romové více sledují, jak jsou léčeni a jak k nim ošetřující personál přistupuje. Proto je vhodné se ihned snažit o vytvoření důvěryhodného vztahu, naslouchat a rozpoznat hodnoty a potřeby pacientů, neustále udržovat zpětnou vazbu a klinické a administrativní úkony formulovat velice jasně a srozumitelně. (Příručka pro komunikaci s romskou komunitou v oblasti zdravotních služeb, 2007) Vhodnější je užívání komunikace ústní než písemné, té příkládají menší význam. Přestože je dnes trendem mít vše „černé na bílém“, pro romské klienty je ústní sdělení mnohem důležitější než totéž sdělení v písemné podobě.

Všechny odborné termíny, vyřčeny během rozhovoru, je nutné vysvětlit. Ovšem tak, aby zdravotník nepůsobil příliš formálně. Pokud vysvětluje zdravotník klientovi postup nebo význam léčby a vyšetření, je nutno informace zopakovat tolikrát a tak často, až klient pochopí. V průběhu rozhovorů je pochopitelně vhodné užívat rozhovor zaměřený na pacienta. Při každém rozhovoru a kontaktu s Romem je účelné se zaměřovat na gesta a řeč těla, která jsou cenným zdrojem informací o klientovi. (Příručka pro komunikaci s romskou komunitou v oblasti zdravotních služeb, 2007)

Během verbální komunikace je vhodné používat jednoduchá a jednoznačná slova. Romové většinou češtinu nevnímají zcela přesně a z toku slov si často jejich společný význam doplňují intuitivně, proto je nutné neustále udržovat zpětnou vazbu, opakovaně se dotazovat, zda dotyčný všemu rozumí. K takovému ověřování je jistě vhodné dávat přednost otázkám otevřeným před uzavřenými. (Balabánová, 2003)

Od schopného zdravotníka se předpokládá, že při poskytování péče bude mít na paměti rozdílné hodnoty, tradice, zvyky postoje k nemoci i ke zdraví a bude na ně brát ohled. I způsob, kterým pacient bude dávat najevo své obtíže, bude kulturně podmíněný, tedy jiný než u majoritní společnosti. Nejen znalost a respektování hodnot klienta ale, také znalost sociálních podmínek může zdravotníky navést na správnou diagnostickou cestu a může

pomoci předcházet vzniku komplikací. (Zpráva o stavu romských komunit v ČR za rok 2009, 2010)

V současné době velkého významu nabývá úroveň komunikace v primární péči. Tato oblast je místem, kde se Romové nejčastěji poprvé setkávají se zdravotnickými službami. Dle jejich zkušenosti se následně vytváří pohled nejen na zdravotní systém a pracovníky, ale může ovlivnit i postoj ke zdraví. Často své zkušenosti mohou generalizovat na všechny oblasti zdravotní péče. Je-li první zkušenost negativní, není pak divu, že není posílena zdravotní způsobilost, ale ani pozitivní přístup ke zdravotníkům. Naopak roste pocit nedůvěry a nejistoty vztahující se nejen ke zdravotnickým zařízením, ale i zdravotníkům samotným. Tak jako všichni lidé i Romové si své zkušenosti mezi sebou předávají. Pokud od svých známých uslyší řadu negativních názorů, je pak pravděpodobné, že i ti, kteří se budou se zdravotnickými profesionály setkávat poprvé, budou již předem zaujímat negativní postoj a nechtě spolupracovat. (Příručka pro komunikaci s romskou komunitou v oblasti zdravotních služeb, 2007)

Vzhledem k romské kultuře a zvyku žít neustále pospolu je velice pravděpodobné, že nemocného Roma bude doprovázet jeho široká rodina a neustále se bude dožadovat informací. Proto je vhodné při komunikaci s příbuznými určit jednoho člena rodiny, kterému bude personál podávat informace. Dle hierarchie romské rodiny to bude nejstarší muž či žena. Poté, co se zdravotník domluví s rodinnými příslušníky, komu bude podávat informace, je vhodné tohoto člena nejen informovat o zdravotním stavu pacienta, ale též o nemocničním řádu, právech i povinnostech pacienta. (Šlechtová, Bürgerová, 2009)

Nejstarší člen rodiny může také přispět při získávání anamnézy. Spolupráce s tímto příbuzným může být pomůckou k lepší spolupráci s hospitalizovaným klientem. Ten dle rodinných zvyků bude příbuzného respektovat více, než zdravotnický personál. Pro Romy je typické, že zachovávají úctu ke starým lidem a naopak staří lidé mají díky této úctě schopnost ovlivnit chování mladší generace. Co se týče respektu ke zdravotnickému personálu, větší respekt mají starší muži než ženy, a to ať se jedná o lékaře či zdravotní sestry. (Vivian, Dundes, 2004)

Zdravotníci, kteří nemají hlubší povědomí o romské kultuře, budou mít nejspíše problémy akceptovat přítomnost většího počtu osob u pacienta. Pokud zdravotník bude žádat rodinu, aby odešla, pravděpodobně se rodina urazí a bude se bránit, protože potřebuje být s nemocnou osobou. V této situaci je vhodné buďto určit místo, kde by se rodina s pacientem mohla po nějakou dobu zdržet, nebo povolit neustálou přítomnost jednomu

členu rodiny. Ten může informovat o stavu klienta zbytek příbuzenstva. (Vivian, Dundes, 2004)

Pacienti, kteří jsou odloučení od své rodiny, se budou cítit bezradně a ohroženi. Prohloubí se u nich již tak kulturně podmíněné pocity méněcennosti. Tyto pocity společně s nedůvěrou ve zdravotnické zařízení a ve zdravotníky nejspíše povedou ke zhoršené spolupráci. V krajních případech mohou vyústit v agresi.

Z dalších specifík romské minority je pro zdravotníky neopomenutelná velká citlivost vůči nespravedlnosti. Zdravotníci by se také měli vyhýbat kritice pacientů v přítomnosti jiných osob. Toto je nutné mít na paměti zvláště, jde-li o trpělivost a vytrvalost klientů. Romové jsou specifičtí svou slabou vůlí a vytrvalostí. Ta se může v léčbě velice projevit. Zdravotníci profesionálové by se tak měli vyhýbat kritice klientů za tyto vlastnosti. Naopak by je měli podporovat a povzbuzovat při jejich vytrvalosti nejen v léčbě a dodržování léčebného režimu.

Nutnost velké podpory, vytrvalosti a trpělivosti může zdravotníky do značné míry psychicky vyčerpávat. Stresující může také být nedůvěra pacientů. Často mohou odmítat mluvit se sestrou a budou se dožadovat častých rozhovorů s primářem oddělení. Romové se totiž velice špatně orientují v hierarchickém postavení pracovníků ve zdravotnictví.

Budou-li pacienti trpět bolestí či jiným nepohodlím, budou to dávat velice zřetelně najevo. Jejich verbální i neverbální projevy mohou vypadat velice přehnaně. Emotivní prožívání a velice výrazné projevy bolesti, kterou nesnášejí dobře, však také patří k romským klientům. Hlasité sténání a výrazné grimasy se musí zdravotníci naučit přijímat a zvládat tak, jak přicházejí. (Špirudová, 2005) Přidá-li se k těmto výrazným projevům i pro Romy tak příznačné zveličování, může zdravotník na tohoto pacienta pohlížet jako na nevěrohodného či simulanta. To však není pravda a vše je dáno tím, že Romové mají jiné hranice při projevování emocí. Nebojí se jich a dají je najevo tak, jak je cítí. (Tibenská, 2008)

V případě, že se budou snažit pacientovi udělit mnoho rad, pravděpodobně se nesetkají s kladnou odezvou. Také není vhodné očekávat slovíčko děkuji, na které je majoritní společnost zvyklá. Od romského klienta zdravotníci nejspíš děkuji a prosím neuslyší. Romové nejsou zvyklí děkovat a prosit. (Špirudová, 2005)

Zaskočení mohou být též zdravotníci z fyzické blízkosti a kontaktu při ošetřování klienta romského etnika. Není nutné se ho bát a bránit se mu, pokud není druhým krajně

nepříjemný. Romové jsou od pradávna zvyklí žít pohromadě a velice blízko sebe. Fyzický kontakt je pro ně neoddelitelnou součástí života a může pomoci při získávání důvěry.

Nesmírná ohleduplnost a taktnost je nutná i při sdělování faktu o úmrtí blízkého člověka. Zdravotníci by neměli být zaskočeni silnou emotivní reakcí pozůstalých, která se zcela jistě dostaví. (Příručka pro jednání s romskou komunitou v oblasti zdravotních služeb, 2007) Bezmezný takt si vyžadují rozhovory o intimních tématech. Intimita i stud, především žen, je další oblastí, který by měla být chráněná a respektována. (Škrabová, 2010)

Během práce s klientem romského etnika je nezbytné odložit stranou všechny předsudky a stereotypy. Taktéž generalizace typu „všichni Romové jsou stejní.“ Nejsou a ani negativní zkušenost s Romem nebo skupinou Romů není předpokladem k tomu, že se tak chovají a jednají i všichni ostatní.

Romský pacient neznámá více práce, jde pouze o zahrnutí nových návyků a postupů do práce zdravotnických pracovníků. Ty jim umožní lepší komunikační úroveň, ze které vyplývají lepší výsledky při spolupráci mezi nimi a romskými klienty. S největší pravděpodobností dojde i ke snížení rizika vzniku problémů a nedorozumění. (Příručka pro komunikaci s romskou komunitou v oblasti zdravotních služeb, 2007)

3.3 Jak komunikovat

Seznámí-li se lidé s kulturou Romů a základními rozdíly v komunikačním stylu, bude pro ně snazší navázat kontakt a efektivně komunikovat. Ve své knize Menšiny a migranti v ČR sestavila T. Šišková (2001, s. 148) základní doporučení při komunikaci s Romem.

- Nespěchat, být trpělivý
- Vnímat mimoslovní komunikaci a umět dávat inováce i řečí těla
- Nekritizovat negativně před velkým kolektivem, spíše v soukromí
- Ověřovat si sjednané termíny
- Nebát se neblízkosti, dotyku
- Nebát se emocí – svědčí o angažovanosti člověka, nikoliv o výzvě k souboji
- Mluvit jasně, věcně, stručně, konkrétně
- Diferencovat, ke každému přistupovat podle individuálních potřeb
- Používat zpětnou vazbu
- Respektovat hodnotový systém romského etnika

3.3.1 Komunikace ve zdravotní péči

Na základě poznatků z předchozích kapitol je možné zpřehlednit doporučení pro komunikaci zdravotnických pracovníků. Ty vyplývají již z výše zmiňovaných psychických zvláštností Romů, jejich hodnot, tradic a kultury.

Při prvním kontaktu je nutné navodit pocit důvěry, pomoci může vhodný oděv, pozdrav (při podání ruky se žena muži nedívá dlouze do očí). (Balabánová, 2003) Důležité je mít dostatek trpělivosti a nespěchat. (Šišková, 2001) Je vhodné si připomenout, že Romové mají slabou vůli a malou vytrvalost. Budou-li se cítit ohroženi, nejspíše se začnou projevovat agresivně, popřípadě přestanou spolupracovat. (Špirudová, 2005) Protože z pohledů Romů je nemoc a smrt velice úzce propojena, je nutné chápat jejich velký strach. Důvěru a pocit bezpečí je vhodné podpořit tak, že umožníme přítomnost někoho z rodiny. O tom, kdo to bude, je nutné se domluvit s těmi, kteří klienta doprovázejí. Veškeré úkony, které se chystáme udělat, také postup léčby, práva pacientů a nemocniční řád přetlumočíme jak pacientovi, tak přítomnému rodinnému příslušníkovi. Je vysoce pravděpodobné, že se pacient bude chtít poradit se svou rodinou. Je vhodné mu to dovolit. (Vivian, Dundes, 2004)

Klienta seznámíme s hierarchií pracovníků na oddělení, jasně mu vysvětlíme, při kterých příležitostech se bude s daným pracovníkem setkávat. Nezapomínáme, že pacient romského etnika bude mít větší důvěru ve starší pracovníky a ještě větší důvěru v muže. Za jistých okolností toho můžeme využít. (Vivian, Dundes, 2004)

Při komunikaci kontrolujeme svůj neverbální projev, je žádoucí se snažit, aby nebyl v rozporu s verbální komunikací. Je dobré záměrně komunikovat prostřednictvím neverbální komunikace. Naopak též aktivně „nasloucháme“ neverbálním projevům klienta. Během verbální komunikace mluvíme jasně stručně a výstižně. Nezbytné je používání jednoznačných, jednouchých slov. Veškeré odborné termíny musí být klientovi vysvětleny. Na verbální komunikaci klademe velký důraz, pro klienta je důležitější než písemné sdělení. Neustále po pacientovi vyžadujeme zpětnou vazbu a ověřujeme si správné pochopení předaných informací. (Příručka pro komunikaci s romskou komunitou v oblasti zdravotních služeb, 2007) Bude-li se klient chovat velice hlasitě a emotivně, necháme volný průběh jeho reakcím. Je to přirozený způsob jejich chování a teprve po projevu svých emocí bude pacient schopný s námi danou situací konstruktivně řešit. (Šišková, 2001)

Vše, co klientovi říkáme, často opakujeme, předvedené úkony taktéž znovu opakujeme. Je nutné mít na paměti, že Romové mají horší schopnost generalizace.

Je zcela nepřijatelné negativní kritiku sdělovat při přítomnosti třetí osoby. I v případě, kdy je pracovník k pacientovi romského etnika nespravedlivý, velice rychle to vycítí a bude reagovat. Snažíme se tolerovat hlasité sténání a silné reakce, pokud trpí nemocný bolestmi. (Špirudová, 2005) Jestliže je Romům sdělena informace o úmrtí někoho blízkého, je nutné očekávat velice silné reakce. (Příručka pro jednání s romskou komunitou v oblasti zdravotních služeb, 2007)

Během ošetřování chráníme stud a intimitu pacientů, hlavně žen. Při rozhovorech o intimních záležitostech volíme vhodná slova. Žena – matka, která bude edukována, nejlépe přijme informace od ženy, též matky, sdělené nedirektivním tónem. (Škrabová, 2010)

Při poskytování ošetrovatelské péče je dobré se nebránit fyzickému kontaktu. Romové jsou na něj zvyklí a může u nich podpořit vznik důvěry k ošetřujícímu personálu.

Během veškeré komunikace neočekáváme slova děkuji a prosím. Romové nejsou zvyklí děkovat a prosit. (Špirudová, 2005)

3.3.2 Co je potřebné pro Čechy

Vzhledem ke svým kulturním specifikům by se měli Češi zaměřit i na některé faktory. Měli by odložit stranou své komplexy méněcennosti i nadhodnocování. Tak jako u jiných lidí i Češi mají v některých oblastech navrch a v jiných zase ne. Nejsou středem světa a vzhledem k tomu, že jsou Češi malým národem, nemůžou se uzavřít do sebe, ale o to více budou komunikovat s jinými národy. Přesto je Česká republika poměrně uzavřená, a to nejen díky geologickým hranicím, ale i díky minulému komunistickému režimu.

Předností Čechů je improvizace, ta může pomoci při hledání východiska z nepříjemné situace. Základem pro komunikaci s příslušníkem jiné kultury je nepředpokládat, že jiní lidé jsou stejní jako my. Situaci, kdy setkáváme s lidmi z jiných kultur, je nutné zhodnotit pomocí rozumu i citu. Je také podstatné mít vždy na paměti, že i přes vzájemné odlišnosti je možné se domluvit. (Bouzek, 2008)

Nechuť komunikovat, spolupracovat či bezproblémově žít s jinou etnickou skupinou má částečný základ v neznalosti jiné kultury. Díky neznalostem uznáváme jen svou vlastní kulturu a jiné nepřijímáme. Proto je velmi důležité se seznámit i s kulturou jiných skupin.

Alespoň s těmi, s kterými přicházíme do styku nejčastěji. To umožní harmoničtější soužití.
(Benedictová, 1999)

SLOVNÍČEK POJMŮ

Akulturance – vzájemné ovlivňování se více kultur, které jsou v dlouhodobém kontaktu (Průcha, 2010a)

Asimilace – přizpůsobení se jedné kultury druhé tak, že časem zcela zaniknou znaky menší kultury a převažují zvyky kultury dominantní. V případě, že je asimilace nenásilná, může kultura zanikající obohatit kulturu majoritní (Průcha, 2010a)

Enkulturance – je osvojování si kultury. Probíhá od narození až do smrti (Průcha, 2010a)

Etnicita – ucelený soubor kulturních, rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických osudů a představ o společném původu (Kupka, 2007)

Etnikum (etnická skupina) – je skupina lidí se stejným jazykem, zvyky, tradicemi, kulturou a historií. Většinou vnímáno jako velká skupina např. národ (Průcha, 2010a)

Etnická příslušnost – je sounáležitost člověka nebo skupiny s určitou etnicitou (Kupka, 2007)

Etnické vědomí – jedná se o vědomí sounáležitosti s určitou etnickou skupinou (Kupka, 2007)

Etnofaulismus – nejčastěji zesměšňující pojmenování pro příslušníky jiných kultur, ras a národů (Průcha, 2010a)

Etnocentrismus – je tendence člověka posuzovat druhé lidi z pohledu své kultury a soudit je na základě svých hodnot a norem (Průcha, 2010a)

Etnolekt – forma jazyka, který je používán skupinou lidí jako druhý, a jsou do něho značně promítány znaky jazyka mateřského (Hübschmannová, 2002)

Interkulturní komunikace – interakce mezi příslušníky různých národů, ras, či etnik (Průcha, 2010a)

Komunikace – proces vyměňování významů a informací mezi lidmi (Efektivní komunikace v interkulturním prostředí, 2004)

Komunikace neverbální – všechny prvky komunikace kromě slov (Venglářová, Mahrová, 2006)

Komunikace verbální – komunikace slovy (Beran, Chaloupková, Tumpachová, 2002)

Komunikant – příjemce sdělení (Špirudová, 2005)

Kulturní pluralita – teorie, dle které jsou všechny kultury celého světa považovány za rovnocenné (Průcha, 2010a)

Minorita (menšina) – skupina s odlišným sociálním znakem/znaky, která je méně početnější, než ostatní příslušníci společnosti (Špirudová, 2005)

Kultura – je soubor významů, hodnot a norem dané společnosti, dle kterých žijí a jež jsou předávány další generaci (Špirudová, 2005)

Národ – skupina lidí mající svůj stát, společnou kulturu jazyk a náboženství (Kupka, 2007)

Národnost – příslušnost jedince k národu či etniku (Kupka, 2007)

Rasa (plemeno) – je velká skupina lidí, která má stejné anatomické a fyziologické znaky, které vznikaly vlivem přírodního prostředí, dříve na určitém místě a jsou geneticky podmíněny (Průcha, 2010a)

Rasismus – je projev diskriminace, negativního či agresivního chování (Průcha, 2010a)

Romistika – je multidisciplinární vědní obor, jehož úkolem je sběr a zpracování poznatků o romském etniku (Nečas, 2002)

Sint – romský občan ze skupiny německých Romů (Davidová, 2001)

Stereotyp – pohled jedné etnické skupiny na druhou (Průcha, 2010a)

4 PRAKTICKÁ ČÁST

4.1 Cíle práce

Byly stanoveny následující cíle práce.

1. Zjistit pohled studentů na romské občany a na základě čeho tento pohled vzniká.
2. Zjistit, zda existují bariéry v komunikaci mezi studenty a romskými pacienty. V čem studenti vidí tyto bariéry.
3. Zjistit znalosti studentů o romské menšině.
4. Zjistit, zda výuka ve škole ovlivnila komunikaci studentů s romskými pacienty.

4.2 Pracovní hypotézy

H₁ Domníváme se, že pohled většiny studentů na romské občany je negativní.

H₂ Domníváme se, že negativní pohled studentů na romské občany vzniká na základě odlišných hodnot.

H₃ Domníváme se, že bariéry v komunikaci mezi studenty a romskými pacienty existují.

H₄ Domníváme se, že bariéry v komunikaci s romskými pacienty spočívají ve velké emotivitě romských pacientů.

H₅ Domníváme se, že znalosti většiny studentů o romské kultuře jsou nedostačující.

H₆ Domníváme se, že výuka ve škole pozitivně ovlivnila komunikaci studentů s romskými pacienty.

4.3 Metodika práce

4.3.1 Zkoumaný soubor

Dotazník byl určen studentům zdravotnických oborů prezenční formy studia. Byl určen chlapcům i dívkám ve věku od patnácti let výše. Snahou bylo dotazníky distribuovat mezi studenty tak, aby byl zastoupen přibližně stejný počet studentů střední zdravotnické školy, vyšší odborné školy zdravotnické i studentů vysoké školy.

Pro šetření byly vybrány školy z Olomouce, konkrétně Střední zdravotnická škola (SZŠ) a vyšší odborná škola (VOŠ) zdravotnická Emanuela Pöttinga v Olomouci a Fakulta zdravotnických věd Univerzity Palackého (FZV UP) v Olomouci. Při výběru studentů

střední zdravotnické školy bylo hlavním kritériem oslovit ty studenty, kteří již absolvovali praxi. Tedy nejlépe studenty čtvrtých ročníků, kteří mají jistě větší praktické zkušenosti, než studenti třetích ročníků. Na doporučení vedení SZŠ byla oslovena jedna z třídních učitelek čtvrtého ročníků. Ta u studentů své třídy umožnila realizovat průzkumné šetření v jedné ze svých hodin ošetrovatelství.

Zástupce pro VOŠ dotazníky taktéž distribuovala ve svých vyučovacích hodinách. Opět bylo požadováno, aby se jednalo o studenty vyšších ročníků, kteří mají větší zkušenosti. Více nebylo do výběru třídy námi zasahováno.

Děkanka Fakulty zdravotnických věd do výběru respondentů nezasahovala. Naším záměrem bylo opět vybrat studenty vyššího než prvního ročníku a dotazník distribuovat jak studentům oboru všeobecná sestra, tak studentům oboru porodní asistentka. Proto byla náhodně vybrána a oslovena vyučující působící u budoucích všeobecných sester i porodních asistentek. Oslovena vyučující souhlasila s vyplněním dotazníku ve cvičení, jenž u těchto studentů vedla.

4.3.2 Organizace šetření

V první fázi byla provedena pilotní studie, ta probíhala na přelomu dubna a května roku 2010. Dotazníky byly elektronickou poštou zaslány převážně studentům a bývalým studentům UP. Jednalo se především o bývalé studenty FZV UP oboru Všeobecná sestra, studenty Pedagogické fakulty UP oboru Učitelství odborných předmětů pro zdravotnické školy a studenty SZŠ ve Frýdku-Místku. Na základě připomínek byly některé položky dotazníku upraveny. Jisté otázky byly pozměněny a formulovány jednoznačněji, jiné přesněji specifikovány. Část odpovědí byla obohacena o možnost volného vyjádření. Dle připomínek oslovených členů pilotní studie byl dotazník celkově upraven tak, aby byl pro všechny respondenty srozumitelný a jednoznačný.

Vlastní dotazníkové šetření probíhalo v květnu 2010. Bylo realizováno poté, co všichni vedoucí jednotlivých škol vyjádřili svůj souhlas s realizací průzkumného šetření.

4.3.3 Použitá metoda

Pro sběr dat byl zvolen anonymní dotazník. Vzhledem k citlivosti tématu bylo zaručení anonymity velice důležité. Předpokládáme, že pouze ti respondenti, kteří si byli jistí

anonymitou, odpovídali dle svého pravého názoru. Proto byli dotyční vyučující instruováni, aby vyplněné dotazníky uložili do složky a poté odevzdali.

V prvních řádcích úvodu k dotazníku uvádím jméno a obor, který studuji. Následně je respondentům vysvětlen účel tohoto průzkumného šetření. Je poukázáno na anonymitu a studentům je vysvětleno, komu je dotazník určen – jen těm studentům, kteří se během své praxe v nemocničních zařízeních setkali s klientem romského etnika. V závěru všem studentům děkuji za spolupráci a věnovaný čas.

Dotazník byl složen z třiceti pěti položek (viz příloha č. 1). První čtyři otázky se zaměřovaly na demografické údaje a zjišťují pohlaví, věk, studovanou školu a studovaný obor respondentů. Otázka pátá až desátá mapovala znalosti studentů o Romech. Otázky číslo 11 až 16 zjišťovaly, zda mají dotazovaní přátelé romského etnika a jaký je jejich vztah k romské menšině. Vlastní zkušenosti a postřehy z praxe, vzniklé při ošetřování pacientů romského etnika, mapují otázky 17 až 30. Následující otázky (31 až 33) se zaměřují na dřívější získávání a následné využívání informací o romském etniku. Ve 34. otázce respondenti prezentují svůj názor na to, co by mohlo zlepšit spolupráci zdravotníků a Romů. V poslední otázce dotazníku byl ponechán prostor pro ty, kteří chtěli cokoli k tomuto tématu říci.

Z hlediska obsahu tak byly v dotazníku zařazeny otázky zjišťující fakta, vědomosti i postoje respondentů. Převážnou část otázek až na výjimky tvořily otázky uzavřené. Některé otázky byly výčtové a studenti mohli označit libovolný počet z nabízených možností.

4.3.4 Zpracování dat

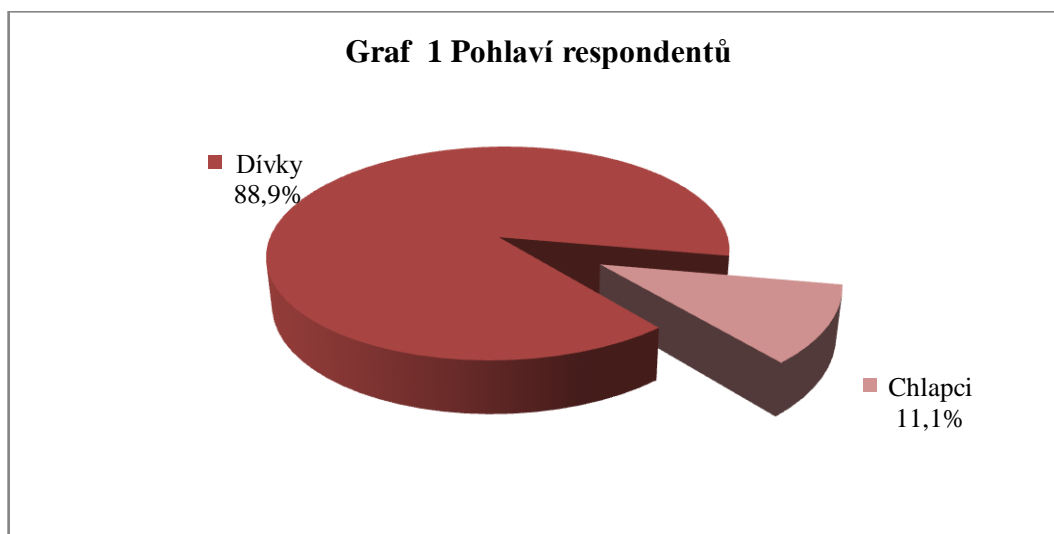
Data jsme zpracovávali sami. Využili jsme k tomu počítačové programy Microsoft Word a Microsoft Excel. Distribuováno bylo celkem 108 dotazníků, návratnost byla stoprocentní. Výsledky všech těchto dotazníků byly pomocí výše zmíněných programů sestaveny do tabulek, grafů a stručných přehledů.

4.4. Vyhodnocení empirické části

Otázka č. 1 – Pohlaví respondentů

Tabulka 1 Pohlaví respondentů

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Dívky	96	88,9%
Chlapci	12	11,1%
Celkem	108	100%

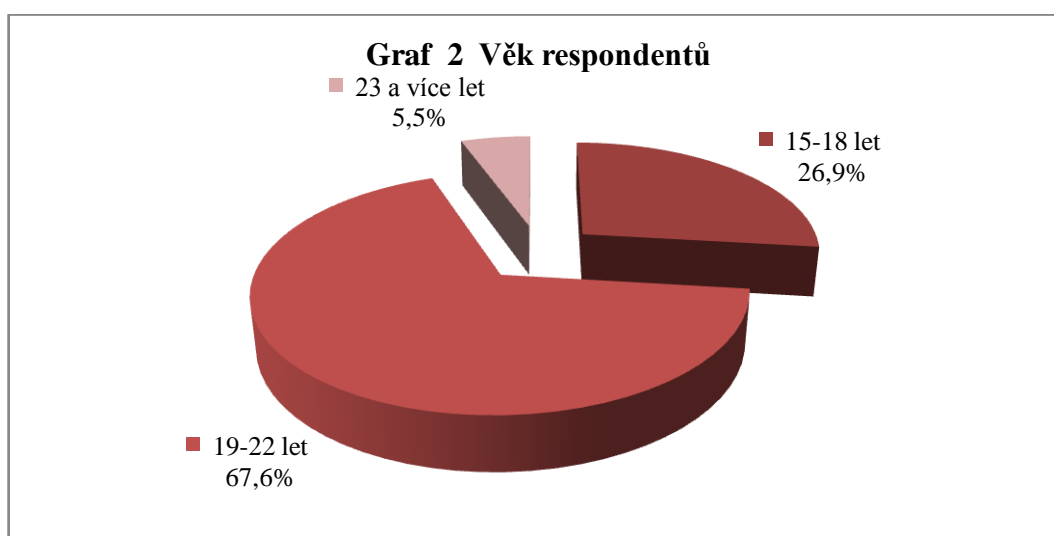

Tabulka a graf 1 znázorňují pohlaví respondentů. Ze všech dotazovaných bylo 96 dívek (88,9 %) a 12 chlapců (11,1 %). Rozložení pohlaví je nepoměrné, což je důsledkem nepoměru dívek a chlapců, kteří studujících zdravotnické obory.

Otázka č. 2 – Věk respondentů

Tabulka 2 Věk respondentů

	Absolutní četnost	Relativní četnost
15-18 let	29	26,9%
19-22 let	73	67,6%
23 a více let	6	5,5%
Celkem	108	100,0%

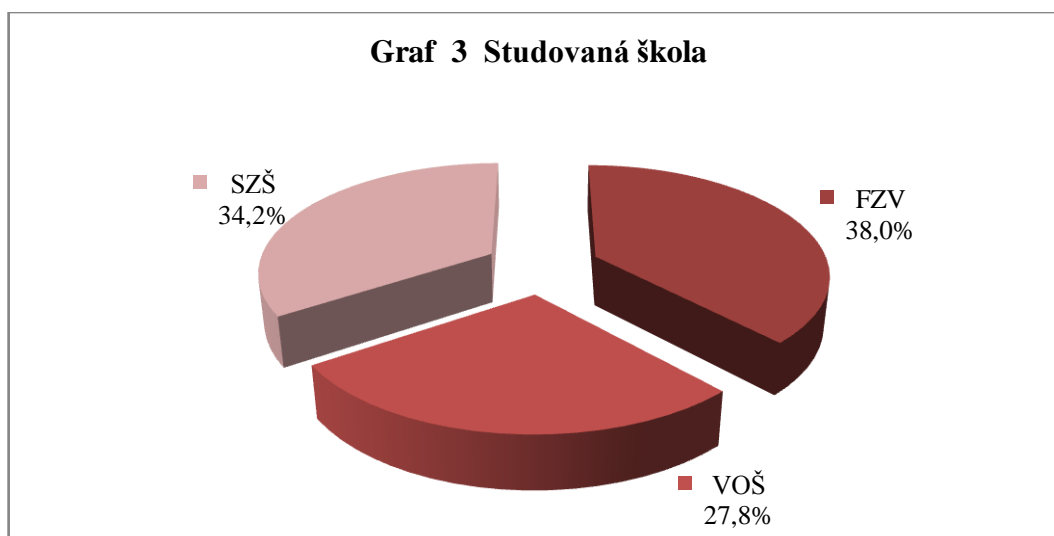

Tabulka a graf 2 zobrazují věkové rozmezí dotazovaných. Dotazníkového šetření se zúčastnilo 29 respondentů (26,9 %) ve věku od 15 do 18 let. Nejpočetnější byla skupina dotazovaných ve věku od 19 do 22 let, kterou tvořilo 73 dotazovaných (67,6 %). Nejméně, tedy 6 respondentů (5,5 %), bylo ve věku 23 a více let.

Otázka č. 3 – Studovaná škola

Tabulka 3 Studovaná škola

	Absolutní četnost	Relativní četnost
FZV	41	38%
VOŠ	30	27,8%
SZŠ	37	34,2%
Celkem	108	100%

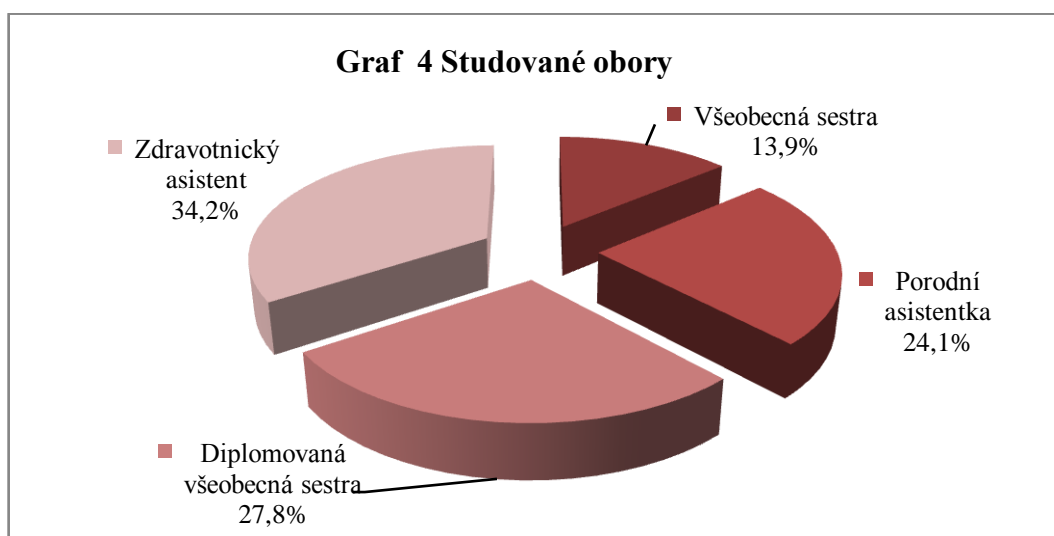

Tabulka a graf 3 zobrazují školu, kterou dotazovaní navštívili. Ze všech studentů bylo 37 z nich (34,2 %) studenty střední zdravotnické školy. Vyšší zdravotnickou školu navštívilo 30 dotazovaných (27,8 %). 41 respondentů (38 %) z dotazovaných studentů byli studenty Fakulty zdravotnických věd Univerzity Palackého.

Otázka č. 4 – Studovaný obor

Tabulka 4 Studovaný obor

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Všeobecná sestra	15	13,9%
Porodní asistentka	26	24,1%
Diplomovaná všeobecná sestra	30	27,8%
Zdravotnický asistent	37	34,2%
Celkem	108	100%

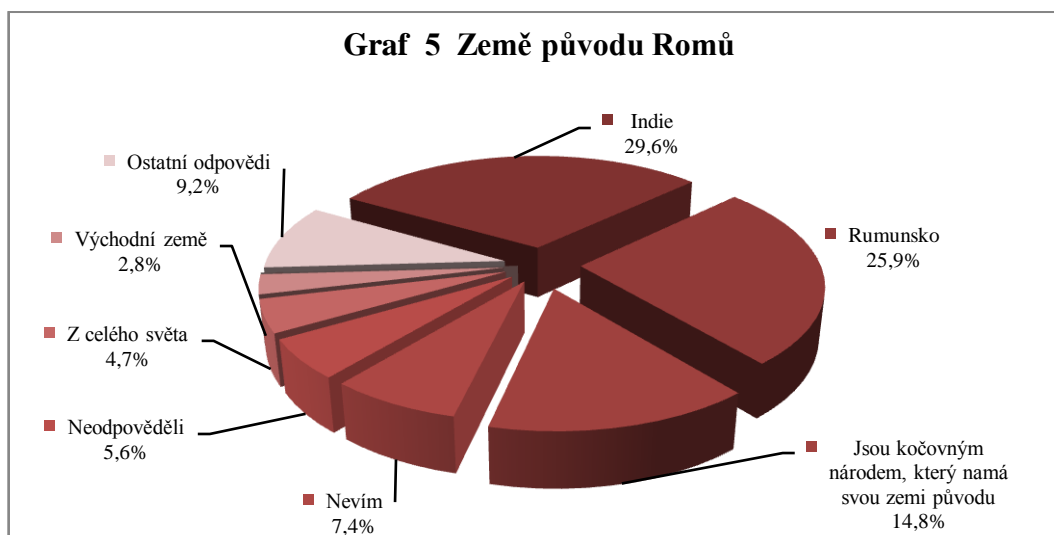

Z tabulky a grafu 4 je možno vyčíst, který obor studují jednotliví respondenti. 15 studentů (13,9 %) ze všech dotazovaných studuje obor všeobecná sestra. Obor porodní asistentka studuje 26 z dotazovaných (24,1 %). 30 respondentů (27,8 %) studuje obor diplomovaná všeobecná sestra. Nejpočetnější je zastoupení studentů oboru zdravotnický asistent. Těchto studentů je 37 (34,2 %).

Otázka č. 5 – Země původu Romů

Tabulka 5 Země původu Romů

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Indie	32	29,6%
Rumunsko	28	25,9%
Jsou kočovným národem, který nemá svou zemi původu	16	14,8%
Nevím	8	7,4%
Neodpověděli	6	5,6%
Z celého světa	5	4,7%
Východní země	3	2,8%
Maďarsko	2	1,9%
Bulharsko	2	1,9%
Řecko	1	0,9%
Afrika	1	0,9%
Ukrajina	1	0,9%
ČR	1	0,9%
Z jižních zemí	1	0,9%
Arabské země	1	0,9%
Celkem	108	100,0%

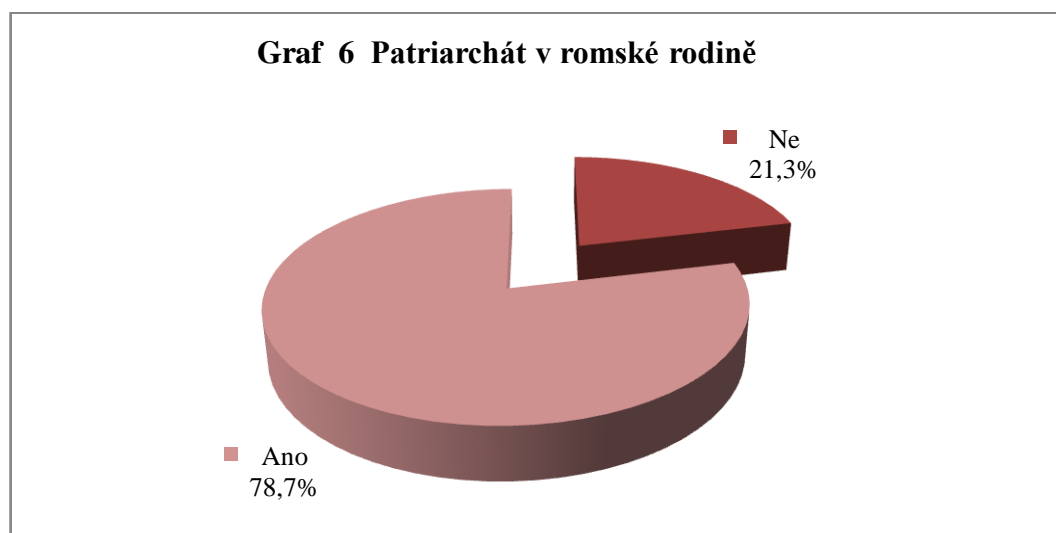
Tabulka a graf 5 reprezentují názory studentů na to, odkud dle nich pocházejí Romové. Nejvíce studentů - 32 (29,6 %) odpovědělo, že z Indie. 28 respondentů (25,9 %) si myslí, že z Rumunska. 16 studentů (14,8 %) předpokládá, že Romové nemají svou zemi původu. Celkem osm studentů (7,4 %) odpovědělo slovem nevím. Otázku nezodpovědělo šest respondentů (5,6 %). Pět studentů (4,7 %) si myslí, že Romové pocházejí z celého

světa. Východní země označili jako zemi původu Romů tři studenti (2,8 %). Maďarsko za původní zemi považují dva studenti (1,9 %). Taktéž dva (1,9 %) odpověděli Bulharsko. Následující země označil jako zemi původu vždy jeden student (0,9 %) byly to tyto země: Řecko, Afrika, Ukrajina, Česká republika, jižní země, Arabské země.

Otázka č. 6 – Patriarchát v romské rodině

Tabulka 6 Patriarchát v romské rodině

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne	23	21,3%
Ano	85	78,7%
Celkem	108	100,0%

Tabulka a graf 6 zobrazují, zda studenti předpokládají, že je romská rodina patriarchální. 23 studentů (21,3 %) uvedlo zápornou odpověď. 85 dotazovaných (78,7 %) považuje romskou rodinu za patriarchální.

Otázka č. 7 – Hlavní slovo v otázkách denního života

Tabulka 7 Hlavní slovo v otázkách denního života

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Otec	76	70,4%
Matka	25	23,1%
Matka dcery	7	6,5%
Celkem	108	100,0%

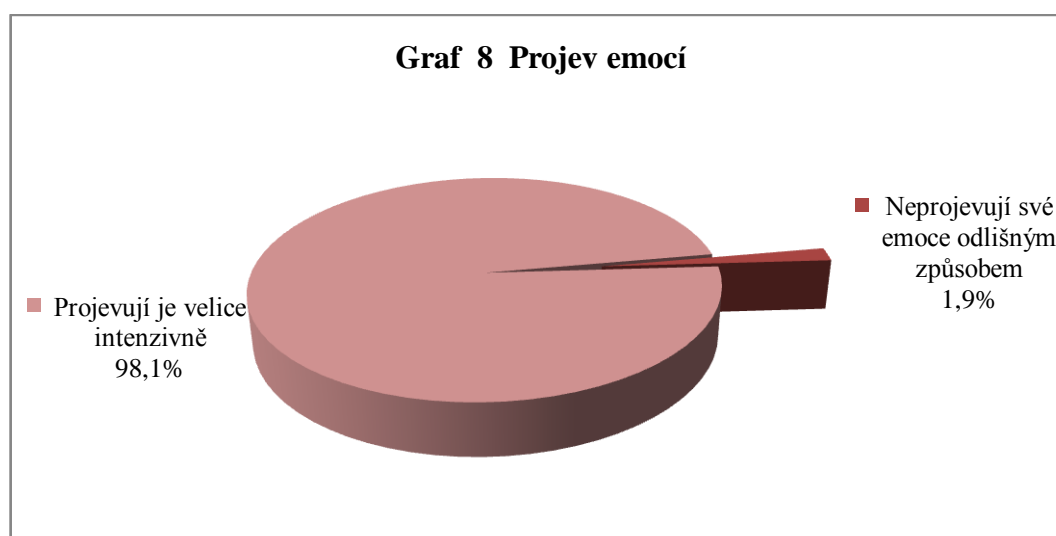

V tabulce a grafu 7 jsou zobrazeny domněnky respondentů na to, kdo dle nich má v romské rodině hlavní slovo v otázkách denního života. Převážná většina dotazovaných 76 (70,4 %) se domnívá, že je to otec. Matku, jako hlavní koordinátorku denního života, označilo 25 dotazovaných (23,1 %). Nejmenší počet studentů, sedm (6,5 %), označilo matku dcery.

Otázka č. 8 – Projev emocí

Tabulka 8 Projev emocí

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Snaží se je skrývat	0	0,0%
Neprojevují své emoce odlišným způsobem	2	1,9%
Projevují je velice intenzivně	106	98,1%
Celkem	108	100,0%

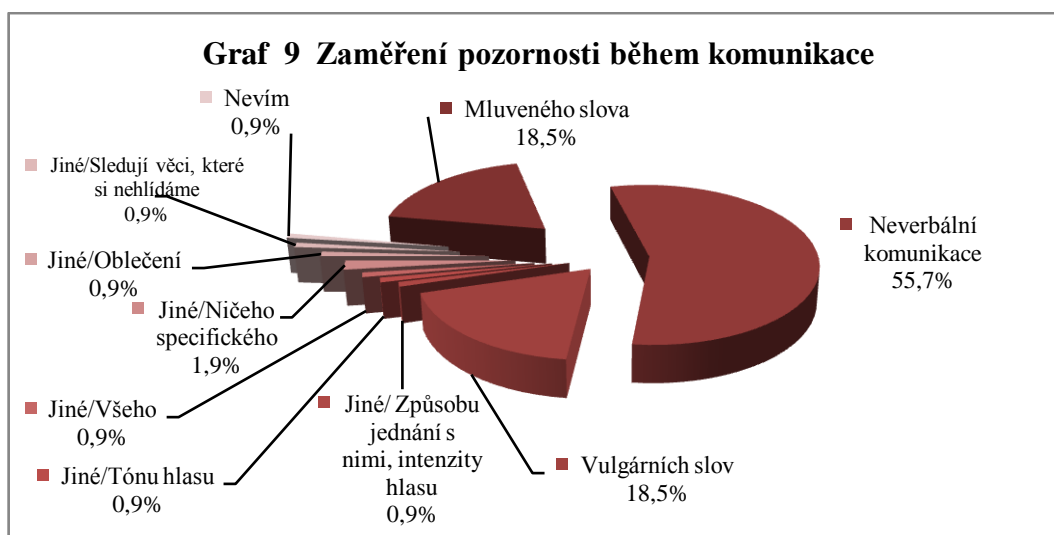

Odpovědi respondentů na otázku týkající se emocí Romů zobrazuje tabulka a graf 8. Naprostá většina dotazovaných 106 (98,1 %) si myslí, že Romové projevují své emoce velice intenzivně. Pouze dva studenti (1,9 %) předpokládají, že Romové své emoce neprojevují odlišným způsobem. Možnou odpověď, že Romové se své emoce snaží skrývat, nikdo z dotazovaných neoznačil.

Otázka č. 9 – Zaměření pozornosti během komunikace

Tabulka 9 Zaměření pozornosti během komunikace

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Mluveného slova	20	18,5%
Neverbální komunikace	60	55,7%
Vulgárních slov	20	18,5%
Jiné/ Způsobu jednání s nimi, intenzity hlasu	1	0,9%
Jiné/ Tónu hlasu	1	0,9%
Jiné/ Všeho	1	0,9%
Jiné/ Ničeho specifického	2	1,9%
Jiné/ Oblečení	1	0,9%
Jiné/ Sledují věci, které si nehlídáme	1	0,9%
Nevím	1	0,9%
Celkem	108	100,0%

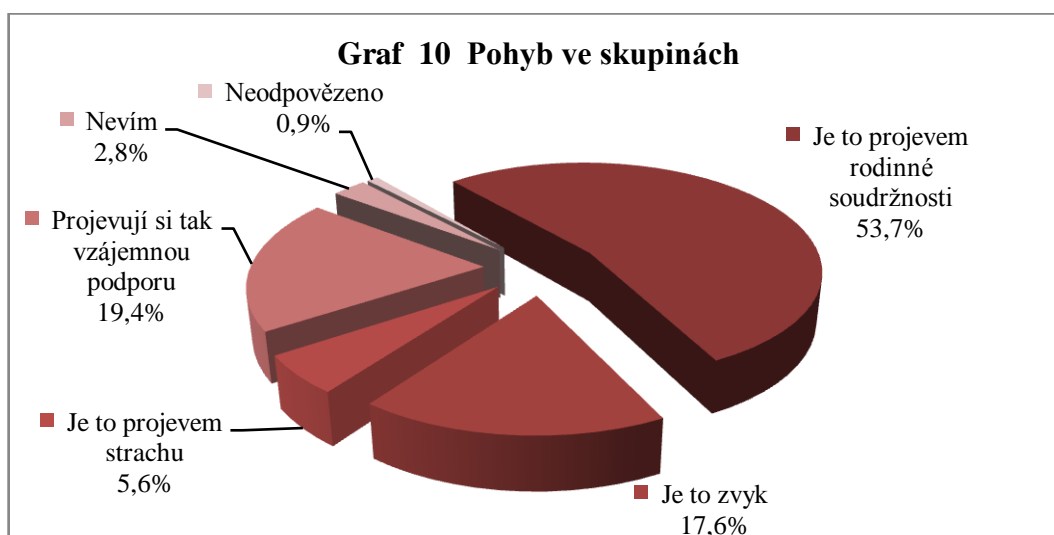
Tabulka a graf 9 znázorňují, čeho si dle studentů Romové při komunikaci všimají nejvíc. 20 dotazovaných (18,5 %) z nabídnutých odpovědí označilo mluvené slovo. Naproti tomu převážná část studentů 60 (55,7 %) si myslí, že Romové si při komunikaci nejvíce všimají neverbální komunikace. Z dotazových si celkem 20 studentů (18,5 %) myslí, že Romy nejvíce při komunikaci zaujmou vulgární výrazy. Jeden student (0,9 %) předpokládá, že Romové se zaměřují, na to, jak se s nimi zachází a jakou má druhý komunikující intenzitu hlasu. Taktéž jeden student (0,9 %) považuje největší zaměření Romů při komunikaci na tón hlasu druhého člověka. Dva z dotazovaných (1,9 %) nepředpokládají, že by se Romové zaměřovali na něco specifického. Jeden student (0,9 %) uvedl, že při komunikaci Romové

věnuji největší pozornost oblečení druhého člověka. Další student (0,9 %) si myslí, že to jsou věci, které si nehlídáme. A jeden student (0,9 %) odpověděl, že neví.

Otázka č. 10 – Pohyb ve skupinách

Tabulka 10 Pohyb ve skupinách

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Je to projevem rodinné soudržnosti	58	53,7%
Je to zvyk	19	17,6%
Je to projevem strachu	6	5,6%
Projevují si tak vzájemnou podporu	21	19,4%
Nevím	3	2,8%
Nezodpovězeno	1	0,9%
Celkem	108	100,0%

V tabulce a grafu 10 jsou znázorněny odpovědi respondentů, co považují za příčinu toho, že se Romové nejčastěji pohybují ve větších skupinách. Největší počet dotazovaných - 58 (53,7 %) tento jev považuje za projev rodinné soudržnosti. 19 studentů (17,6 %) předpokládá, že je to zvyk. Z dotazovaných celkem šest (5,6 %) uvedlo, že pohyb ve skupinách je projevem strachu. 21 respondentů (19,4 %) si myslí, že si Romové takto projevují svou vzájemnou podporu. Z dotazovaných tři (2,8 %) uvedli odpověď 'nevím'. Jeden (0,9 %) dotazovaný neodpověděl vůbec.

Otázka č. 11 – Přátelé romského etnika

Tabulka 11 Přátelé romského etnika

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne	65	60,2%
Ano	43	39,8%
Celkem	108	100,0%

Z tabulky a grafu 11 zjišťujeme, zda dotazovaní mají přátele romského etnika. 65 studentů (60,2 %) uvedlo, že nemá žádné přátele romského etnika. Naproti tomu 43 respondentů (39,8 %) odpovědělo kladně.

Otázka č. 12 – Vzájemný vztah se známým romského etnika

Tabulka 12 Vzájemný vztah se známým romského etnika

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Spolužák	9	20,9%
Kamarád	29	67,4%
Přítel	2	4,7%
Spolupracovník	2	4,7%
Manžel/ka	0	0,0%
Neuveдено	1	2,3%
Celkem	43	100,0%

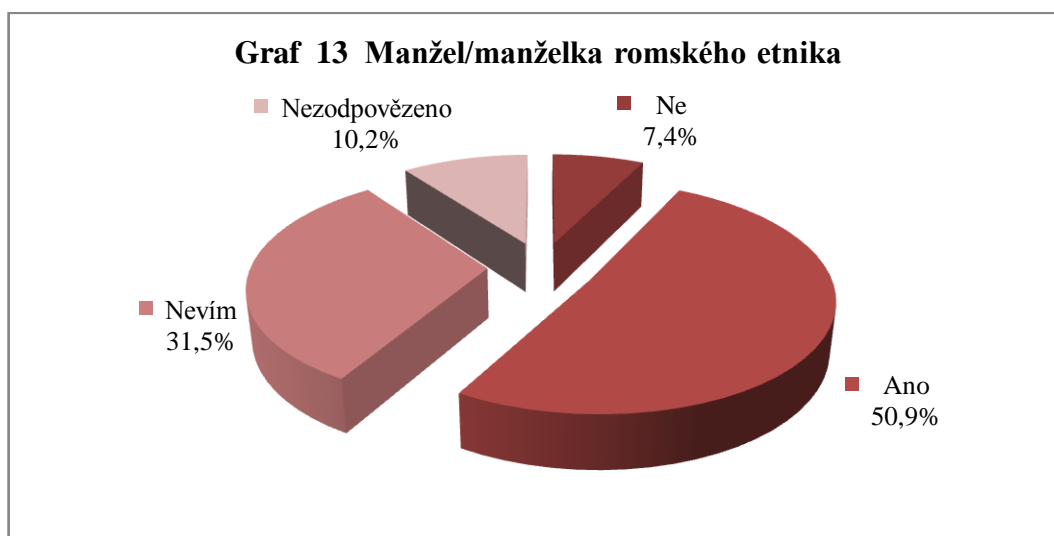

Respondenti, kteří mají přátele romského etnika, měli uvést, v jakém jsou vzájemném vztahu. Odpovědi zobrazuje tabulka a graf 12. Devět studentů (20,9 %) uvedlo, že jejich známý romského etnika je jejich spolužákem. Nejvíce, 29 dotazovaných (67,4 %), odpovědělo, že mají kamaráda romského etnika. Dva studenti (4,7 %) označili romského známého jako přítele a další dva (4,7 %) jako spolupracovníka. Neodpověděl jeden z dotazovaných (2,3 %).

Otázka č. 13 – Manžel/manželka romského etnika

Tabulka 13 Manžel/manželka romského etnika

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne	8	7,4%
Ano	55	50,9%
Nevím	34	31,5%
Nezodpovězeno	11	10,2%
Celkem	108	100,0%

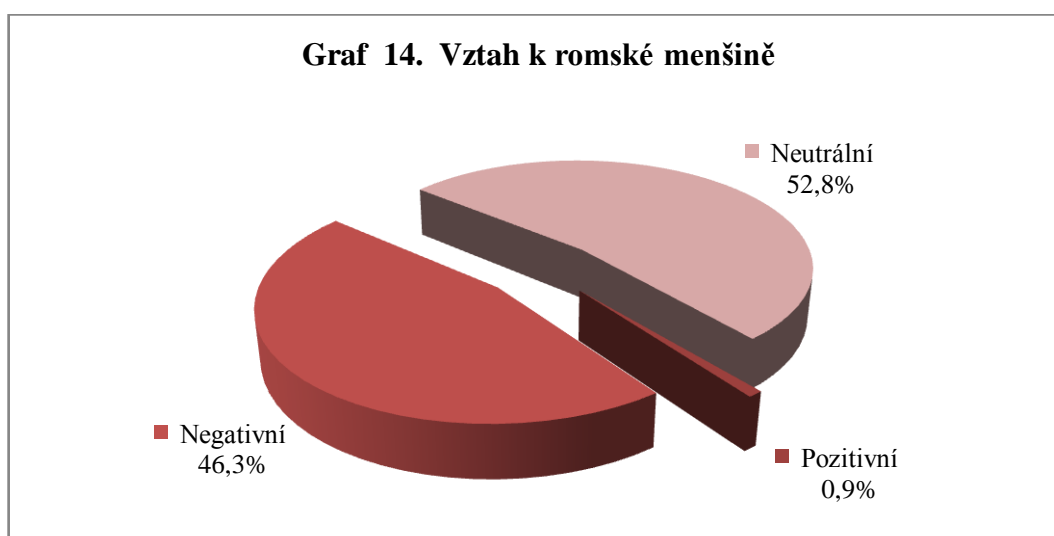

Tabulka a graf 13 zobrazují zamyšlení nad tím, zda by dotazovaným vadilo mít manžela či manželku romského etnika. Z dotazovaných osm (7,4 %) uvedlo, že by jim nevadilo mít manžela/manželku romského etnika. 55 studentů (50,9 %) odpovědělo kladně. 34 respondentů (31,5 %) neví, zda by jim vadilo mít za manžela/manželku Roma. Na tuto otázku neodpovědělo 11 dotazovaných (10,2 %).

Otázka č. 14 – Vztah k romské menšině

Tabulka 14 Vztah k romské menšině

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Pozitivní	1	0,9%
Negativní	50	46,3%
Neutrální	57	52,8%
Celkem	108	100,0%

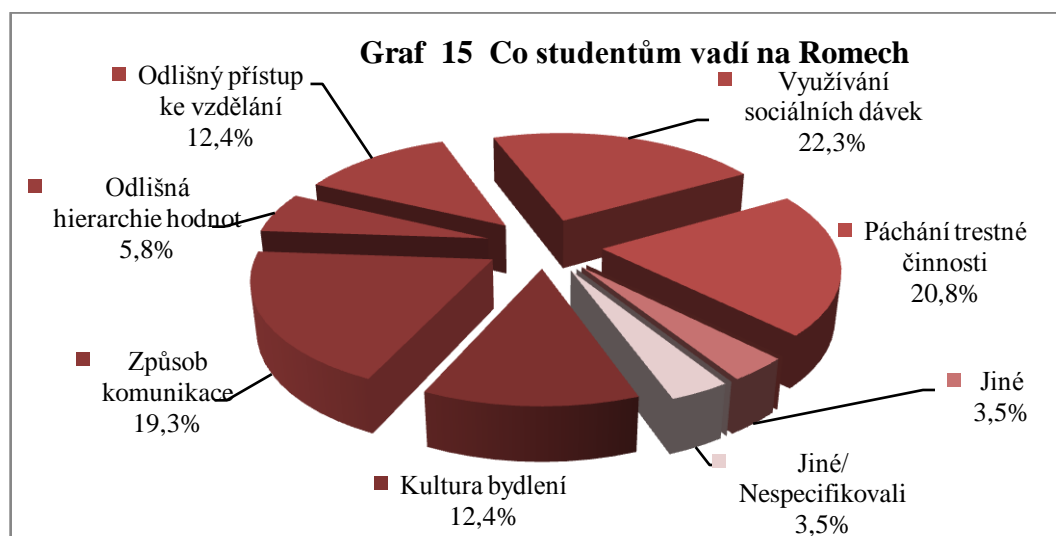

Tabulka a graf 14 znázorňují vztah studentů k romské menšině. Pouze jeden dotazovaný (0,9 %) uvedl, že má k romské menšině pozitivní vztah. 50 respondentů (46,3 %) označilo svůj vztah jako negativní. Nejvíce studentů, 57 (52,8 %), uvedlo, že jejich vztah k romské menšině je neutrální.

Otázka č. 15 – Co studentům vadí na Romech

Tabulka 15 Co studentům vadí na Romech

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Barva pleti	1	0,5%
Kultura bydlení	25	12,4%
Způsob komunikace	39	19,3%
Odlíšná hierarchie hodnot	12	5,8%
Odlíšný přístup ke vzdělání	25	12,4%
Využívání sociálních dávek	45	22,3%
Páchání trestné činnosti	42	20,8%
Jiné/ Nechuť k práci	1	0,5%
Jiné/ Drzý povrchní, arogantní způsob komunikace s bílými	1	0,5%
Jiné/ Nenávisť k bílým, pach	1	0,5%
Jiné/ Špatná zkušenost, agrese	1	0,5%
Jiné/ Netolerantnost	1	0,5%
Jiné/ Stále upřednostňování	1	0,5%
Jiné/ Nespecifikovali	7	3,5%
Celkem	202	100,0%

Dotazovaní, kteří označili svůj vztah k romské menšině jako negativní, měli uvést, co přesně jim na Romech vadí. Respondenti mohli označit více odpovědí. Výsledky zobrazuje tabulka a graf 15.

Kultura bydlení jako to, co dotazovaným na Romech vadí, byla označena dvacet pětkrát (12,4 %). Způsob komunikace byl označen třicet devětkrát (19,3 %). Dvanáctkrát byla zaškrtnuta odlíšná hierarchie hodnot (5,8 %). Odlíšný přístup ke vzdělání dotazování

zakřížkovali dvacet pětkrát (12,4 %). Jedenkrát byla označena barva pleti (0,5 %). Nejvíce respondentům na Romech vadí to, že zneužívají sociální dávky. Tuto položku označili čtyřicet pětkrát (22,3 %). Dále respondentům velice vadí páchání trestné činnosti – označeno čtyřicet dvakrát (20,8 %). Dotazovaní měli možnost vypsát konkrétně, co jim vadí, pokud pro ně byla nabídka odpovědi nedostačující. Respondenti vypsali tyto odpovědi (každá vždy jen jedenkrát): nechut' k práci (0, 5%), drzý arogantní způsob komunikace (0,5 %), nenávisť k bílým a zápach (0,5 %), špatná zkušenost (agrese)(0,5 %), netolerantnost (0,5 %), stále upřednostňování (0,5 %). Celkem sedm studentů (3,5 %) označilo odpověď jiné, ale svou odpověď již blíže nespecifikovali.

Otázka č. 16 – Základ vzniku negativního vztahu

Položka 16 byla otázkou otevřenou, určena pouze respondentům, kteří svůj vztah k romské menšině označili jako negativní. Respondenti měli uvést, na základě čeho vznikl jejich negativní vztah k romské menšině. Následovaly tyto odpovědi:

- „Na základě zkušenosti, žijí vedle nich 18 let.“
- „Okradli mou kamarádku.“
- „Okradli a fyzicky napadli mou kamarádku“
- „Okradli mě.“
- „Osobní zkušenosti.“
- „Na základě negativní zkušenosti, bydlím na Vsetíně.“
- „Negativní zkušenosti, které převýšily ty pozitivní.“
- „Negativní zkušenosti – pokřiky, urážky, výtržnosti.“
- „Z vlastní zkušenosti, páchaní trestné činnosti, nezaměstnanost.“
- „Osobní zkušenosti v nemocnici s pacienty, media.“
- „Zkušenosti z dětství, ulice, média.“
- „Špatná osobní zkušenost – agrese.“
- „Napadli mého bratra, okradli mé kamarády.“
- „Na základě negativní zkušenosti. Bydlela jsem v Ostravě, ale s jednou rodinou jsem problém neměla.“
- „Na základě okradení a vulgárního, bezdůvodného napadení mé osoby a okradli a fyzicky napadli mé přátelé.“
- „Z doby, kdy jsem vyrůstal. Budují v člověku pocit nejistoty, až někdy strach nikdy nevíte, co udělají. Pár normálních Romů, kteří se dají ještě snést, znám.“
- „Poté, co jsem byl napaden skupinu Romů jen proto, že jsem byl oblečen jak skejtář (asi si mě s někým spletli, ale neomluvili se mi).“
- „Neumějí se chovat ve společnosti, jsou vulgární.“
- „Neumějí udržovat pořádek, jsou hluční, neváží si darů, jsou vypočítaví.“
- „Výtržnosti v okolí, hlučné a vulgární chování, nečistoty.“
- „Chování, přístup k práci a pobírání sociálních dávek.“
- „Pokaždé, když jsem se setkala s Romem, byl z toho jen problém, jsou vulgární a neumí se chovat.“
- „Krádeže, násilí, chování.“

- „Protože páchají trestné činy a vadí mi, jak se chovají.“
- „Z toho, jak sleduji jejich chování ve městě apod.“
- „Na základě toho, co vidím v naší vesnici, někteří jsou normální, ale jiní ne.“
- „Není Rom jako Rom, mám kamaráda Roma, který se za to stydí, protože se mu nelíbí aktivita jiných Romů.“
- „Jsou neslušní, neumí se chovat, jsou však i slušní cigáni, ale těch je málo.“
- „Bydlím ve městě, kde jsme tento typ lidí neměli. Bylo to spíš ve vedlejším městě, kde to bylo hlavně v té části, kterou obsadili, ale právě v poslední době se začínají stěhovat i k nám.“
- „Bydlím ve městě, kde je jich opravdu hodně. Vždycky vyvolávali konflikty a dojem, který částečně naznačoval, že jsou silnější jak my. Hodně u nás kradou a mají sociální dávky.“
- „K nám do obchodu chodí jedna velká skupina a nemám s nimi dobré zkušenosti.“
- „Tím, jak se k nám Romové přistěhovali, začaly si zde podřizovat většinu, využívají sociálních dávek, nepracují a krmí se z peněz, co dostanou na děti, nadávají, kradou a mají odpor ke školám, nestarají se o děti, kupují jen alkohol a cigarety. K dětem se chovají nevhodně. Nabádají je, aby kradli.“
- „Sousedé, kteří bydleli u nás v paneláků, se chovali hrozně. V našem městě jsou problémy s Romy.“
- „Sousedé byli Romové, kradli, uráželi nás a neuměli se chovat.“
- „Mám docela dost zážitků s touhle etnickou skupinou. Ve zdravotnickém zařízení, romský pacient byl agresivní, sestru urážel a sprostě nadával, plival po zemi, nedodržoval hygienu. Na ulici se chovají jak „hovada“. Napadají lidi, posílají děti, aby sbírali odpadky z kontejnerů.“
- „Měli jsme v ulici Romy, kteří byli velice hluční, agresivní a stále se o něco prali.“
- „Bezduvodné napadání ostatních občanů, krádeže, pobírání vysokých sociálních dávek, obviňování s rasismu – většinou neoprávněné.“
- „Jak ubližují druhým, chování, které je neadekvátní, ale ne všichni jsou špatní, jsou mezi nimi i dobří lidé.“
- „Na základní škole mi 2 Romky nadávaly. Brigádně pracuji jako servírka, Romka, která zde pracuje je líná, nic nedělá jen kouří. U nás v paneláků bydlí romská rodina, žije se tím, že kradou řasenky a parfémy, poté to prodávají za poloviční cenu a nepracují, jen rodí a pobírají sociální dávky.“

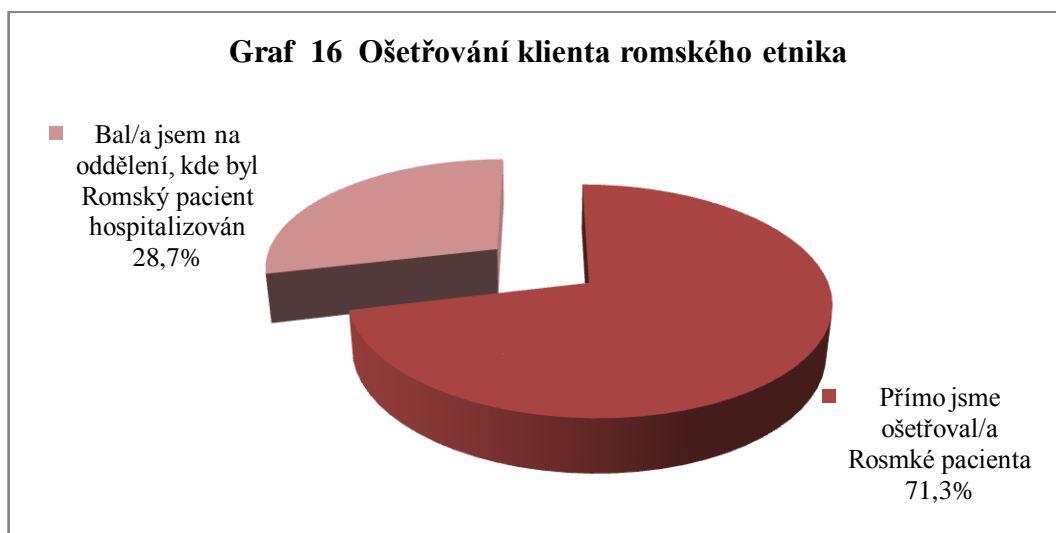
- „V nemocnici, když přišla devatenáctiletá pacientka, která má celkový invalidní důchod, a důvodem jsou křivé nohy. To, že ostatní mají daleko horší problémy a pracovat opravdu nemohou, a dostanou buď částečný, nebo žádný invalidní důchod, je dost divné a k zamyšlení.“
- „Je jasné, že není Rom jako Rom, ale když se podíváte na to, jak nechutně okrádají stát – sociální dávky, demolují byty a dostanou za to nové a právo a zákony pro ně prostě neexistují, je to ubohé, hnusí se mi to. Mí rodiče musí pracovat proto, abych mohla studovat, Romové nepracují a jejich měsíční příjem je několikanásobný! Pořád se jen ohání slovem diskriminace, aniž by znali jeho význam.“
- „Chování Romů – nepřišli, aby se přizpůsobili, ale naopak, abychom se přizpůsobili jim.“
- „Bydlím v oblasti, kde je poměrně velká romská komunita, proto znám jejich běžný způsob života.“

Svůj vztah k Romské menšině označilo jako negativní 50 respondentů. 43 z nich (86 %) uvedlo, na základě čeho jejich negativní vztah vznikl. Pouze sedm studentů (14%) neodpovědělo.

Otázka č. 17 – Ošetřování klienta romského etnika

Tabulka 16 Ošetřování klienta romského etnika

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Přímo jsme ošetřoval/a Romského pacienta	77	71,3%
Bal/a jsem na oddělení, kde byl Romský pacient hospitalizován	31	28,7%
Celkem	108	100,0%

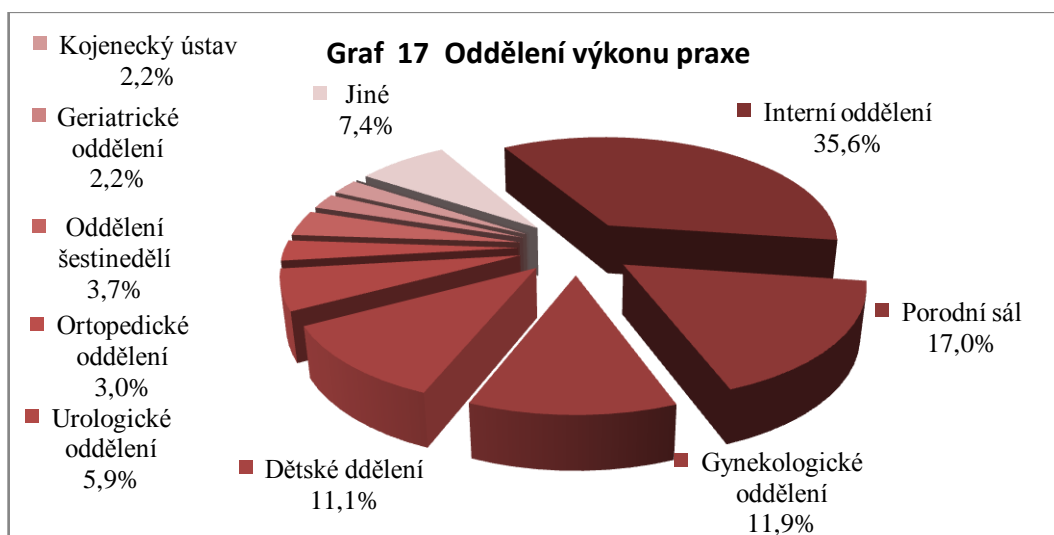

Tabulka a graf 16 zobrazují, zda studenti během své praxe přímo ošetřovali romské klienty, či romského pacienta přímo neošetřovali, ale vykonávali praxi na oddělení, kde byl pacient romského etnika hospitalizován. 77 studentů (71,3 %) uvedlo, že během praxe romského pacienta přímo ošetřovalo. 31 studentů (28,7 %) klienta romského etnika přímo neošetřovalo.

Otázka č. 18 – Oddělení výkonu praxe

Tabulka 17 Oddělení výkonu praxe

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Interní oddělení	48	35,6%
Porodní sál	23	17,0%
Gynekologické oddělení	16	11,9%
Dětské oddělení	15	11,1%
Urologické oddělení	8	5,9%
Ortopedické oddělení	4	3,0%
Oddělení šestinedělí	5	3,7%
Geriatrické oddělení	3	2,2%
Kojenecký ústav	3	2,2%
Neurologie	2	1,5%
LDN	2	1,5%
Kardiochirurgie	1	0,7%
Klinika pracovního lékařství	1	0,7%
Oddělení rizikového těhotenství	1	0,7%
Traumatologické oddělení	1	0,7%
Prenatologická poradna	1	0,7%
Respondent odmítl uvést	1	0,7%
Celkem	135	100,0%

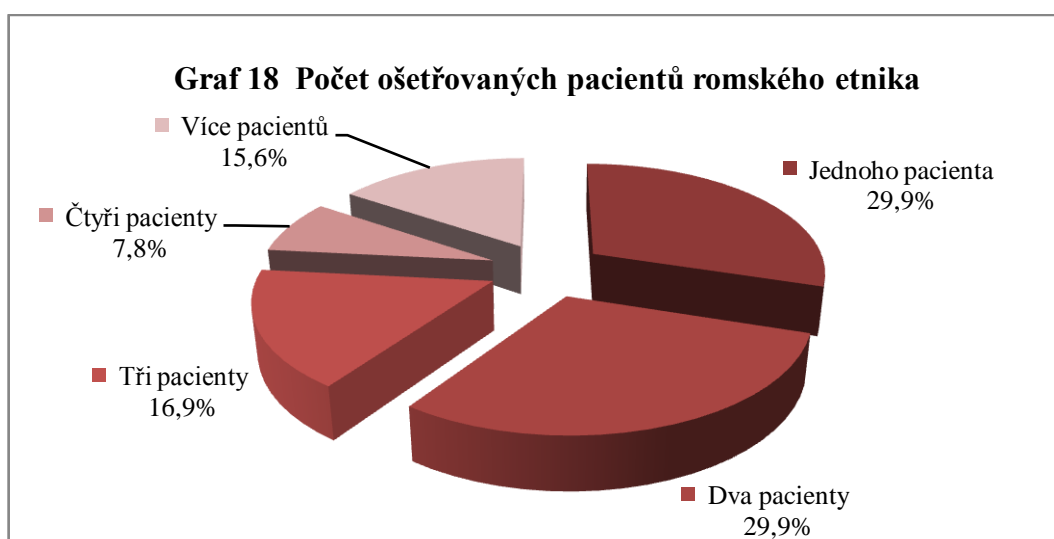
Tabulka a graf 17 zobrazují, na kterých odděleních se studenti setkali s pacienty romského etnika. Nejvíce se respondenti setkávali s romskými pacienty na interním oddělení čtyřicet osmkrát (35,6 %). Na porodním sále se s Romy studenti setkali dvacet třikrát (17 %).

Šestnáctkrát (11,9 %) to bylo na gynekologickém oddělení a patnáctkrát (11,1 %) na oddělení dětském. Celkem osmkrát (5,9 %) poskytovali respondenti ošetrovatelskou péči romským pacientům na urologickém oddělení. Čtyřikrát (3 %) na ortopedickém oddělení a pětkrát (3,7 %) na oddělení šestinedělí. Dvakrát (1,5 %) se dotazovaní setkali s pacientem romského etnika na oddělení neurologickém, taktéž dvakrát (1,5 %) v léčebně dlouhodobě nemocných. Nejméně, a to vždy jen jedenkrát (0,7 %), pečovali respondenti o klienta romského etnika na těchto odděleních: kardiokirurgické, traumatologické, klinika pracovního lékařství, prenatologická poradna a oddělení rizikového těhotenství. Jeden respondent (0,7 %) odmítl na otázku odpovědět.

Otázka č. 19 – Počet ošetřovaných pacientů romského etnika

Tabulka 18 Počet ošetřovaných pacientů romského etnika

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Jeden pacienta	23	29,9%
Dva pacienti	23	29,9%
Tři pacienti	13	16,9%
Čtyři pacienti	6	7,8%
Více pacientů	12	15,6%
Celkem	77	100,0%

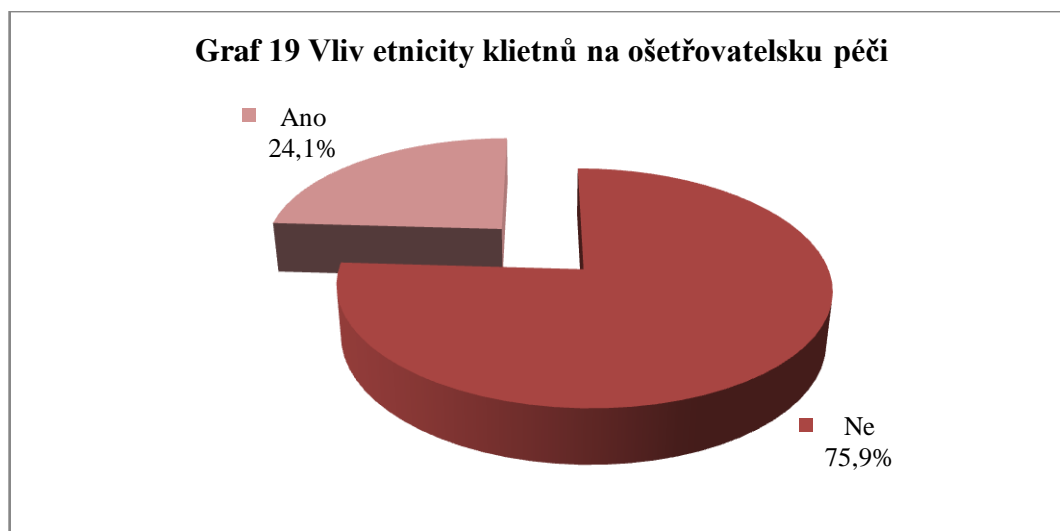

Tabulka a graf 18 uvádí, kolik pacientů romského etnika celkem ošetřovali jednotliví respondenti. 23 studentů (29,9 %) během své odborné praxe ošetřovalo pouze jednoho pacienta romského etnika. Také 23 respondentů (29,9 %) se setkala během praxe se dvěma klienty. Tři pacienty romského etnika poznalo 13 studentů (16,9 %). Šest studentů (7,8%) poskytovalo ošetrovatelskou péči čtyřem Romům. Dvanáct z dotazovaných (15,6 %) se během svých odborných praxí setkala s více než čtyřmi pacienty romského etnika.

Otázka č. 20 – Vliv etnicity klientů na ošetrovatelskou péči

Tabulka 19 Vliv etnicity klientů na ošetrovatelskou péči

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne	82	75,9%
Ano	26	24,1%
Celkem	108	100,0%

Tabulka a graf 19 předkládá odpovědi studentů týkající se etnicity klientů. Většina respondentů, 82 (75,9 %), uvedla, že při poskytování ošetrovatelské péče nejsou ovlivněni etnicitou klienta. 26 studentů (24,1 %) přiznalo, že jsou během praxe ovlivněni klientovou etnicitou.

Pokud dotazovaní odpověděli kladně, měli uvést, jakým způsobem je ovlivňuje klientova etnicita. Následující přehled zobrazuje odpovědi respondentů.

- „Jiný způsob komunikace a vyjadřování.“
- „Ke každému pacientovi se musí přistupovat individuálně i s ohledem na jeho etniku, každý snáší hospitalizaci jinak.“
- „Chovám se zdrženlivěji.“
- „Kdyby podle svých zvyků chtěl něco změnit, jako třeba pomodlit se, nebo nejíst studené jídlo, tak bych se mu snažila vyhovět.“
- „Nedůvěřuji jim.“
- „Je mi nepříjemný kontakt s nimi, nicméně svou práci udělám i tak.“

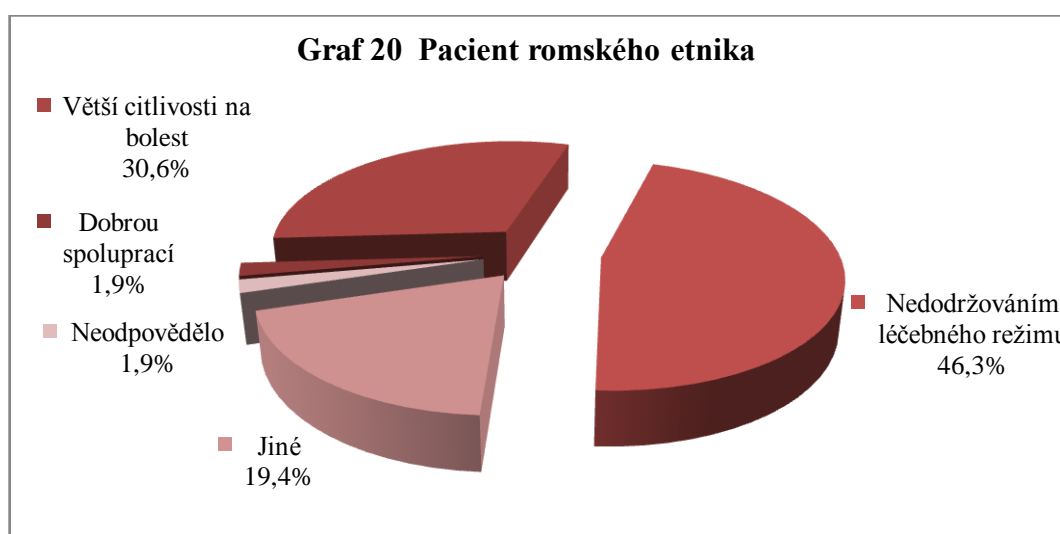
- „Jiné zvyky, jiný jazyk.“
- „Někdy mám obavy z jejich chování.“
- „Snažím si nepřipouštět, že je jiný.“
- „Nevím, jak se přesně chovat.“
- „Mám strach z napadení a přenosu infekční choroby.“
- „Je to jiný, zajímavý pocit.“
- „Nejspíš trochu strach z něčeho nového, nevěděla bych, jak s ním přímo komunikovat, protože mám negativní postoj.“
- „Strach z toho, že je dotyčný nakažený AIDS, a my o tom nevíme a dostaneme se do kontaktu s biologickým materiálem.“
- „Snažím se chovat opatrněji, tak aby mě nenařkli z rasismu, velmi si dávám pozor, co říkám, avšak nesnažím se dělat výraznější rozdíly.“
- „Od romského pacienta očekávám odlišné chování.“
- „Jazyková bariéra.“
- „Abych věděla, jak se mám chovat.“
- „Ano, méně s nimi komunikuji, jsou takoví nechápaví, nedávají najevo souhlas nebo nesouhlas. Takže jim řeknu, co je nutné, a odcházím.“
- „Sestra s takovým pacientem musí jednat trochu odlišným způsobem, protože každé etnikum či kultura se liší vyjadřováním, zvyky, mají trochu odlišný žebříček hodnot.“

Šest z dotazovaných, jenž uvedli, že jsou ovlivněni etnicitou klienta, nspecifikovalo, v čem konkrétně.

Otázka č. 21 – Pacient romského etnika

Tabulka 20 Pacient romského etnika

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Dobrou spoluprací	2	1,9%
Větší citlivosti na bolest	33	30,6%
Nedodržováním léčebného režimu	50	46,3%
Jiné	21	19,3%
Neodpovědělo	2	1,9%
Celkem	108	100,0%

Tabulka a graf 20 zobrazuje, čím se dle názorů studentů vyznačují klienti romského etnika. Dva studenti (1,9 %) si myslí, že je to dobrá spolupráce. 33 respondentů (30,6 %) uvedlo, že romští pacienti jsou více citliví na bolest. 50 studentů (46,3 %) si myslí, že pacienti romského etnika se vyznačují nedodržováním léčebného režimu. Dva respondenti (1,9 %) neodpověděli. 21 studentů (19,3 %) využilo možnosti vypsát svými slovy, čím se dle nich vyznačují klienti romského etnika. Studenti odpovídali takto:

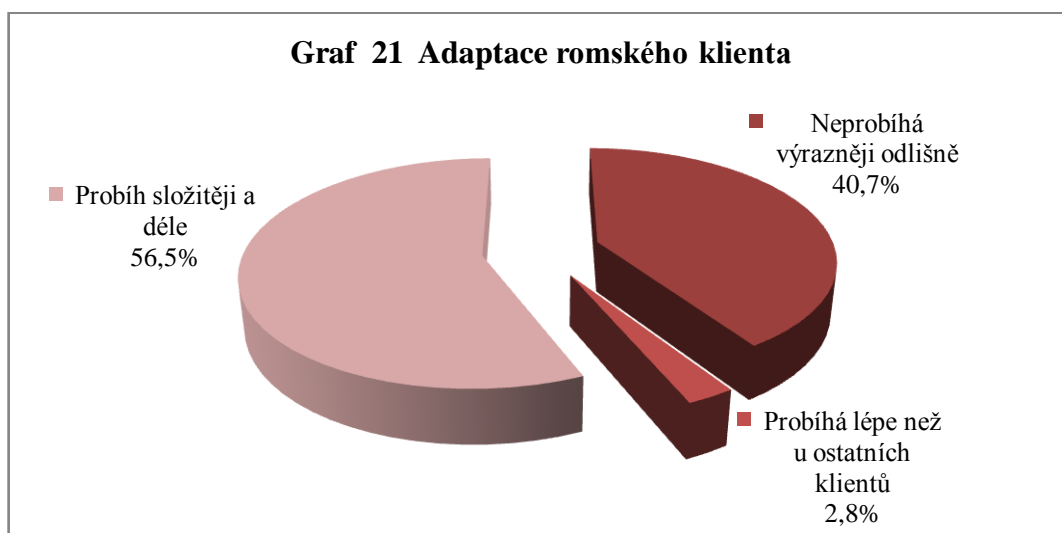
- „Bezohlednost, špatná komunikace s personálem.“
- „Specifický temperament.“
- „Odmlouváním, buřičstvím, nesouhlasem, lhaním.“
- „Komunikativní, hodně návštěv.“
- „Jsou neukáznění časté návštěvy, hlučnost.“

- „Komunikativnost, hodně se ptají.“
- „Nerespektují soukromí jiných, vždy chtějí být na prvním místě.“
- „Nedodržují návštěvní řád nemocnice, a když přijde jejich rodina na pokoj, tak si klidně posedají na postele jiných pacientů.“
- „Pacienti vyžadují větší pozornost.“
- „Snaží se být „nahore“, chtějí být středem pozornosti, proto stále mluví.“
- „Útočí na zdravotnické pracovníky slovně i fyzicky.“
- „Jsou zanedbaní.“
- „Ničím se nevyznačují.“
- „Ničím zvláštním, jsou jako ostatní, vždy se najde někdo nepříjemný i někdo kdo dobře spolupracuje.“
- „Velkým množstvím návštěv v nemocnici, špatnou spoluprací s personálem.“
- „Mají často návštěvy, špatně snášejí samotu a celkově hospitalizaci.“
- „Jsou velmi hluční a vulgární.“
- „Neustále si stěžují.“
- „Jiné hodnoty, zvyky, nepřizpůsobivosti.“
- „Vyjadřování emocí.“
- „Přehnaným osobním projevem a přítomnosti celého klanu kdykoliv a kdekoliv.“

Otázka č. 22 – Adaptace romského klienta

Tabulka 21 Adaptace romského klienta

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Neprobíhá výrazněji odlišně	44	40,7%
Probíhá lépe než u ostatních klientů	3	2,8%
Probíhá složitěji a déle	61	56,5%
Celkem	108	100,0%

Názory respondentů na adaptaci romského klienta zobrazuje tabulka a graf 21. 44 dotazovaných (40,7 %) si myslí, že neprobíhá vázaněji odlišně než u jiných klientů. Z dotazovaných tři uvedli (2,8 %), že adaptace probíhá lépe než u ostatních klientů. Jako složitější a delší vidí adaptaci pacienta romského etnika na hospitalizaci 61 respondentů (56,5 %).

Otázka č. 23 – Problémy při komunikaci s romským pacientem

Tabulka 22 Problémy při komunikaci s romským pacientem

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne	84	77,8%
Ano	23	21,3%
Neodpovědělo	1	0,9%
Celkem	108	100,0%

Tabulka a graf 22 uvádí, zda bylo pro studenty obtížné komunikovat s pacienty romského etnika. Převážná většina, a to 84 dotazovaných (77,8 %), uvedla, že ne. Jeden respondent (0,9 %) neodpověděl. 23 dotazovaných (21,3 %) uvedlo, že jim komunikace s romským pacientem činila potíže. Dotazování byli požádáni, aby uvedli, co přesně jim činilo potíže. Odpovídali následovně:

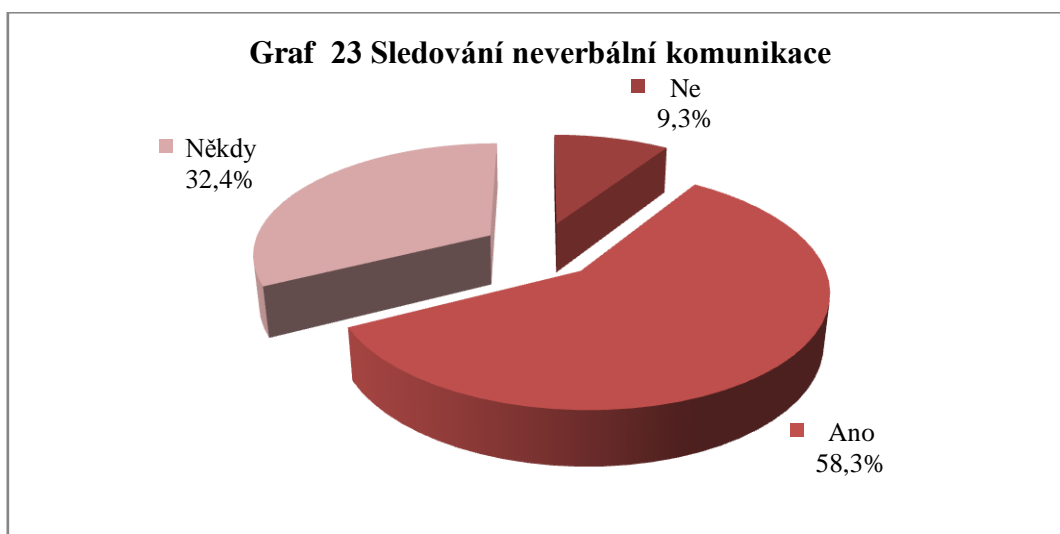
- „Vulgární projevy, vyhrožování.“
- „Agresivita ze strany pacienta.“
- „Nespolupráce.“
- „Používali své nářečí, mávali rukama, tělesný kontakt.“
- „Nechci se s nimi vůbec bavit.“
- „Užívání vulgarismu a romského slovníku.“
- „Nechápavost, menší snaha o úspěšné léčení.“

- „Nepozornost klienta, neposlouchal, co říkám, drzost vzhledem k mému věkovému rozdílu mezi jím a mnou.“
- „Nepochopení základních údajů, složitá komunikace s nimi.“
- „Nejevila zájem o komunikaci se mnou, moc nespocovala, pacientka využívala mou ochotu a nechtěla sama vykonávat některé aktivity.“
- „Pacient byl velice spavý.“
- „Stále zvonil.“
- „Nezájem za strany pacienta.“
- „Byl vulgární, nespocoval a byl negativně naladěný.“
- „To, že nevím, jak s nimi komunikovat, protože ze svých zkušeností mám proti nim averzi.“
- „Pacient byl agresivní a nechtěl dodržovat hygienické návyky.“
- „Měl pocit, že jsme si na něho zasedli, a neděláme nic pro jeho dobro.“
- „Jeich jednoduchost, špatná komunikace, vše špatně chápali.“
- „Klientka mě nevnímala.“
- „Odpor k nim.“
- „Něco jim vysvětlit a dovědět se, jestli tomu rozumí nebo ne.“
- „Nechápali, co se po nich chce.“
- „Nespolupráce, nerespektování řádu.“

Otázka č. 24 – Sledování neverbální komunikace

Tabulka 23 Sledování neverbální komunikace

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne	10	9,3%
Ano	63	58,3%
Někdy	35	32,4%
Celkem	108	100,0%

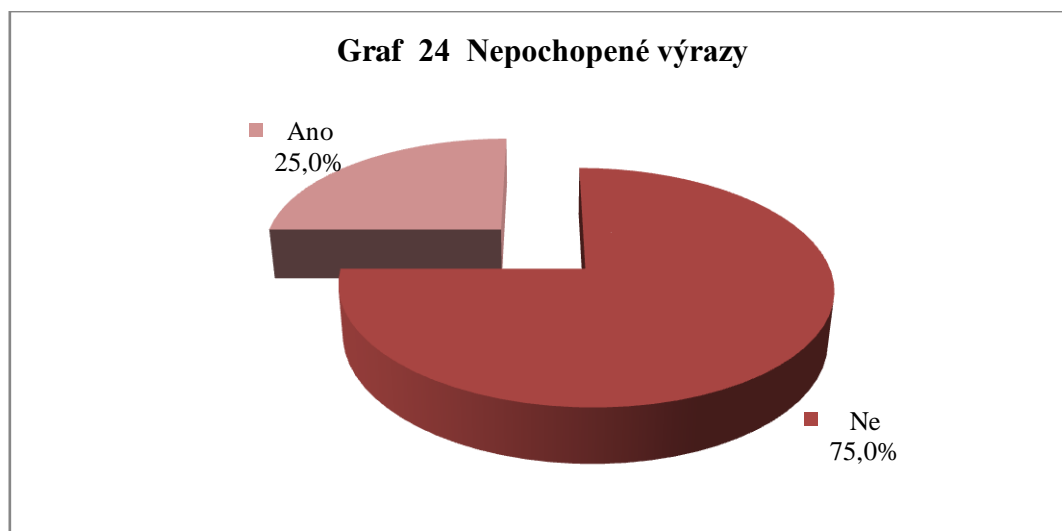

Následující tabulka a graf 23 předkládají výsledky odpovědí respondentů, zda si všimají neverbální komunikace romských klientů. Deset z dotazovaných (9,3 %) označilo zápornou odpověď. 63 studentů (58,3 %) uvedlo, že neverbální komunikaci Romů sleduje. Zbývá část 35 dotazovaných (32,4 %) uvádí, že se na neverbální komunikaci zaměřuje jen někdy.

Otázka č. 25 – Nepochopené výrazy

Tabulka 24 Nepochopené výrazy

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne	81	75%
Ano	27	25%
Celkem	108	100%

Tabulka a graf 24 uvádí, zda se respondenti během svých praxí setkali se slovy, kterým romští klienti nerozuměli. Tři čtvrtiny studentů, tedy 81 (75 %) uvedlo, že nikoliv. Naproti tomu 27 dotazovaných (25 %) uvedlo, že během praxe použili slova, které romský klient nepochopil. Dle respondentů to byla tato slova:

- „Některá běžná slova.“
- „Odborné výrazy.“ (toto uvedli tři respondenti)
- „Odborné výrazy, kterým ale jiní pacienti rozuměli.“
- „Věta přijet si pro své dítě.“
- „Dieta“
- „Bylo jich více.“
- „Rozuměl dobře, ale dělal, že nerozumí.“
- „Už si nevzpomínám“ (takto odpověděli 3 studenti)
- „Rozuměli, když jsem větu zopakovala pomaleji, a vysvětlila ji mnohem více laicky.“

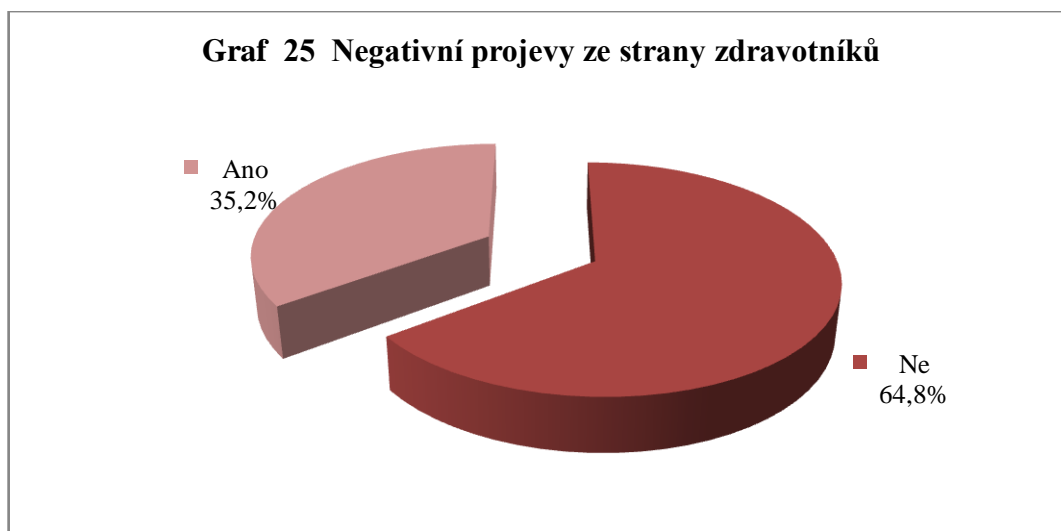
- „Spisovné výrazy.“
- „Kontrakce, infuze.“
- „Mluvila romštinou.“
- „Přímo slova nevím, ale tak obecně nějaké základní informace nepochopili.“

Deset respondentů uvedlo, že existují slova, kterým romský klient nerozuměl, ale již tato slova nevypsali.

Otázka č. 26. – Negativní projevy ze strany zdravotníků

Tabulka 25 Negativní projevy ze strany zdravotníků

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne	70	64,8%
Ano	38	35,2%
Celkem	108	100,0%

Tabulka a graf 25 zobrazují, zda se respondenti během výkonu praxe setkali s negativními projevy vůči Romům ze strany zdravotníků. 70 studentů (64,8 %) uvedlo, že ne. Přesně 38 dotazovaných (35,2 %) uvedlo, že se s negativními projevy ze strany zdravotníku vůči romským pacientům setkali. Byly to tyto negativní projevy:

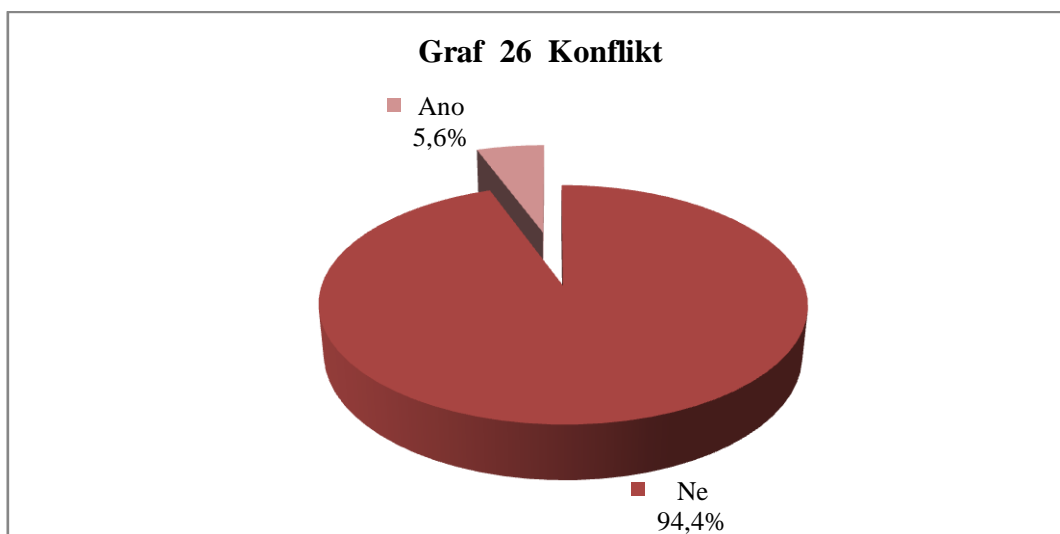
- „Užívání vulgárních slov (na sesterně), neochota.“
- „Agresivita sestry, rasismus.“
- „Agrese.“
- „Projevy nesnášenlivosti.“
- „Averze proti romským pacientům.“
- „Narážky.“
- „Projevy pohrdání.“
- „Vulgární výrazy.“
- „Při příjmu komentáře na barvu pleti a počet dětí.“
- „Devalvace.“ (uvedli dva studenti)

- „Diskriminace.“
- „Nechut’ ošetřit ho.“
- „Odmítání ošetření a nevlídný přístup.“
- „Sestry posílaly tohoto romského pacienta ošetřovat pouze mě, protože ony nechtěly.“
- „Dohadovali se, která sestra se o ně bude starat.“
- „Lehké narážky na barvu pleti.“
- „Některým zdravotníkům se moc nechce ošetřovat pacienty tohoto etnika.“
- „Sestře vadilo, že nespolupracoval a nejevil zájem o to, co mu sestra vysvětlovala (postup ošetřování dekubitu v sakrální oblasti).“
- „Vtípky na chodbách.“
- „Nebyli k nim tak ochotní, bagatelizovali jejich problémy, pomlouvali je.“
- „Už si nevzpomínám.“
- „Chovají se k nim odlišně než k bílým.“
- „Nevhodné poznámky na barvu pleti a chování.“
- „Nevěřily, že se uzdraví.“
- „Projevy menší ochoty a starostlivosti.“
- „Komentovaly, co dělá.“
- „Braly ho jako přítěž.“
- „Okamžité předsudky, vyhýbání se jim při přebírání služby a komunikaci.“
- „Narážky, negativní postoj, neochota.“
- „Pomluvy, nadávky.“
- „Narážky na jejich povahu.“
- „Škatulkování, odměřenější přístup.“
- „Není jim věnována stejná péče.“
- „Odtažitost.“
- „Vulgarita.“
- „Povýšený přístup, nestejná péče jak u bílých.“
- „Negativní ohlasy na častou změnu pojišťovny klientky (zřejmě z důvodů neplacení pohledávek). Negativní ohlasy na počet dětí (hlavně personál na porodním sále).“

Otázka č. 27 – Konflikt

Tabulka 26 Konflikt

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne	102	94,4%
Ano	6	5,6%
Celkem	108	100,0%

Tabulka a graf 26 zobrazuje, zda se dotazovaní někdy dostali do konfliktu s rodinnými příslušníky klienta romského etnika. Převážná většina, 102 respondentů (94,4 %), uvedlo negativní odpověď. Do konfliktu s příbuznými se během praxe dostalo jen šest studentů (5,6 %). Jednalo se o tato nedorozumění:

- „Přítomnost 5 členů rodiny u porodu. Vyhnání byli až matkou rodičky, která u porodu zůstala.“
- „Chtěli být všichni u porodu.“
- „Ano, ale už si nevzpomínám.“
- „Sestry opakovaně volaly, aby si rodiče přijeli pro své dítě, a oni neustále říkali, že nemají peníze. Potom si údajně měli pro něj přijet, ale nevím, jak to dopadlo, protože jsem už na toto oddělení nešla.“
- „Šlo o neshodu názorů a konflikt ze strany Romů.“
- „Pacient chtěl komunikovat pouze s nejvyšším z personálu – primářem, nikoliv se sestrou či lékařem.“

Otázka č. 28 – Obvinění z rasismu

Tabulka 27 Obvinění z rasismu

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne	104	96,3%
Ano	4	3,7%
Celkem	108	100,0%

Z tabulky a grafu 27 se dovídáme, že 104 respondentů (96,3 %) během své praxe nikdy nebylo Romem obviněno z rasismu vůči klientům romského etnika. Naproti tomu čtyři studenti (3,7 %) tuto zkušenost mají. Dle svých slov byli obviněni z následujícího:

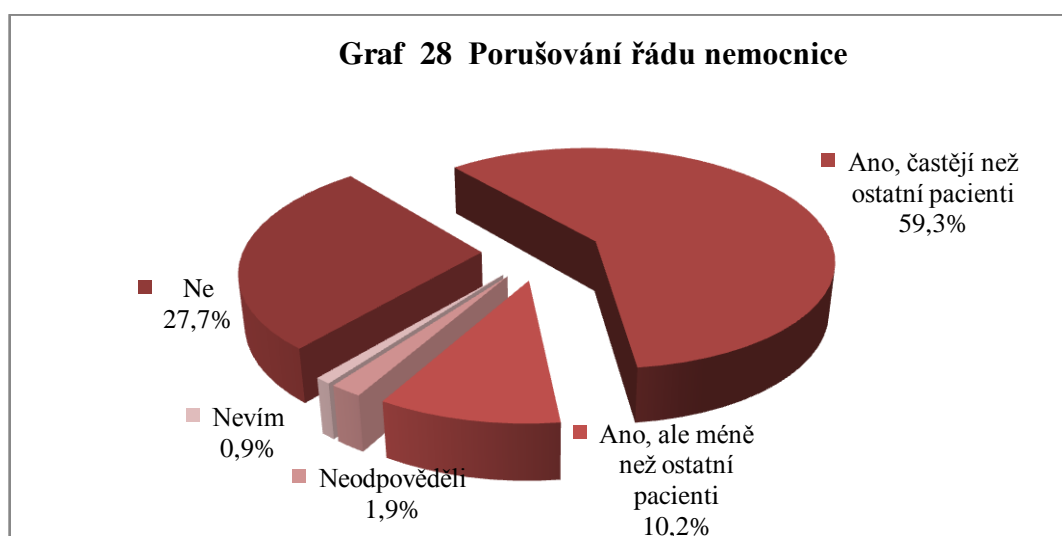
- „Když jsem pacientovi nemohla zrovna vyhovět v jeho prosbě. Řekl, že je to schválně, že jsem rasista. Nemohla jsem mu pak vysvětlit, že to tak není, že jsem prostě nemohla odejít od rozdělané práce.“
- „Že jsem nejdříve ustlala postel jiným pacientům a nakonec jemu, mluvil o rasismu.“
- „Stěžoval si, že dostává jen bílé prášky.“

Jeden student nevedl, z čeho přesně byl obviněn.

Otázka č. 29. – Porušování řádu nemocnice

Tabulka 28 Porušování řádu nemocnice

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne	30	27,7%
Ano, častěji než ostatní pacienti	64	59,3%
Ano, ale méně než ostatní pacienti	11	10,2%
Neodpověděli	2	1,9%
Nevím	1	0,9%
Celkem	108	100,0%

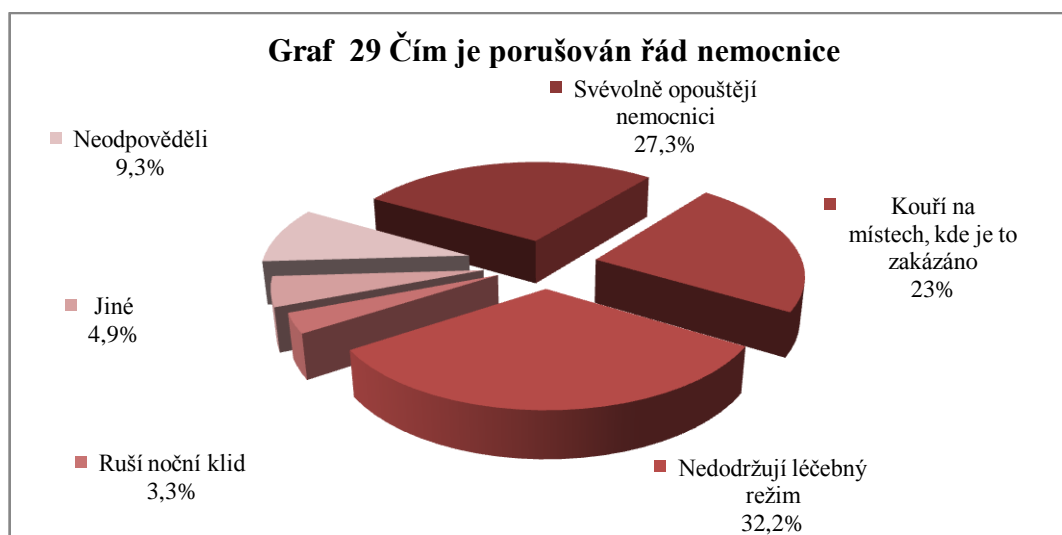

Tabulka a graf 28 uvádí, zda dle názorů respondentů porušují klienti romského etnika řád nemocnice. 30 studentů (27,7 %) se domnívá, že nikoliv. 64 dotazovaných (59,3 %) uvedlo, že porušují řád nemocnice častěji než ostatní pacienti. 11 studentů (10,2 %) uvedlo taktéž, že romští klienti porušují řád nemocnice, ale méně než ostatní klienti. Dva respondenti (1,9 %) neodpověděli a jeden respondent (0,9 %) označil odpověď neví.

Otázka č. 30 – Čím je porušován řád nemocnice

Tabulka 29 Čím je porušován řád nemocnice

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Svévolně opouští nemocnici	50	27,3%
Kouří na místech, kde je to zakázáno	42	23,0%
Nedodržují léčebný režim	59	32,2%
Ruší noční klid	6	3,3%
Jiné	9	4,9%
Neodpověděli	17	9,3%
Celkem	183	100,0%

Tabulka a graf 29 uvádí, čím nejčastěji klienti romského etnika porušují nemocniční řád. Padesátkrát (27,3 %) bylo označeno, svévolné opouštění nemocnice. Studenti čtyřicet dvakrát (23 %) označili položku: Kouření na místech, kde je to zakázáno. Nejčastěji, celkem padesát devětkrát (32,2 %) respondenti uvedli, že klienti romského etnika nedodržují léčebný režim, a tím porušují řád nemocnice. Šestkrát (3,3 %) studenti uvedli, že rušením nočního klidu. Sedmnáct (9,3 %) studentů neodpovědělo. Devět dotazovaných (4,9 %) označilo možnost „Jiné“. Za nedodržování nemocničního řádu považují toto chování:

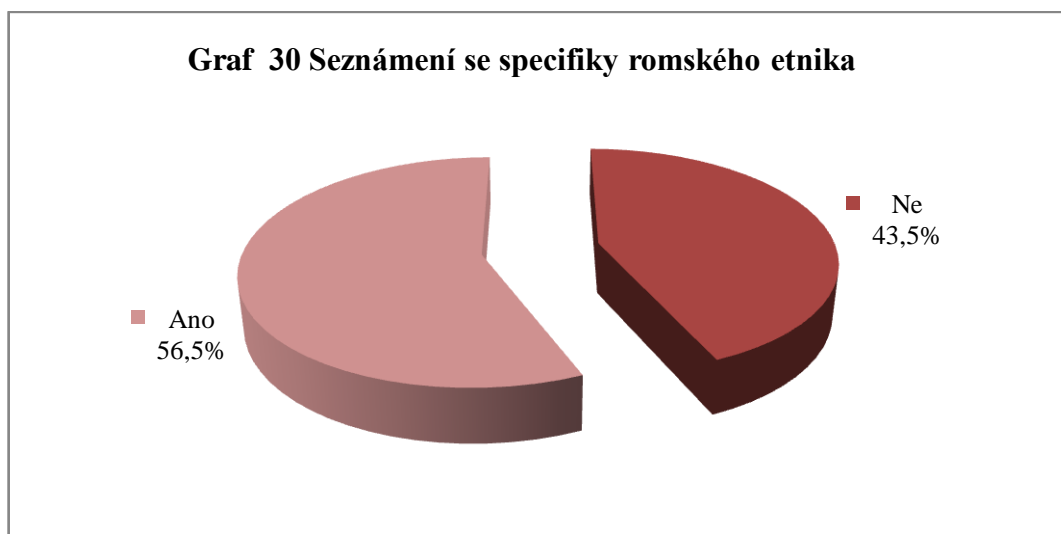
- „Nerespektují návštěvní řád.“ (takto odpověděli 3 studenti)
- „Poškození jiného pacienta - vytrhl mu z ruky kanylu.“
- „Nerespektují soukromí druhých.“

- „Nedodržují návštěvní řád nemocnice, a když přijde jejich rodina na pokoj, tak si klidně posedají na postele jiných pacientů.“
- „Nedodržují návštěvní hodiny, rodinných příslušníků chodí velmi mnoho.“
- „Návštěvy přicházejí kdykoliv se jim zachce – velký počet lidí na pokoji.“
- „Nedodržování návštěvních hodin oddělení.“

Otázka č. 31 – Seznámení se specifiky romského etnika

Tabulka 30 Seznámení se specifiky romského etnika

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne	47	43,5%
Ano	61	56,5%
Celkem	108	100,0%

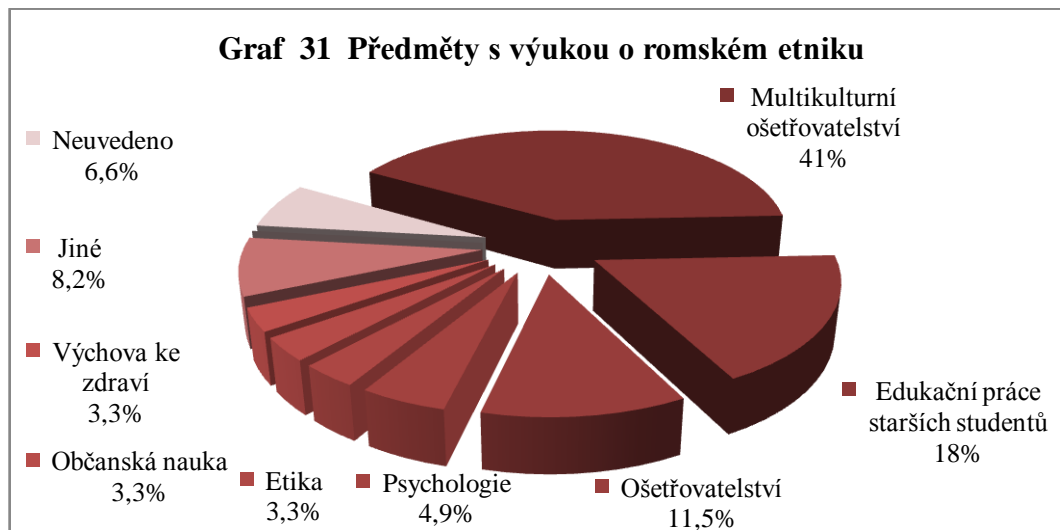

Tabulka a graf 30 uvádí, zda byli studenti během studia v některém z předmětů seznámeni se specifiky romského etnika. 47 respondentů (43,5 %) uvedlo, že ne. 61 dotazovaných (56,5 %) bylo seznámeno se specifiky romského etnika.

Tabulka a graf 31 ukazují, v kterých předmětech byli studenti seznámeni se specifiky romského etnika.

Tabulka 31. Předměty s výukou o romském etniku

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Multikulturní ošetřovatelství	25	41,0%
Edukační práce starších studentů	11	18,0%
Ošetřovatelství	7	11,6%
Psychologie	3	4,9%
Etika	2	3,3%
Občanská nauka	2	3,3%
Výchova ke zdraví	2	3,3%
Základy společenských věd	1	1,6%
Diplomová práce studentky VOŠ	1	1,6%
Filozofie	1	1,6%
Komunitní domácí a paliativní ošetřovatelství	1	1,6%
Nepamatuju si	1	1,6%
Neuvedeno	4	6,6%
Celkem	61	100,0%

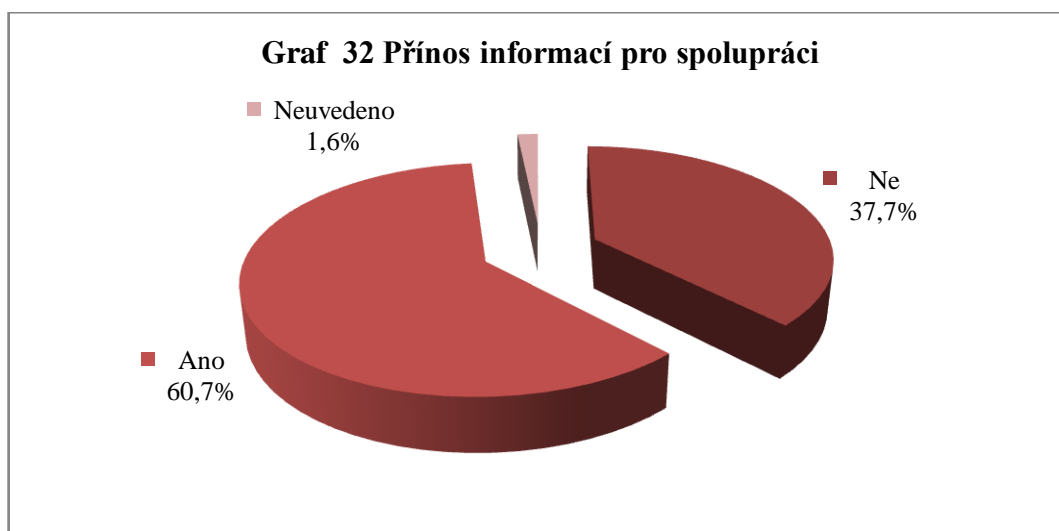
Nejčastěji byli studenti s romskou kulturou seznámeni v předmětu multikulturní ošetřovatelství, uvedlo tak 25 dotázaných (41%). 11 studentů (18 %) se více o Romech dovědělo z edukačních prací starších studentů. Sedm studentů (11,5 %) si rozšířilo své znalosti o Romech v předmětu ošetřovatelství. Dva studenti (3,3 %) se o specifikách romského etnika učilo v etice, další dva studenti (3,3 %) v hodinách občanské nauky

a také dva (3,3 %) v předmětu výchova ke zdraví. Další předměty, ve kterých studenti slyšeli o specifických romské kultury jsou tyto: základy společenských věd (vedl jeden student – 1,6 %), filozofie (vedl jeden student – 1,6 %), komunitní domácí a paliativní ošetrovatelství (vedl jeden student – 1,6 %). Jeden respondent (1,6 %) vedl, že své vědomosti nabyl z diplomové práce starší studentky VOŠ. Jeden dotazovaný (1,6 %) si na název předmětu nevzpomněl. A čtyři studenti (6,6 %) odpověď nevedli.

Otázka č. 32 – Přínos informací pro spolupráci

Tabulka 32 Přínos informací pro spolupráci

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne	23	37,7%
Ano	37	60,7%
Neuvedeno	1	1,6%
Celkem	61	100,0%

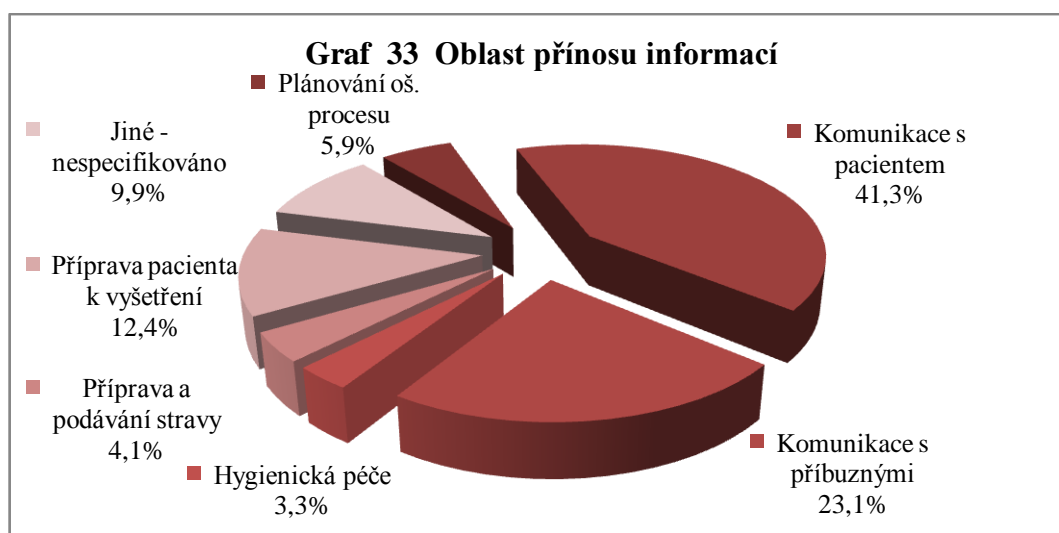

Respondenti, kteří byli seznámeni se specifiky romského etnika, měli uvést, zda jim tyto informace usnadnily spolupráci s romským klientem. Výsledky zobrazuje tabulka a graf 32. Celkem 23 studentů (37,7 %) uvedlo zápornou odpověď. Informace byly přínosem pro 37 dotazovaných (60,7 %). Jeden respondent (1,6 %) odpověď neuvedl.

Otázka č. 33 – Oblast přínosu informací

Tabulka 33 Oblast přínosu informací

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Plánování oš. procesu	7	5,9%
Komunikace s pacientem	50	41,3%
Komunikace s příbuznými	28	23,1%
Hygienická péče	4	3,3%
Příprava a podávání stravy	5	4,1%
Příprava pacienta k vyšetření	15	12,4%
Jiné - nespecifikováno	12	9,9%
Celkem	121	100,0%

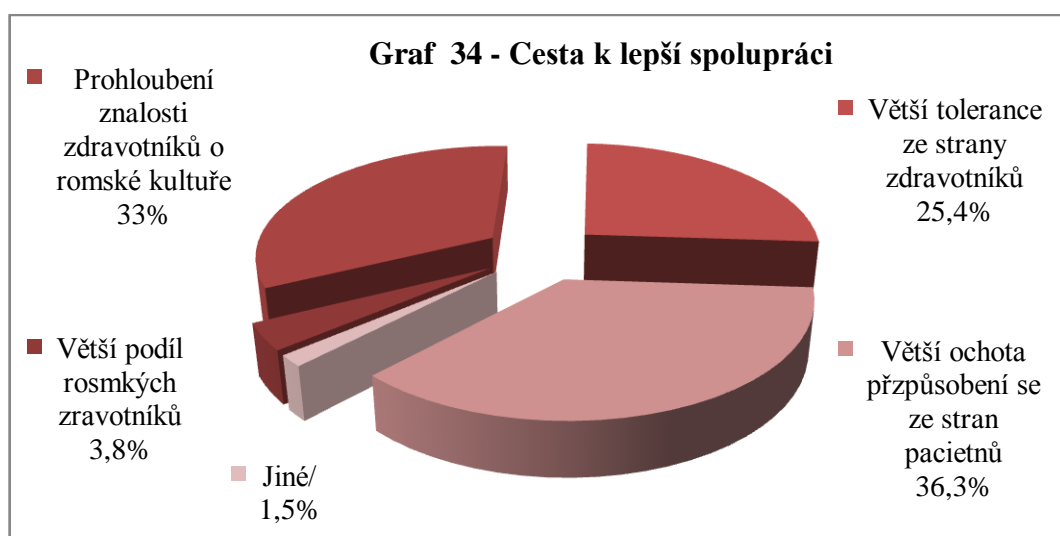

Tabulka a graf 33 představují, v kterých oblastech studentům získané informace o specificích romského etnika nejvíce pomohly. Největší přínos měly informace v oblasti komunikace s pacientem. Tato možnost byla označena padesátkrát (41,3 %). Velmi přínosné byly informace též v oblasti komunikace s příbuzným, svědčí o tom 28 označení (23,1 %) této možnosti. Sedmkrát (5,9 %) dotazovaní uvedli, že jim vědomosti pomohly při plánování ošetrovatelského procesu. Čtyřikrát (3,3 %) respondenti označili, že měli ulehčeno provádění hygienické péče u klientů. Informace měly též pozitivní dopad při přípravě podávání stravy – uvedeno pětkrát (4,1 %). Patnáctkrát (12,4 %) studenti uvedli, že byli lépe vybaveni k přípravě romského pacienta k vyšetření. Dvanáctkrát (9,9 %) dotazovaní uvedli, že jim informace usnadnily jinou oblast ošetrování nemocných, avšak tuto oblast blíže nespecifikovali

Otázka č. 34 – Cesta k lepší spolupráci

Tabulka 34 Cesta k lepší spolupráci

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Větší podíl romských zdravotníků	7	3,8%
Prohloubení znalosti zdravotníků o romské kultuře	61	33,0%
Větší tolerance ze strany zdravotníků	47	25,4%
Větší ochota přizpůsobení se ze stran pacientů	67	36,3%
Jiné	3	1,5%
Celkem	185	100,0%

Tabulka a graf 34 znázorňují, co dle názoru studentů by mohlo přispět k lepší spolupráci zdravotníků a romských klientů. Z předložené nabídky uvedlo sedm respondentů (3,8 %), že by to mohl být větší podíl romských zdravotníků. Položka „Prohloubení znalosti zdravotníků o romské kultuře“ byla označena šedesát jedenkrát (33 %). Čtyřicet sedmkrát (25,4 %) studenti uvedli, že cestou k lepší spolupráci je větší tolerance ze strany zdravotníků. Velmi důležitým bodem ke zlepšení spolupráce je dle dotazovaných větší ochota přizpůsobení se ze strany pacientů, tato možnost získala 67 označení (36,3 %). Třikrát (1,5 %) studenti uvedli, že cestu k lepší spolupráci vidí v jiných postupech a to v těchto:

- „Lepší komunikace mezi oběma stranami.“
- „Pokud je člověk nemá rád, tak nic nepomůže.“
- „Zdravotníci prostě nesmí být rasisti a Romové musí být slušní (tak jako by měli být ostatní).“

Otázka č. 35 – Názory studentů

V poslední položce dotazníků byl ponechán prostor studentům pro vyjádření v případě, že chtěli cokoliv k této problematice dodat. Z celkového počtu 108 dotazovaných v poslední položce chtělo něco dodat 15 z nich (13,9%). Všechny dodatky respondentů jsou uvedeny v následujícím výčtu.

- „Romskou populaci nemám ráda ze dvou důvodů, protože jsou jim prominuty tresty a všechny Čechy obviňují z rasismu.“
- „I kdyby se cokoliv změnilo na řádu nemocnice, nikdy to nezmění vrozené geny našich spoluobčanů, kteří ve většině případů odmítají pracovat, já je živit nehodlám.“
- „ Ne všichni Romové jsou stejní, znám úplně super lidi, kteří jsou v pohodě a někteří jsou děsní.“
- „Cikáni jsou takoví, jací jsou. Sova kanárky nevysedí.“
- „Všechny případy jsou velmi individuální, také záleží na tom, s čím je klient hospitalizován a jaký má práh bolesti. Každý Rom je jiný ostatně jako každý člověk. Nelze popsat spolupráci se všemi Romy v jednom dotazníku.“
- „Asi ne, je těžké popsat takovou spolupráci, každý jedinec se totiž chová úplně jinak, ať už je to Rom, Čech, Japonec, nebo kdokoli jiný.“
- „Měli by se přestat vymlouvat na rasovou diskriminaci a přestat se chovat jak „hulvátci“ a začít se chovat tak, jak se chovají bílí. Měly by se jim sebrat sociální dávky, nehodlám je platit ze svých daní – když nepracují – jejich problém.“
- „Tento dotazník, mě trochu překvapil a taky trochu naštvál, proč zrovna Romové? Nevím, co je na nich tak jiného jako na nás? Není to pěkné a tímto je pěkně shazujete. Myslím, že jsou to lidé jako my. Jenom se někdy jinak chovají, kdybych byl Rom, tak by mě to urazilo a určitě bych se tohoto dotazníku ani nedotkl. Můj názor.“
- „Ti lidé nejsou špatní. Jde za prvé o pohled, kterým se na ně díváme a za druhé jaké s nimi máme zkušenosti, jsou různí, taky podle toho, kde se narodí a vystudují, taky jde o rodinu, nepatřím mezi ty, kteří by měli s nimi dobrou zkušenost.“
- „Cigáni jsou cigáni, všichni víme svoje, jako zdravotník se chovám slušně, jinak ignorace.“

- „Romové jsou menšina, která nikdy se nepodřídí naší majoritní společnosti – myslí si, že většina se bude podřizovat jim... mám pocit, že „tolerování“ romské menšiny ze strany nás některých politiků (Kocáb a spol.) je pouze tah volební kampaně. Např. další značná menšina, která zde žije, Vietnamci, nedělají takové problémy jako Romové.“
- „Nemůžeme hodnotit všechny stejnou odpovědí, setkala jsem se s velmi příjemnou vzdělanou Romkou, bezkonfliktní. Naopak v místě bydliště se vyskytují skupiny Romů, kteří si dovolují „utisknout“ ostatní obyvatelé a nikdo s tím nic neudělá, protože by to byla diskriminace...“
- „Člověk, i když měl špatnou zkušenost s Romem nebo jiným etnikem, by se měl vyhnout škatulkování a jednat s klientem individuálně a přizpůsobit přístup na jeho kulturu.“
- „V dnešní době jsme spíš diskriminováni my (občané ČR) než Romové.“
- „Chtěla bych se více dozvědět o tomto etniku.“

DISKUZE

V této práci byly stanoveny čtyři cíle, které měly vést k ozřejnění toho, jaký je pohled studentů zdravotnických oborů na komunikaci s klientem romského etnika. Data byla od studentů získávána pomocí dotazníku. Dotazníkového šetření se zúčastnili studenti Střední zdravotnické školy a vyšší odborné školy zdravotnické Emanuela Pöttinga a studenti Fakulty zdravotnických věd Univerzity Palackého v Olomouci. Bylo distribuováno celkem 108 dotazníků, jejich návratnost byla stoprocentní. Šetření se zúčastnili pouze studenti, kteří se během své praxe již setkali s klientem romského etnika. Nikdo ze studentů neměl potíže s vyplňováním dotazníků, a tak mohly být všechny posbírané dotazníky zpracovány. Dotazník se skládal ze 35 otázek. Zahrnoval i otázky otevřené, na ty neodpověděli všichni dotazovaní.

Respondenty byli chlapci i dívky, dotazník vyplnilo celkem 96 dívek (88,9 %) a 12 chlapců (11,1 %). Počet dívek značně převyšuje počet zúčastněných chlapců. Tento fakt je dán nepoměrem dívek a chlapců studujících zdravotnické obory.

Věk respondentů se pohyboval od patnácti let výše. Studentů ve věku 15 až 18 let se zúčastnilo 29 (26,9 %). Početně největší skupinu tvořili studenti ve věku 19 až 22 let, kterou tvořilo 73 dotazovaných (67,6 %). Studentů ve věku 23 a více let se zúčastnilo šest (5,5 %).

Z dotazovaných bylo 37 studentů (34,2 %) střední zdravotnické školy, všech třicet sedm studentů (34,2 %) studovalo obor Zdravotnický asistent. Z vyšší odborné školy zdravotnické se do výzkumu zapojilo 30 studentů (27,8 %), ti byli studenty oboru Diplomovaná všeobecná sestra. Největší zastoupení měli studenti Fakulty zdravotnických věd v počtu 41 studentů (38 %). Patnáct studentů FZV (13,9 % z celkového počtu respondentů) uvedlo, že studují obor Všeobecná sestra. 26 studentů FZV, tedy 24,1 % z celkového počtu dotazovaných, studovalo obor Porodní asistentka.

Následující položky dotazníků zjišťovaly znalosti studentů o romské kultuře. V první z této otázek jsme se dotazovali na zemi původu Romů. Správnou odpověď – Indii uvedlo 32 studentů (29,6 %). Většina studentů však původní zemi Romů nezná, a jelikož tato otázka byla otevřená, zbytek studentů uvedl dalších třináct zemí, odkud by mohli Romové pocházet. 28 respondentů (25,9 %) označilo Rumunsko. 14,8 % studentů, tedy 16, uvedlo, že Romové jsou kočovným národem a nemají svou zemi původu. Osm studentů (7,4%) označilo odpověď nevim. Na tuto otázku neodpovědělo šest dotazovaných (5,6 %). Pět studentů (4,7 %) přepokládá, že Romové pocházejí z celého světa. Tři studenti (2,8 %)

uvedli, že zemí původu Romů jsou východní země. Dva respondenti (1,9 %) z nabídky vybrali Maďarsko a další dva (1,9 %) Bulharsko. Řecko, Afriku, Ukrajinu, jižní země, Arabské země a Českou republiku označil za zemi původu Romů vždy jen jeden student (0,9%).

Analýzou bylo zjišťováno, jestli je dle názorů studentů tradiční romská rodina patriarchální. Souhlasně a tedy správně se vyjádřilo 85 dotazovaných (78,7 %). Špatnou odpověď označilo 23 studentů (21,3 %).

Převážná část studentů, 76 (70,4 %), si myslí, že hlavní slovo v otázkách každodenního života romské rodiny má také muž, což je mylná domněnka. Přestože je tradiční romská rodina patriarchální a muž rodinu reprezentuje, v otázkách každodenního života má hlavní slovo matka rodiny. Takže pouze 25 dotazovaných (23,1 %) odpovědělo správně. Zbýlých sedm studentů (6,5 %) uvedlo, že hlavní slovo má matka dcery.

Mnohem lepší znalosti prokázali studenti v osmé otázce. Ta pátrala po tom, jak dle dotazovaných Romové projevují své emoce. Naprostá většina, 106 studentů (98,1 %), si myslí, že velice intenzivně. Jen dva studenti (1,9 %) si myslí, že Romové své emoce neprojevují odlišným způsobem. Přestože převážná většina studentů odpověděla správně, nepředpokládáme, že tato otázka ukazuje na míru znalostí studentů. Máme za to, že správnou odpověď studenti označili na základě svých zkušeností, či zkušenosti blízkých, nebo na základě mediálního obrazu romské menšiny. Zcela přesně tak výsledky neodráží vědomosti studentů nabytých při výuce či samostudiu.

V následující položce studenti označovali, čeho si při komunikaci dle jejich mínění všímají Romové nejvíce. Šedesát respondentů (55,7 %) uvedlo správně neverbální komunikaci. Nemalá část studentů však zadržela odpovědi nesprávné. Zvláště odpověď „vulgárních výrazů“ a mnohé volné odpovědi mohou poukazovat na postoj studentů k Romům a nedostatečné znalosti o specifických komunikace. 20 z dotazovaných (18,5 %) špatně předpokládá, že si Romové při komunikaci nejvíce všímají mluveného slova. 20 studentů (18,5 %) má za to, že se zaměřují na vulgární výrazy. Dva studenti (1,9 %) předpokládají, že si nevšímají ničeho zvláštního. Poslední z nabízených možností využilo pět studentů a každý z nich slovně dopsal, čeho si Romové při komunikaci nejvíce všímají: způsobu jednání s nimi a intenzity hlasu (0,9 %), tónu hlasu (0,9 %), všeho (0,9 %), oblečení (0,9%), sledují věci, které si nehlídáme (0,9 %).

Poslední otázka zaměřující se na znalosti o romské kultuře se dotazovala, proč dle studentů se Romové nejčastěji pohybují ve větších skupinách. Správně odpověď znalo pouze

šest studentů (5,6 %). Většina, 58 dotazovaných (53,7 %), nesprávně tento jev pokládá za projev rodinné soudržnosti. 19 studentů (17,6 %) si myslí, že je to zvyk. Svým způsobem by mohli mít pravdu i tito studenti, jde totiž o zvyk pohybovat se ve skupinách, ale podkladem ke vzniku tohoto návyku je strach a nejistota. 21 respondentů (19,4 %) uvedlo, že si Romové takto projevují svou vzájemnou podporu. Z celkového souboru tří dotazování (2,8 %) uvedli odpověď nevím. Jeden (0,9 %) dotazovaný neodpověděl vůbec. Domníváme se, že většina studentů odpovídala nesprávně, protože se o tomto jevu málo hovoří a jeho příčina bývá často vysvětlována špatně.

Následující část dotazníku byla věnována vztahu studentů k romské menšině. Bylo zjišťováno, zda účastníci dotazníkového šetření mají přátele romského etnika. 65 dotazovaných (60,2 %) uvedlo zápornou odpověď. 43 studentů (39,8 %) však má nějaké přátele romského etnika. Tito studenti měli uvést, v jakém vzájemném vztahu spolu jsou. Devět studentů (20,9 %) uvedlo, že jejich známý romského etnika je jejich spolužákem. Nejvíce, 29 dotazovaných (67,4 %), uvedlo, že mají kamaráda romského etnika. Dva studenti (4,7 %) označili svého romského známého za přítele. A taktéž dva (4,7 %) za spolupracovníka. Jeden student (2,3 %), který odpověděl, že má známého romského etnika, nepřiblížil, v jakém jsou vzájemném vztahu. Na základě odpovědi si myslíme, že se šetření zúčastnila třída/studijní skupina, jejichž členem je student romského etnika. Někteří dotazování ho považují za kamaráda, někteří za přítele, někteří možná i za spolupracovníka a zbytek dotazovaných ho označil za spolužáka. Tato domněnka by mohla vysvětlit nepoměr mezi počtem odpovědí a počtu studentů jednotlivých oborů (viz otázka č. 4).

Výzkumné šetření též pátralo, zda by dotazovaným vadilo mít za manžela/manželku příslušníka romského etnika. Polovina dotazovaných 55 (50,9 %) odpověděla kladně. Velice malý počet studentů, osm (7,4 %), uvedl zápornou odpověď. Svůj nejednoznačný postoj připustilo 34 respondentů (31,5 %) a označilo položku nevím. 11 studentů (10,2 %) se zřejmě nechtělo vyjádřit a neodpovědělo vůbec.

Respondenti měli také prostor se vyjádřit jaký je jejich vztah k romské menšině. Pouze jeden z dotazovaných (0,9 %) uvedl, že pozitivní. 50 respondentů (46,3 %) říká, že negativní a 57 studentů (52,8 %) považuje svůj vztah k romské menšině za neutrální. Zcela odlišné výsledky, především u položky pozitivní postoj můžeme nalézt u výsledků výzkumu zdravotních sester a studentů střední zdravotnické školy (Václavíková, Cichá, 2006). Z vyhodnocení vyčteme, že pozitivní postoj k Romům zaobírá 47 % dotazovaných.

Negativní připustilo 40 % zdravotních sester a studentů. 13 % respondentů označilo svůj postoj k Romům jako neutrální.

Dotazovaní, kteří uvedli, že k Romům mají negativní vztah, měli z následné nabídky možností vybrat, co jim na Romech vadí. Jako největší problém dotazovaní uváděli zneužívání sociálních dávek. Tento důvod se objevil čtyřicet pětkrát (22,3 %). Stejný názor měly i sestry zúčastněné průzkumného šetření (Wawrzyczková, 2008), které shodně uvedly, že jim na Romech také nejvíce vadí využívání sociálních dávek. Následně studentům vadí páchání trestné činnosti, kterou označili čtyřicet dvakrát (20,8 %). Dále studenti dvacet pětkrát (12,4 %) označili kulturu bydlení, způsob komunikace byl označen třicet devětkrát (19,3 %) a dvanáctkrát odlišná hierarchie hodnot (5,8 %). 25 z dotazovaných studentů (12,4 %) uvedlo, že jim na Romech vadí odlišný přístup ke vzdělání. Jeden z dotazovaných (0,5 %) uvedl, že mu na romské menšině vadí barva pleti. Třináct studentů využilo poslední možnosti a svou odpověď napsali slovně. Respondenti vypsali tyto odpovědi (každá vždy jen jednou): nechut' k práci (0,5 %), drzý arogantní způsob komunikace (0,5 %), nenávisť k bílým a zápach (0,5 %), špatná zkušenost (agrese) (0,5 %), netolerantnost (0,5 %), stále upřednostňování (0,5 %). Sedm studentů (3,5 %) označilo odpověď jiné, ale svou odpověď již blíže nespecifikovali.

Šestnáctá otázka byla určena jen pro ty, kteří považují svůj vztah k romské menšině za negativní. Dotazování byli požádáni, aby vypsali, na základě čeho vznikl jejich negativní vztah. Přestože jako negativní označilo svůj vztah 50 respondentů, pouze 43 z nich (86 %) uvedlo, jaký je důvod jejich negativního vztahu. Sedm studentů (14 %) neodpovědělo. Ti, kteří odpověděli, nejčastěji uváděli buďto obecně negativní zkušenost, nebo zkušenost s okradením, nevhodnými slovními projevy a chováním, hlučností, vulgaritou či setkání s agresí a fyzickým násilím.

Otázky následující se zaměřovaly na zkušenosti s romskými klienty ve zdravotnických zařízeních. Jelikož se šetření zúčastnili jen studenti, kteří již s nimi měli zkušenost, dotazovali jsme se, zda jej přímo ošetřovali, nebo vykonávali praxi na oddělení, kde byl romský klient hospitalizován. 77 dotazovaných (71,3 %) uvedlo, že klienta přímo ošetřovalo. Zbýlých 31 studentů (28,7 %) klienta romského etnika přímo neošetřovalo.

Analýzou bylo zjišťováno, na kterých odděleních se studenti nejčastěji setkávali s pacienty romského etnika. Nejčastěji na interním oddělení - čtyřicet osmkrát (35,6 %). Na porodním sále se s Romy studenti setkali dvacet třikrát (17 %). Je pravděpodobné, že toto vysoké číslo je dáno účastí budoucích porodních asistentek na výzkumném šetření. Šestnáctkrát

(11,9 %) to bylo na gynekologickém oddělení, patnáctkrát (11,1 %) na oddělení dětském. Osmkrát (5,9 %) studenti poskytovali péči romským pacientům na urologickém oddělení, pětkrát (3,7 %) na oddělení šestinedělí a čtyřikrát (3 %) na ortopedickém oddělení. Dvakrát (1,5 %) studenti ošetřovali klienty romského etnika na neurologickém oddělení a taktéž dvakrát (1,5 %) v léčebně dlouhodobě nemocných. Dále studenti uváděli tyto oddělení: kardiochirurgické, traumatologické, klinika pracovního lékařství, prenatologická poradna a oddělení rizikového těhotenství, na kterých se s Romy setkali vždy jedenkrát (0,7 %). Jeden respondent (0,7 %) odmítl na otázku odpovědět. Ze široké škály oddělení uvedených studenty je patrné, jak mnoho oddělení a která pravděpodobně nejčastěji studenti v rámci svých odborných praxí navštěvují a mají také možnost se zde setkat s klienty jiného etnika.

Otázka č. 19 zjišťovala, kolik klientů romského etnika během svých odborných praxí dotazovaní ošetřovali. 23 studentů (29,9 %) uvedlo, že jednoho klienta, stejný počet studentů uvedl dva pacienty. Třináct respondentů (16,9 %) během svých odborných praxí ošetřovalo celkem tři klienty romského etnika. Ošetrovatelskou péčí celkem čtyřem klientům romského etnika poskytovalo šest dotazovaných (7,8 %). Více než čtyři pacienty romského etnika během svých odborných praxí poznalo 12 respondentů (15,6 %).

Dotazování měli uvést, zda je při ošetřování ovlivňuje etnicita klientů. Převážná většina, a to 82 studentů (75,9 %), uvedla, že nikoli. Zbýlých 26 studentů (24,1 %) uvedlo, že jsou ovlivněni etnicitou klientů, které ošetřují. Dle výsledků bakalářské práce (Wawrzyczková, 2008) nejsou sestry etnicitou klienta tak výrazně ovlivněny jako dotazovaní studenti. Jen 8,7 % sester uvedlo, že je národnostní příslušnost klienta ovlivňuje. Předpokládáme, že tento rozdíl je dán větší zkušeností sester s ošetřováním klientů jiné národnostní příslušnosti.

Sestry, které jsou ovlivněny etnicitou klienta, uvedly, že při práci s klienty jiného etnika se chovají více ostražitě. (Wawrzyczková, 2008, s. 43) Na rozdíl od toho jsou dle odpovědí studenti při poskytování ošetrovatelské péče klientovi jiného etnika nejvíce ovlivněni rozdílností v komunikaci, zvyky pacienta, strachem z přenosu infekčních chorob a odlišným chováním klienta.

Průzkumem bylo zjišťováno mínění studentů o romských pacientech. Dotazování byli žádáni, aby uvedli, čím se podle nich vyznačují pacienti romského etnika. Dva studenti (1,9 %) si myslí, že dobrou spoluprací. 33 respondentů (30,6 %) udává, že Romové se vyznačují větší citlivostí na bolest. 50 studentů (46,3 %) považuje za hlavní rys klientů romského etnika nedodržování léčebného režimu. Dva z dotazovaných (1,9 %)

neodpověděli. 21 studentů (19,3 %) vypsal svými slovy, čím se dle nich vyznačují klienti romského etnika. Odpovědi obsahovaly charakteristiky jako je hlučnost, bezohlednost, komunikativnost, snaha o upoutání pozornosti, časté a početné návštěvy, dobrá spolupráce, odlišné vyjadřování emocí. Někteří uvedli, že se nevyznačují ničím zvláštním.

Názory studentů se mírně liší od názorů zdravotních sester. Z obdobné nabídky odpovědi sestry nejčastěji uváděly, že pacienti romského etnika se nejvíce vyznačují větší citlivostí na bolest. (Kořínková, 2007)

Dále respondenti odpovídali na otázku, jak dle nich probíhá adaptace Romů na hospitalizaci. 44 dotazovaných (40,7 %) si myslí, že neprobíhá výrazně odlišněji než u jiných pacientů. Tři studenti (2,8 %) předpokládají, že adaptace probíhá lépe než u jiných pacientů. Adaptaci jako složitější a delší u klientů romského etnika vidí 61 respondentů (56,5 %).

Studenti se také vyjadřovali, zda jim činilo obtíže komunikovat s romským klientem. Převážná většina, 84 studentů (77,8 %), uvedla, že komunikace jim nečinila problémy. Problémy při komunikaci přiznalo 23 dotazovaných (21,3 %). Jeden respondent (0,9 %) na tuto otázku neodpověděl. Dotazovaní, kteří odpověděli kladně, byli požádáni, aby specifikovali, co konkrétně jim činilo obtíže. Z odpovědí můžeme vyčíst, že jim nejvíce činila obtíže vulgarita, agresivita, nespoupráce, užívání romštiny, špatné či pomalé chápání, složitá zpětná vazba a v neposlední řadě některým studentům komunikaci ztěžoval jejich vlastní postoj k Romům.

Bylo zjišťováno, zda dotazování během komunikace sledují neverbální komunikaci Romů. Nejméně dotazovaných - deset (9,3 %) odpovědělo záporně. 63 studentů (58,3 %) uvedlo, že neverbální komunikaci Romů sleduje a 35 studentů (32,4 %) ji sleduje jen někdy.

Studenti také uváděli, zda se během komunikace s romskými klienty vyskytly slova, kterým pacienti nerozuměli. Tři čtvrtiny respondentů 81 (75 %) vybraly zápornou odpověď. 27 studentů (25 %) během komunikace narazilo na slova, kterým klienti nerozuměli. Z tohoto počtu deset respondentů nevedlo, která slova to byla. Někteří respondenti si již nevzpomněli, která slova to byla, jiní uvedli, že to byla běžná slova, většinou se jednalo o odborné termíny. Je vhodné tak předpokládat, že neporozumění odborným termínům je běžným jevem jak u pacientů romského etnika, tak u většiny pacientů ostatních.

Dvacátá šestá položka dotazníku mapovala, zda se studenti během svých praxí setkali s negativními projevy zdravotníků vůči Romům. 70 dotazovaných (64,8 %) zaškrtnulo

negativní odpověď. Těch, kteří se setkali s negativními projevy ze strany zdravotníků, bylo 38 (35,2 %). Toto číslo je velice vysoké a ukazuje nám značnou neprofesionalitu sester. Obzvláště v případě, kdy dávaly své negativní postoje najevo před studenty - budoucími zdravotníky, kterým by měly jít příkladem. Studenti tyto negativní projevy i blíže popsali. Nejčastěji šlo o nechuť k ošetření klienta, vulgární projevy, slovní narážky, agrese a komentování chování pacientů.

Respondenti též uváděli, zda se během praxe dostali do konfliktu s příbuznými pacienta romského etnika. Konflikt zažilo 6 dotazovaných (5,6%). Převážná většina dotazovaných, 102 (94,4 %), konflikt během praxe nezažila. Ve srovnání s hodnocením bakalářské práce (Wawrzyczková, 2008) je procento sester, které konflikt nezažily menší (72,5 %) než u studentů. Účast v konfliktu připustilo 27,5 % sester. Nejčastěji šlo o rozepře z důvodů nedodržování návštěvních hodin, rušení klidu a dožadování hromadných návštěv.

Zjišťovalo se také, zda byli někdy studenti během praxe obviněni z rasismu. 104 dotazovaných (96,3 %) uvedlo, že nikoliv. Čtyři respondenti (3,7 %) přiznali, že ano a uváděli tyto zkušenosti: „Když jsem pacientovi nemohla zrovna vyhovět v jeho prosbě. Řekl, že je to schválně, že jsem rasista. Nemohla jsem mu pak vysvětlit, že to tak není, že jsem prostě nemohla odejít od rozdělané práce.“ „Že jsem nejdříve ustlala postel jiným pacientům a nakonec jemu, mluvil o rasismu.“ „Stěžoval si, že dostává jen bílé prášky.“ Jeden z dotazovaných neuvedl, na základě čeho byl z rasismu obviněn.

Mapovány byly též názory studentů, zda dle nich Romové porušují nemocniční řád. 30 studentů (27,7 %) se domnívá, že nikoliv. Naopak 64 dotazovaných (59,3 %) předpokládá, že porušují řád nemocnice častěji než ostatní pacienti. 11 studentů (10,2 %) si myslí, že romští klienti porušují řád nemocnice, ale méně než ostatní klienti. Jeden z dotazovaných uvedl, že neví a dva studenti (1,9 %) neodpověděli vůbec.

Z nabídky možnosti studenti vybírali, čím dle nich pacienti romského etnika nejvíce porušují řád nemocnice. Nejvíce, padesát devětkrát (32,2 %), byla označena možnost, že pacienti nedodržují léčebný řád. Máme za to, že k tomu vede slabá vůle pacientů, která je typickou vlastností Romů. Padesátkrát (27,3 %) studenti uvedli, že pacienti svévolně opouštějí nemocnici. Čtyřicet dvakrát (23 %) dotazování označili, že Romové porušují řád nemocnice tím, že kouří na místech, kde je to zakázáno. Předpokládáme, že tento druh porušování nemocničního řádu je dán větším podílem kuřáků mezi Romy. Šestkrát (3,3 %) studenti uvedli, že rušením nočního klidu. 17 (9,3 %) studentů neodpovědělo. Devět

dotazovaných (4,9 %) označilo možnost „Jiné“. Za nedodržování nemocničního řádu považují toto chování: „Nerespektují návštěvní řád.“ Takto odpověděli tři studenti. „Poškození jiného pacienta - vytrhl mu z ruky kanylu.“ „Nerespektují soukromí druhých.“ „Nedodržují návštěvní řád nemocnice, a když přijde jejich rodina na pokoj, tak si klidně posedají na postele jiných pacientů.“ „Nedodržují návštěvní hodiny, rodinných příslušníků chodí velmi mnoho.“ „Návštěvy přicházejí kdykoliv se jim zachce – velký počet lidí na pokoji.“ „Nedodržování návštěvních hodin oddělení.“

Bylo zjišťováno, zda studenti během studia byli seznámeni se specifiky romského etnika, popřípadě v kterých předmětech se jim dostalo těchto informací. 47 respondentů (43,5 %) nebylo seznámeno se specifiky romského etnika. 61 dotazovaných (56,5 %) tyto informace má. O specifikách romského etnika se studenti dověděli v těchto předmětech: multikulturní ošetrovatelství - 25 dotázaných (41 %), edukační práce starších studentů - 11 studentů (18%), ošetrovatelství – sedm studentů (11,5%), dva studenti (3,3%) v předmětu etika, další dva studenti (3,3 %) v hodinách občanské nauky a také dva (3,3 %) v předmětu výchova ke zdraví. Další předměty, ve kterých studenti slyšeli o specifikách romské kultury jsou tyto: základy společenských věd (uvedl jeden student – 1,6 %), filozofie (uvedl jeden student – 1,6 %), komunitní domácí a paliativní ošetrovatelství (uvedl rovněž jeden student – 1,6 %). Jeden respondent (1,6 %) uvedl, že své vědomosti nabyl z diplomové práce starší studentky VOŠ.

Jeden dotazovaný (1,6 %) si na název předmětu nevzpomněl. A čtyři studenti (6,6 %) odpověď neuvedli.

Ve srovnání se sestrami z praxe můžeme vidět pokrok v oblasti multikulturního vzdělávání. 82,5 % sester totiž uvedlo, že nebylo vzděláno v oblasti multikulturního ošetrovatelství (Wawrzyczková, 2008) na rozdíl od studentů, mezi nimiž o romské kultuře nikdy neslyšelo „pouze“ 43,5 % dotazovaných. Tento rozdíl může poukazovat na větší začleňování multikulturního ošetrovatelství do systému vzdělávání zdravotnických pracovníků.

Dotazování, kteří během studia byli seznámeni se specifiky romského etnika, uváděli, zda jim tyto informace poskytly základ pro lepší spolupráci s romským pacientem. 37 studentů (60,7 %) uvedlo, že ano. Záporně odpovědělo 23 dotazovaných (37,7 %) a jeden respondent (1,6 %) odpověď neuvedl.

V případě, kdy studentům získané informace usnadnily spolupráci s klientem romského etnika, měli studenti z uvedené nabídky vybrat, ve které oblasti ošetrovatelské péče byly

pro ně informace nejprínosnější. Největším přínosem byly získané informace pro komunikaci s klientem, tuto možnost označili dotazovaní padesátkrát (41,3 %). Velice užitečné byly také informace při komunikaci s příbuznými – tato možnost označena dvacet osmkrát (23,1 %). Můžeme sledovat, že největší význam měly informace v oblasti komunikace, ať již s pacientem či jeho rodinou. Jelikož při ošetřování hraje komunikace významnou roli, můžeme edukaci studentů v oblasti multikultury považovat za velice přínosnou. Sedmkrát (5,9 %) dotazovaní uvedli, že jim vědomosti usnadnily plánování ošetrovatelského procesu. Čtyřikrát (3,3 %) respondenti ocenili přínos informací při provádění hygienické péče u klientů. Informace měly též pozitivní dopad při přípravě podávání stravy – uvedeno pětkrát (4,1 %). Patnáctkrát (12,4 %) studenti uvedli, že byli lépe vybaveni k přípravě romského pacienta k vyšetření. Dvanáctkrát (9,9 %) dotazovaní uvedli, že jim informace usnadnily jinou oblast ošetřování nemocných, avšak tuto oblast blíže nespecifikovali.

V závěru dotazníku studenti měli vyjádřit své názory, co dle nich přispěje k lepší spolupráci zdravotníků a klientů romského etnika. Šedesát sedmkrát dotazovaní (36,3 %) spatřuje možnost zlepšení ve větší ochotě přizpůsobení se ze strany pacientů. V protikladu k tomuto názoru je šedesát jedenkrát označená možnost „Prohloubení znalosti zdravotníků o romské kultuře“. Čtyřicet sedmkrát (25,4 %) studenti uvedli, že cestou k lepší spolupráci je větší tolerance ze strany zdravotníků. Z výsledků je zřejmé, že studenti chápou, že pro lepší spolupráci je nutná změna chování na obou stranách. Z předložené nabídky respondenti sedmkrát uvedli (3,8 %), že by situaci mohl zlepšit větší podíl romských zdravotníků. Třikrát dotazovaní uvedli, že cestu ke zlepšení spolupráce vidí v jiných možnostech: „Lepší komunikace mezi oběma stranami.“ „Pokud je člověk nemá rád, tak nic nepomůže.“ „Zdravotníci prostě nesmí být rasisti a Romové musí být slušní (tak jako by měli být ostatní).“

Zajímavé je srovnání názorů studentů s názory sester, které se zúčastnily výzkumného šetření v rámci bakalářské práce slečny Wawrzyczkové (2008). Sestry (33 %) také vidí nejsprávnější cestu k lepší spolupráci ve změně chování na straně pacientů, a to ve větší toleranci Romů. Na druhém místě se umísťuje možnost „komunikace bez předsudků“, tu označilo 19 % dotazovaných. (Wawrzyczková, 2008)

V posledním bodu dotazníků byl ponechán prostor pro vyjádření těm, kteří chtěli cokoli dodat. Vyjádřilo se celkem 15 studentů. Z vypsáných odpovědí nás zaujaly tyto tři. Předpokládáme, že odrážejí pozitivní vliv multikulturní výchovy.

- „Člověk, i když měl špatnou zkušenost s Romem nebo jiným etnikem, by se měl vyhnout škatulkování a jednat s klientem individuálně a přizpůsobit přístup na jeho kulturu.“
- „Chtěla bych se více dozvědět o tomto etniku.“
- „Všechny případy jsou velmi individuální, také záleží na tom, s čím je klient hospitalizován a jaký má práh bolesti. Každý Rom je jiný ostatně jako každý člověk. Nelze popsat spolupráci se všemi Romy v jednom dotazníku.“

Zjištěné nedostatky

Výzkumné šetření nám podhalilo tyto nedostatky:

- nedostačující znalosti studentů o romské kultuře
- nízký počet studentů, kteří svůj vztah s romskou menšinou považují za pozitivní
- značný vliv etnicity klienta na studenty při poskytování ošetrovatelské péče
- znatelný výskyt negativních projevů vůči Romům ze strany zdravotníků
- nedostatečná výuka o specifikách romské kultury
- výskyt problému při komunikaci s klientem romské etnicity.

Doporučení pro praxi

Na základě výzkumného šetření je možno doporučit několik opatření, která by mohla pomoci odstranit zjištěné nedostatky. Hlavním doporučením, na něž je nutno klást důraz, je rozšiřování poznatků o romské kultuře. V první řadě by tato edukace měla probíhat ve výuce v průběhu studia. Předmětů, do kterých je možno začlenit tuto problematiku, je jistě mnoho. Z celé škály se však jako nejvhodnější jeví ošetrovatelství a psychologie.

Na základě získání znalostí o romské kultuře bude možné redukovat většinu zjištěných nedostatků. Budou-li studenti mít lepší znalosti o Romech, mohou v potřebných situacích nahlížet na život z jejich pohledu. Příslušníky romské kultury tak budou moci lépe a snadněji chápat. Jevy a rysy, které dosud považují za patologické a negativní, mohou v kontextu se znalostmi o romské kultuře začít brát jako nezbytné či přirozené. Předpokládáme, že jedině na základě informací bude možné začít budovat pozitivní vztah, který bude charakteristický porozuměním a snahou vyjít vstříc druhým, i když jsou „jiní“.

Pokud budou mít studenti dostatek znalosti o romské kultuře a jejích specifikách, budou moci snáze komunikovat. Po osvojení interkulturních komunikačních dovedností získají

schopnost předvídat to, jak se bude komunikace s daným člověkem nejspíše vyvíjet, co od něho mohou očekávat, čemu se vyvarovat a co je naprosto nevhodné. Zcela jistě budou mít informace pozitivní vliv na úroveň komunikace. Budou-li budoucí zdravotníci umět komunikovat s klientem, podaří se jim navázat důvěryhodný vztah. Péče bude nadále ovlivněna etnicitou klienta, ale již v pozitivním slova smyslu. Zdravotníci se tak při ošetřování klienta jiného etnika nebudou cítit ohroženi a zranitelní, ale v rámci ošetřovatelského procesu pak budou schopni volit vhodné ošetřovatelské intervence.

Osvojování znalostí by však nemělo zůstat jen na teoretické úrovni. V rámci ošetřovatelské praxe je úkolem pedagogů, aby dohlíželi a pomáhali studentům získané informace cíleně a vhodně začleňovat při styku s klientem romského etnika. Tento úkol nespadá jen do rukou pedagogů, ale též do rukou zdravotních sester z praxe. Ty také svým příkladem a pomocnou rukou mohou studentům předkládat pozitivní vzory chování a odborné praktické rady. Ovšem i zde je podmínkou dostatečná informovanost o romské kultuře. Formou seminářů či jiných školení je nezbytné též sestřám předat informace o romském etniku a tím minimalizovat jejich negativní postoje k členům tohoto etnika.

Důsledné vzdělávání by se tedy nemělo stát pouze doménou středních, vyšších a vysokých škol, ale také odborníků z praxe. Jedině po vzdělání jak studentů, tak pracovníků bude možno začít poskytovat péči založenou na efektivní komunikaci a pochopení.

ZÁVĚR

V práci byly stanoveny čtyři cíle. Zjistit, jak pohlíží studenti na romské občany a na základě čeho tento pohled vzniká. Zjistit, zda existují bariéry v komunikaci mezi studenty a romskými pacienty, a v čem studenti vidí tyto bariéry. Zjistit znalosti studentů o romské menšině. Zjistit, zda výuka ve škole ovlivnila komunikaci studentů s romskými pacienty. Všechny tyto cíle byly splněny. K jejím splněním bylo provedeno dotazníkové šetření u studentů zdravotnických oborů. Na základě jeho vyhodnocení bylo dosaženo stanovených cílů. Pro výzkumné šetření bylo stanoveno šest hypotéz.

H₁ Domníváme se, že pohled většiny studentů na romské občany je negativní. Tato hypotéza se nepotvrdila. V dotaznících největší část studentů (52,8 %) uvedla, že její vztah k romské menšině je neutrální. 50 studentů (46,3 %) označilo svůj vztah jako negativní a pouze jeden dotazovaný (0,9 %) uvedl, že má k romské menšině pozitivní vztah.

H₂ Domníváme se, že negativní pohled studentů na romské občany vzniká na základě odlišných hodnot. Tato hypotéza se také nepotvrdila. Studenti, kteří označili svůj vztah k romské menšině jako negativní dále uváděli, na základě čeho vzniká. Nejčastěji studenti uvedli, že jejich negativní vztah k romské menšině vznikl na základě negativních zkušeností.

H₃ Domníváme se, že existují bariéry v komunikaci mezi studenty a romskými pacienty. Třetí hypotéza se potvrdila, celkem 21,3 % studentů uvedlo, že mělo problémy při komunikaci s klientem romského etnika.

H₄ Domníváme se, že bariéry v komunikaci s romskými pacienty spočívají ve velké emotivitě romských pacientů. Tato hypotéza se nepotvrdila. Dle názorů studentů bariéry v komunikaci z největší části spočívaly v nespolupráci pacientů. Dále studenti spatřovali problémy sami v sobě, ve své neochotě komunikovat s klienty romského etnika. A dalším z nejčastěji uváděných překážek bylo problematické porozumění pacientů tomu, co jim studenti v rámci ošetrovatelské péče vysvětlovali.

H₅ Domníváme se, že znalosti většiny studentů o romské kultuře jsou nedostačující. Tato hypotéza se potvrdila. Z průměru vyplývá, že správné odpovědi na otázky zjišťující znalosti o romské kultuře uvedlo pouze 48,5 % studentů. Otázek, které zjišťovaly, vědomosti studentů o romské kultuře bylo šest. Pouze 29,6 % studentů vědělo, odkud Romové pocházejí. Většina, tedy 78,8 %, studentů věděla, že tradiční romská rodina je patriarchální. Naproti tomu pouze 23,1 % studentů vědělo, kdo má hlavní slovo v otázkách

každodenního života romské rodiny. Téměř všichni studenti (98,1 %) odpověděli správně, že Romové své emoce projevují velice intenzivně. 55,7 % studentů bylo schopno správně říci, čeho si Romové při komunikaci všímají nejvíce. A pouze velice malá část studentů (5,6 %) znala důvod toho, proč se Romové nejčastěji pohybují ve větších skupinách.

H₆ Domníváme se, že výuka ve škole pozitivně ovlivnila komunikaci studentů s romskými pacienty. Tato hypotéza se potvrdila. Z možností, kdy měli studenti označit, ve které oblasti jim nejvíce pomohly informace o romské kultuře získané při výuce, nejčastěji volili komunikaci. Z nabízených možností studenti padesátkrát uvedli (41,3 % odpovědí), že jim informace usnadnily komunikaci s klientem. Jako druhou nejčastější možnost studenti uvedli usnadnění komunikace s příbuzným pacienta. Tuto možnost zvolili dvacet osmkrát (23,1 % ze všech odpovědí).

Z šetření vyplývá, že schopnost studentů komunikovat s klienty romského etnika není na optimální úrovni. Na základě praxe jsme však tento výsledek očekávali. Je znatelné, že neschopnost optimální komunikace vyplývá z nedostatečné znalosti studentů o romské kultuře. Nízkou znalost studenti v rámci dotazníkového šetření také prokázali. Díky malému povědomí o romské kultuře studenti také nemohou přesně chápat chování Romů, což následně podmiňuje jejich negativní vztah k této etnické skupině. Navození pozitivního vztahu studentů k Romům také může bránit negativní postoj části sester. Dle slov studentů sestry zcela otevřeně před studenty dávaly najevo svůj negativní vztah ke klientům romského etnika, což považujeme za zcela nevhodné a nepřístupné. Není tak divu, že postoj velké části studentů k Romům je negativní. Jako zásadní argument pro navyšování a zkvalitňování multikulturní výuky je studenty přiznán pozitivní vliv na komunikaci a ošetrovatelskou péči, který pro ně měly informace, získané během studia.

SOUHRN

Tato diplomová práce se zaměřuje na komunikaci studentů zdravotnických oborů s pacienty romského etnika. Teoretická část popisuje kulturu romského etnika, historii, způsob života a zvláštnosti psychiky Romů. Práce nás též seznamuje s teorií komunikace, nejen v rovině obecné, ale přibližuje také specifika komunikace interkulturní, komunikace ve zdravotnictví a odlišnosti komunikace Romů.

Práce mapuje komunikaci studentů zdravotnických oborů s pacienty romského etnika. K tomuto záměru bylo provedeno dotazníkové šetření. Dotazníky byly distribuovány studentům zdravotnických oborů, a to studentům Střední zdravotnické školy a vyšší odborné školy zdravotnické Emanuela Pöttinga v Olomouci a studentům Fakulty zdravotnických věd v Olomouci. Do šetření byli zahrnuti studenti vyšších ročníků, kteří se během své praxe setkali s klienty romského etnika. Dotazník se zaměřoval nejen na postoje a názory studentů na romské etnikum, ale též na faktické znalosti studentů o romské kultuře.

Výsledky dotazníků vesměs potvrzují stanovené hypotézy. Z šetření vyplývá, že většina studentů nemá dostatečné znalosti o romské kultuře, třebaže většina z nich již byla se specifiky romského etnika seznamována v rámci výuky. Ti, kteří byli seznámeni s romskou kulturou, hodnotí tyto informace jako přínosné převážně v oblasti komunikace, mnozí z dotazovaných však přiznali pozitivní vliv výuky i v dalších ohledech ošetrovatelské péče. Přes tento fakt je postoj studentů k romskému etniku převážně negativní, vyvěrající převážně z negativních zkušeností.

Práce tak svými výsledky odhaluje bílá místa komunikace s příslušníky romského etnika a poskytuje vodítka k oblastem, na které je vhodné se zaměřit. A to nejen v rámci výuky ale i odborných praxí ve zdravotnických zařízeních.

LITERATURA A PRAMENY

1. BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. 179 s. ISBN 8072201808
2. BENEDICT, R. *Kulturní vzorce*. Praha: Argo, 1999. 223 s. ISBN 80-7203-212-7
3. BERAN, J., CHALOUPKOVÁ, L., TUMPACHOVÁ, N. *Základy lékařské psychologie pro bakalářské studium ve zdravotnictví*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2002. 129 s. ISBN 80-246-0463-9
4. BALABÁNOVÁ, H. *Neznámí Romové: pracovní materiál*. [online]. 2003. [cit. 2011-02-14]. Dostupné z WWW: <teplice.sdb.cz/res/data/131/015085.doc>
5. BOGOCZOVÁ, I. *Naše a cizí v interetnické a interpersonální jazykové komunikaci*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2001. 326 s. ISBN80-7042-589-X
6. BOUZEK, J. *Jak se domluvit s jinými: úvod do mezikulturní komunikace*. Praha: Triton, 2008. 175 s. ISBN 978-80-7387-043-0
7. DAVIDOVÁ, E. *Romové a Česká společnost: hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2001. 89 s. ISBN 80-238-7739-9
8. DANIEL, B. *Dějiny Romů. Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994. 199 s. ISBN 80-7067-395-8
9. *Efektivní komunikace v interkulturním prostředí: praktická příručka pro pracovníky Úřadu práce* [online]. Praha: Člověk v tísní, 2004. [cit 2010 – 11 – 21]. Dostupné z WWW: <http://www.epolis.cz/download/pdf/publications_12_1.pdf>
10. HONZÁK, R. *Komunikační pasti v medicíně*. Praha: Galén, 1997. 159 s. ISBN 8085824604
11. HORVÁTHOVÁ, J. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 84 s. ISBN 80-7106-615-X.
12. HORVÁTHOVÁ, J. *Základní informace o dějinách a kultuře Romů*. Praha: Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy, 1999. 51. s
13. HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Šaj pes dovakeras: Můžeme se domluvit*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. 129 s. ISBN 80-244-0496-6.

14. HUČÍN, J. *Romové jsou jiní a jiní zůstanou* [online]. 2005. [cit. 2010 – 12 – 02]. Dostupné z WWW: <http://jeronym.klimes.sweb.cz/clanky/psychologie/romove_hucin.htm >
15. JAKOUBEK, M., BUDILOVÁ, L. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. 359 s. ISBN 9788073251789
16. KOLMAN, L. *Komunikace mezi kulturami: psychologie interkulturních rozdílů*. Praha: Credit, 2001. 188 s. ISBN 80-213-0735-8.
17. KOŘÍNKOVÁ, J. *Cizinec v našem lůžkovém zařízení: Teorie kulturně rozdílné a shodné péče*. Brno: Masarykova univerzita. Lékařská fakulta. Katedra ošetrovatelství, 2007. 89 s.
18. MARADA, R. *Etnická různost a občanská jednota*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. 310 s. ISBN 80-7325-111-6
19. MORGENSTERNOVÁ, M., ŠULOVÁ, L. *Interkulturní psychologie: Rozvoj interkulturní senzitivity*. Praha: Karolinum, 2007. 218 s. ISBN 978-80-246-1361-1
20. *Národnostní a etnické menšiny v České republice* [online]. [cit. 2011-02-11]. Dostupné z: WWW: <<http://www.jabok.cuni.cz/download/ksp/sekyl/nms.doc>>
21. NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. 129 s. ISBN 80-244-0497-4
22. POKORNÁ, A. *Efektivní komunikační techniky v ošetrovatelství*. Brno: Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2008. 100 s. ISBN 978-80-7013-466-5
23. PRŮCHA, J. *Interkulturní komunikace*. Praha: Grada publishing a.s., 2010a. 200 s. ISBN 978-80-247-3069-1
24. PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Praha: Portál, 2010b. 220 s. ISBN 9788073677091
25. *Příručka pro jednání s romskou komunitou v oblasti zdravotních služeb* [online]. Brusel: Evropská komise, 2007.[cit. 2011-02-07] Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/health/ph_projects/2004/action3/docs/2004_3_01_manuals_cs.pdf >
26. *Romská populace a zdraví: Česká republika – Národní zpráva 2009* [online]. Praha: Kancelář Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity.[cit. 2011-02-15] Dostupné z

WWW: <<http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Sastipen.pdf>>

27. ROUS, J. Práce s romskou mládeží v církvi. In *Práce s romskou mládeží: odborný seminář 23. – 25. 11. 2001* [online]. Praha : Salesiánská provincie Praha–Odbor pastorační mládeže, 2001 [cit. 2011-02-08]. Dostupné z WWW: <www.tf.jcu.cz/getfile/2198f187108edb7d>.
28. VÁCLAVÍKOVÁ, M; CICHÁ, M. Postoje středního zdravotnického personálu k romskému etniku. *Florence: časopis moderního ošetrovatelství*. 2006, 9, s. 52-55.
29. VENGLÁŘOVÁ, M., MAHROVÁ, G. *Komunikace pro zdravotní sestry*. Praha: Grada publishing a.s., 2006. 144 s. ISBN 80-247-1262-8
30. VIVIAN, C., DUNDES, L., The Crossroads of Culture and Health Among the Roma (Gypsies). *Journal of Nursing Scholarship*. 2004, vol 36. issue 1, s. 86-91.
31. ŠIŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České Republice*. Praha: Portál, 2001. 188 s. ISBN 8071786489.
32. ŠLECHTOVÁ, D., BÜRGEROVÁ, O. Specifika romského etnika ve vztahu k poskytování zdravotní a ošetrovatelské. *Kontakt: Odborný a vědecký časopis pro zdravotně sociální otázky* [online]. 2009, 1, [cit. 2011-02-10]. Dostupné z WWW: <http://www.zsf.jcu.cz/struktura/utvary/edicni-oddeleni/periodika/kontakt/jednotliva-cisla-casopisu-kontakt-podle-rocniku/kontakt_2009/1-2009/specifika-romskeho-etnika-ve-vztahu-k-poskytovani-zdravotni-a-osevovatelске-pece/>.
33. ŠKRABOVÁ, H. *Charakteristika vybraných kulturních menšin a náboženství: Specifika při komunikaci a ošetrování* [online]. 2010 [cit. 2011-03-02]. Dostupné z WWW: <http://www.szsemb.cz/admin/upload/sekce_materialy/Char._kul._men%C5%A1in.pdf>.
34. ŠPIRUDOVÁ, L., IVANOVÁ, KUTNOHORSKÁ, J. *Multikulturní ošetrovatelství I*. Praha: Grada, 2005. 248 s. ISBN 80-247-1212-1.
35. TIBENSKÁ, A. Romové a duševní nemoci. *Psychiatrie pro praxi*. 2008, 4, s. 191-192.
36. WAWRZYCZKOVÁ, J. *Pacient romského etnika z pohledu sester*. Pardubice: Univerzita Pardubice. Fakulta zdravotnických studií, 2008. 73 s.
37. *Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů*

38. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů* [online]. Karviná: Regionální knihovna Karviná, 2007. [cit. 2011-01-28] Dostupné z WWW:
<<http://www.romcentrum.karvina.info/publikace.pdf>>

39. *Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2009* [online]. Praha: Úřad vlády České republiky, 2010. [cit. 2011-02-07] Dostupné z WWW:
<http://www.vlada.cz/assets/ppov/zmocnenec-vlady-pro-lidska-prava/aktuality/Zprava_romove_09_final.pdf>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Dotazník

Příloha č. 2 – Žádost o povolení sběru dat

Příloha č. 3 – Žádost o povolení sběru dat

Příloha č. 1

DOTAZNÍK

Vážený studente/studentko, jmenuji se Eva Kovářová a jsem studentkou prvního ročníku navazujícího magisterského studia Učitelství odborných předmětů pro zdravotnické školy na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

Dovoluji si Vás požádat o pravdivé vyplnění tohoto dotazníku, který využiji při zpracování mé závěrečné diplomové práce na téma „Komunikace s romským pacientem z pohledu studentů zdravotnických oborů.“

Tento dotazník je zcela anonymní a je výhradně určen studentům, kteří se během své praxe setkali s romským pacientem. Pokud jste se tedy setkal/a s romským pacientem, prosím odpovězte na následující otázky.

Velice děkuji za spolupráci a Váš čas.

1. Uveďte Vaše pohlaví.

- muž žena

2. Uveďte Váš věk.

- 15-18 19-22 23 a více

3. Uveďte školu, kterou studujete.

- SZŠ Olomouc VOŠ Olomouc FZV Olomouc

4. Prosím napište obor, který studujete.

.....

5. Odkud dle Vás pocházejí Romové?

.....

6. Domníváte se, že je romská rodina patriarchální?

- Ne
 Ano

7. Kdo má dle Vás hlavní slovo v otázkách každodenního života romské rodiny?

- Otec Matka Matka dcery

8. Romové dle Vás své emoce:

- Snaží se je skrývat.
 Neprojevují své emoce odlišným způsobem.
 Projevují je velice intenzivně.

9. Čeho si dle Vás při komunikaci všímají Romové nejvíc?

- Mluveného slova
 Neverbální komunikace (mimika, nebo jiné neverbální komunikace)
 Vulgárních slov
 Jiné
-

10. Romové se nejčastěji pohybují ve větších skupinách, co je dle Vás příčinou tohoto jevu?

- Je to projevem rodinné soudržnosti
- Je to zvyk
- Je to projevem strachu
- Projevují si tak vzájemnou podporu
- Nevím

11. Máte nějaké přátele romského etnika?

- Ne
- Ano

12. Pokud ano, uveďte v jakém jste vzájemném vztahu.

- Spolužák
- Kamarád
- Přítel
- Spolupracovník
- Manžel/ka

13. Vadilo by Vám mít za manžela/manželku příslušníka romského etnika?

- Ne
- Ano
- Nevím

14. Jaký je Váš vztah k romské menšině?

- Pozitivní
- Negativní
- Neutrální

15. Pokud je váš vztah k romské menšině negativní uveďte prosím, co Vám na Romech vadí. (možnost více odpovědí)

- Barva pleti
- Kultura bydlení
- Způsob komunikace
- Odlišná hierarchie hodnot
- Odlišný přístup ke vzdělání
- Využívání sociálních dávek
- Páchání trestné činnosti
- Jiné

16. Pokud je Váš vztah k romské menšině negativní, napište prosím, na základě čeho Váš vztah vznikl.

.....

.....

.....

17. Během Vaší praxe:

- jsem přímo ošetřoval/a romského pacienta
- jsem romského pacienta neošetřoval/a, ale byl hospitalizován na odd, kde jsem vykonával/a praxi

18. Napište oddělení, na kterém jste se setkal/a s romským pacientem.

.....

19. Kolik romských klientů jste ošetřoval/a?

- 1
- 2
- 3
- 4
- více

20. Ovlivňuje Vás při ošetřování klienta etnicita?

- Ne Ano (Prosím, uveďte jakým způsobem)

.....
.....

21. Čím se dle Vás nejvíc vyznačují romští pacienti.

- Dobrou spoluprací.
 Větší citlivostí na bolest.
 Nedodržováním léčebného režimu.
 Jiné.....

.....

22. Jak dle Vás probíhá adaptace romského pacienta na hospitalizaci.

- Neprobíhá výrazně odlišně než u ostatních klientů.
 Probíhá lépe než u ostatních klientů.
 Probíhá složitěji a déle než u ostatních klientů.

23. Bylo pro Vás obtížné komunikovat s romským pacientem?

- Ne
 Ano (Co přesně Vám činilo obtíže?).....

.....
.....

24. Sledujete neverbální komunikaci romských klientů?

- Ne Ano Někdy

25. Setkal/a jste se během komunikace s romským pacientem se slovy, kterým pacient nerozuměl?

- Ne
 Ano (Napište, která slova to byla).....

.....

26. Setkal/a jste se během praxe s negativními projevy ze strany zdravotníků vůči Romům?

- Ne
 Ano (Vypište s jakými)

.....
.....

27. Dostal/a jste se někdy do konfliktu s příbuzným romského klienta?

- Ne
 Ano (Prosím stručně popište v čem tento konflikt spočíval, jak probíhal a jak byl vyřešen.)

.....
.....

28. Byl/a jste někdy během výkonu Vaší praxe Romem obviněn/a z rasismu?

- Ne
 Ano (Z čeho přesně?).....

.....

29. Porušují dle Vás Romové řád nemocnice?

- Ne
- Ano, častěji než ostatní pacienti.
- Ano, ale méně než ostatní pacienti.

30. Pokud ano, čím nejčastěji porušují řád nemocnice? (možnost více odpovědí)

- Svévolně opouštějí nemocnici.
 - Kouří na místech kde je to zakázáno.
 - Nedodržují léčebný režim.
 - Ruší noční klid.
 - Jiné.....
-

31. Byl/a jste ve škole v rámci nějakého předmětu seznámen se specifiky romského etnika?

- Ne
 - Ano (Uveďte název předmětu.)
-

32. Usnadnily Vám tyto informace spolupráci s romským pacientem?

- Ne
- Ano

33. V které oblasti Vám tyto informace pomohly nejvíce? (možnost více odpovědí)

- Plánování oš. procesu
 - Komunikace s pacientem
 - Komunikace s příbuznými
 - Hygienická péče
 - Příprava a podávání stravy
 - Příprava pacienta k vyšetření
 - Jiné
-
-

34. Co dle Vás přispěje k lepší spolupráci zdravotníků a romských klientů? (možnost více odpovědí)

- Větší podíl romských zdravotníků
 - Prohloubení znalosti zdravotníků o romské kultuře
 - Větší tolerance ze strany zdravotníků
 - Větší ochota přizpůsobení se ze strany pacientů
 - Jiné
-

35. Chcete něco dodat?

.....

.....

.....

Děkuji za Váš čas a přeji pěkný den.

Příloha č. 2 – Žádost o povolení sběru dat

Vážená paní děkanka
Doc. PhDr. Jana Marečková, Ph.D.
Fakulta zdravotnických věd
Děkanát, tř. Svobody 8
771 11 Olomouc

V Olomouci 19.4.2010

Věc: žádost o povolení sběru dat k výzkumu u studentů Fakulty zdravotnických věd UP v Olomouci v době od dubna 2010 do června 2010.

Vážená paní docentko,

jmenuji se Eva Kovářová a jsem studentka 1. ročníku, oboru Učitelství odborných předmětů pro zdravotnické školy na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Chtěla bych Vás požádat o povolení sběru dat ve formě dotazníku od studentů Fakulty zdravotnických věd. Zjištěné informace budou použity k posouzení problémů komunikace studentů zdravotnických oborů s romskými pacienty. Toto šetření se uskuteční v rámci mé závěrečné diplomové práce na téma „Komunikace s romskými pacienty z pohledu studentů zdravotnických oborů“. Práci vede Doc. PhDr. Jana Kutnohorská, CSc.

Děkujeme Vám za vstřícnost a povolení výzkumu, ráda Vás s výsledky seznámím.

S pozdravem

Bc. Kovářová Eva
1. ročník, Učitelství odborných
předmětů pro zdravotnické školy

Doc. PhDr. Jana Kutnohorská, CSc.

Vyjádření k žádosti: žádost povolena žádost zamítnuta

Odůvodnění:

.....

Datum, podpis, razítko:

Příloha č. 3 – Žádost o povolení sběru dat

Vážená paní ředitelka
Mgr. Iva Burdová
Střední zdravotnická škola
a Vyšší odborná škola zdravotnická
Emanuela Pöttinga,
Pöttingova 2
771 00 Olomouc

V Olomouci 19.4.2010

Věc: žádost o povolení sběru dat k výzkumu na půdě Střední zdravotnické školy a Vyšší odborné školy zdravotnické Emanuela Pöttinga, v době od dubna 2010 do června 2010.

Vážená paní magistro,

jmenuji se Eva Kovářová a jsem studentka 1. ročníku, oboru Učitelství odborných předmětů pro zdravotnické školy na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Chtěla bych Vás požádat o povolení sběru dat ve formě dotazníku od studentů Střední zdravotnické školy a Vyšší odborné školy zdravotnické Emanuela Pöttinga. Zjištěné informace budou použity k posouzení problémů komunikace studentů zdravotnických oborů s romskými pacienty. Toto šetření se uskuteční v rámci mé závěrečné diplomové práce na téma „Komunikace s romskými pacienty z pohledu studentů zdravotnických oborů“. Tuto práci vede Doc. PhDr. Jana Kutnohorská, CSc.

Prosíme o sdělení Vašeho rozhodnutí.

S pozdravem

Bc. Kovářová Eva
1. ročník, Učitelství odborných
předmětů pro zdravotnické školy

Doc. PhDr. Jana Kutnohorská, CSc.

Vyjádření k žádosti: žádost povolena žádost zamítnuta

Odůvodnění:

.....

Datum, podpis, razítko:

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Eva Kovářová
Katedra:	Katedra antropologie a zdravotní vědy
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Jana Kutnohorská, CSc.
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Komunikace s romským pacientem z pohledu studentů zdravotnických oborů
Název v angličtině:	Communication with roman patient terms of students of health care branches
Anotace práce:	<p>Tato diplomová práce se zaměřuje na komunikaci studentů zdravotnických oborů s pacienty romského etnika. Teoretická část popisuje kulturu romského etnika, historii, způsob života a zvláštnosti psychiky Romů. Práce nás též seznamuje s teorií komunikace, nejen v rovině obecné, ale přibližuje také specifika komunikace interkulturní, komunikace ve zdravotnictví a odlišnosti komunikace Romů. V části praktické jsou předloženy výsledky dotazníkového šetření mapující znalosti studentů o romské kultuře, jejich názory a postoje k romskému etniku a zkušenosti získané během výkonu odborné ošetrovatelské praxe.</p>
Klíčová slova:	Romové, multikulturní komunikace, multikulturní ošetrovatelství, ošetrovatelská péče, zdravotnictví

Anotace v angličtině:	This thesis (diploma work) is focusing to communication students of medics branches with patients from gipsy ethnicity. Teroretical part describe culture of gipsy ethnicity, history, life style and psychological peculiarity. The thesis also introduces with theory of communication not only in common level, but focus specifics interculture communication, communication in medics and differences gipsy's communication. In practical part are present results of questionnaire survey mapping knowledge of students about gipsy culture, their opinions and position to gipsy ethnicity and experince learned during nursing practice.
Klíčová slova v angličtině:	Gypsy, multicultural communication, multicultural nursing, nursing care, health
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1 – Dotazník Příloha č. 2 – Žádost o povolení sběru dat Příloha č. 3 – Žádost o povolení sběru dat
Rozsah práce:	124 s., 6 příl.
Jazyk práce:	Český jazyk